

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО”**

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

**ПОЛІТОЛОГІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПРАВО**

№ 3 (59)

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Друкується відповідно до рішення Вченої ради Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”, протокол № 10 від 6 листопада 2023 року.

Наказом МОН «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства» від 24 вересня 2020 р. № 1188 збірник включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей 052 «Політологія», 054 «Соціологія», 081 «Право».

*Вісник Національного технічного університету України
“Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право
включений до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща).*

www.socio-journal.kpi.kiev.ua

Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”.
Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – Київ, 2023. – № 3(59). – 56 с.

Георгій Дерлуг'ян – головний редактор, PhD із соціології, професор соціології та публічної політики філіалу Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі, ОАЕ;

П.В. Федорченко-Кутуєв – заступник головного редактора, д. соціол. н., проф., завідувач кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

А.А. Мельниченко – к. філос. н., проф., проректор з навчальної роботи КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О.А. Акімова – к. філос. н., доц., декан факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

С.І. Бевз – д. ю. н., проф., завідувач кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

В.А. Мисливий – д. ю. н., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

В.П. Степаненко – д. соціол. н., головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України, Манчестерський університет, Велика Британія;

Г.О. Коржов – к. соціол. н., доцент кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Д.І. Голосніченко – д. ю. н., доц., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Є.Д. Лук'янчиков – д. ю. н., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Є.І. Головаха – д. філос. н., проф., директор Інституту соціології НАН України;

М.Н. Єнін – к. соціол. н., доцент кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О.А. Фісун – д. політ. н., проф., завідувач кафедри політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

О.Г. Злобіна – д. соціол. н., проф., завідувач відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України;

О.Д. Куценко – д. соціол. н., професор кафедри соціальних структур і соціальних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;

О.О. Кравчук – д. ю. н., доц., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

С.О. Макеєв – д. соціол. н., проф., заступник директора Інституту соціології НАН України;

Т.Д. Брік – PhD з економічної історії, ректор Київської школи економіки;

А.В. Чугаєвська – к. ю. н., доц., доцентка кафедри публічного та міжнародного права Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана;

Я.Ю. Цимбаленко – к. н. з держ. упр., доцент кафедри теорії та практики управління факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Д.О. Маріц – д. ю. н., доц., завідувач кафедри інтелектуальної власності та приватного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О.М. Головка – к. ю. н., ст. дослідник, старший викладач кафедри інтелектуальної власності та приватного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Войцех Рафаловський – PhD із соціології, асистент-професор соціології Варшавського університету, Польща;

Джесіка Зиховіч – PhD зі слов'янських студій, директорка Представництва Інституту міжнародної освіти в Україні та офісу Програми імені Фулбрайта;

Джеффри Александер – PhD із соціології, професор соціології Єльського університету, США;

Ерік Райнерт – PhD з економіки, професор управління технологіями Талліннського технічного університету, Естонія, Норвегія;

Інес Супуле – докторка з політичної соціології, Інститут соціології та філософії Латвійського університету, Латвія;

Інта Меєріна – PhD із соціології, директор Центру досліджень діаспори та міграції Латвійського університету, Латвія;

Іренеуш Садовський – PhD з політичних наук, науковий співробітник Інституту політичних досліджень ПАН, Польща;

Кеван Харріс – PhD із соціології, асистент-професор соціології університету Каліфорнії в Лос-Анджелесі, США;

М.А. Мінаков – д. філос. н., старший науковий співробітник Інституту Дж. Кеннана, Міжнародний науковий центр Вудро Вільсона, США;

Миколай Павляк – PhD із соціології, асистент-професор соціології Варшавського університету, Польща;

Сальваторе Бабонес – PhD із соціології, асоційований професор соціології та соціальної політики Сіднейського університету, Австралія;

Едіт Ханке – д. політ. н., науковий співробітник науково-дослідного відділу Баварської академії наук, Німеччина;

Сара Вітмор – PhD з політичних наук, доцент політології в Університеті Оксфорд-Брукс, Велика Британія;

Моніка Епінгер – PhD з антропології права, доцент Школи права Університету Сент-Луїса, США;

Адріана Міка – PhD із соціології, доцентка і керівниця відділу досліджень дій і наслідків в Інституті соціальної профілактики та ресоціалізації Варшавського університету, Польща.

ЗМІСТ

СОЦІОЛОГІЯ

Москаленко О. П., Куценко О. Д.

Баланс роботи та життя: концептуальне поле інтерпретацій.....6

ПОЛІТОЛОГІЯ

Гольцов А. Г.

Геостратегія України в Центральній та Східній Європі.....19

ПРАВО

Машкова В. І.

Проблеми використання об'єктів суміжних прав у соціальних мережах.....27

Микитюк В. О., Микитюк С. О.

Історична ретроспектива формування культури доброчесності в юридичній професії.....32

Школьніков В. І.

Види аналітичних технологій та їхня класифікація (досвід Національної поліції України).....39

Янішевська К. Д., Бондаренко О. С.

Прокуратура як суб'єкт протидії злочинам проти основ національної безпеки України.....50

CONTENTS

SOCIOLOGY

Moskalenko O., Kutsenko O.

Work-life balance: conceptual field of interpretations.....12

POLITICAL SCIENCE

Goltsov A.

Ukraine's Geostrategy in Central and Eastern Europe.....24

LAW

Mashkova V.

Problems of using objects of related rights in social networks.....30

Mykytiuk V., Mykytiuk S.

Historical retrospective of the formation of ethics culture in the legal profession.....36

Shkolnikov V.

Types of analytical technologies and their classification
(the experience of the National Police of Ukraine).....46

Yanishevskaya K., Bondarenko O.

The prosecutor's office as a subject of combating crimes against the basics
of national security of Ukraine.....54

УДК 316.74 + 331.108

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.3\(59\).294991](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.3(59).294991)

БАЛАНС РОБОТИ ТА ЖИТТЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Москаленко О. П.,

аспірантка факультету соціології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0009-0008-2996-5478

Куценко О. Д.,

доктор соціологічних наук, професор,

професорка факультету соціології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

почесна наукова співробітниця Фонду Ейнштейна,

Технічний університет Берліна (ФРН)

ORCID ID: 0000-0001-9921-0654

Країни Європейського Союзу в своїх законодавчих діях і політичних стратегіях пов'язують сталий економічний та соціальний розвиток, політику справедливості та рівності з проблематикою балансу роботи та сімейного й особистого життя. Орієнтовані на економічний успіх сучасні корпорації розробляють й запроваджують власні стратегії балансування роботи й особистого життя для своїх працівників. Баланс роботи та життя визначається в дослідженнях європейсько-американських науковців як важливий фактор соціальної якості життя та гідної праці. Однак в Україні, яка прагне до європейської інтеграції, проблематика підтримки балансу роботи та життя ще потребує привернення уваги науковців, політиків та менеджерів. Завданням цієї статті є спроба розібратися в численних визначеннях та інтерпретаціях ключового поняття «баланс роботи та життя», які представлені в сучасній науковій літературі, та визначити спектр властивостей, притаманних явищу, що позначається поняттям балансу роботи та життя. На основі аналізу широкого поля спеціальної літератури здійснюється класифікація концептуальних підходів до інтерпретації поняття, визначаються базові характеристики відповідного складного явища, окреслюються пізнавальні можливості й обмеження конкретних концептуальних моделей. Автори розрізняють два змістовні кластери концептуальних моделей балансу роботи та особистого / сімейного життя: 1) атрибутивний, що виділяється за акцентами або переважно суб'єктивних, або об'єктивних характеристик балансування роботи та життя, і 2) реляційний, що спрямований на висвітлення характеру зв'язку між сферами життя. Другий кластер представлений концепціями, що відрізняються акцентами на сегментації або взаємовпливах ключових секторів життя та висвітленням характеру взаємовпливу за вимірами рівноваги або конфлікту. Евристичні перспективи в концептуалізації поняття балансу роботи та життя вбачаються за синтетичними моделями, які здатні враховувати як об'єктивні та суб'єктивні прояви відповідного явища, так і множинний характер відносин між цими сферами життя, який не вміщується в лінійку гармонія vs. конфлікт, а передбачає можливості синергетичних ефектів на кшталт компенсації, взаємопосилення та переносу ефектів. Дана робота є внеском у розвиток концепції балансу роботи та життя та перспектив її емпіричного застосування в соціологічних дослідженнях факторів якості життя, гідної праці й оцінюванні соціально-орієнтованих стратегій розвитку держав і корпорацій.

Ключові слова: баланс роботи та життя, конфлікт роботи та життя, робота, сімейне і особисте життя, атрибутивні та реляційні кластери концепцій.

Актуалізація проблематики балансу роботи та життя

У сучасному світі баланс роботи та життя (БРЖ), пов'язаний з увагою до справедливого розподілу часу між роботою та сімейною й особистою сферами життя, стає все більш актуальною проблемою. Про це свідчить, зокрема, величезна кількість повідомлень тільки про конференції в світі, що включають тематику балансу роботи і життя (work-life balance): пошукова система Google висвітлює більше 81 млн таких повідомлень. Інноваційні технологічні зміни умов життя в світі, цифрова інтеграція та щораз більша залежність від технологій сприяють культурі «завжди доступний у мережі», що руйнує межу між сферами праці, сім'ї та особистим життям. Як зазначають дослідники (Дунаєв, 2022; Stoilova, 2020; Bari, 2016), багато працюючих людей відчувають незадоволеність через надмірне робоче навантаження, нестачу часу для сім'ї та особистих інтересів, а також ризики професійного вигорання та проблеми з психічним здоров'ям. Людина прагне досягти гармонії між сферами свого життя, але дисбаланс можливостей підтримувати гідне життя в різних сферах призводить до стресу, професійного вигорання та проблем як у кар'єрі, так і в особистому житті, впливає на стан здоров'я й добробут людей (Grzywacz, 2007). За висновками розробників модуля «Сім'я, робота та добробут» Європейського соціального дослідження, високі вимоги щодо тривалості робочого часу й інтенсивності роботи мають сильний негативний вплив на особисте життя людей (European Social Survey, 2011). Низка досліджень (Clark, 2000; Marks, MacDermid, 1996) довела, що баланс роботи й особистого життя є важливим для психічного благополуччя, а висока самооцінка, почуття задоволення та дружельюбність можуть свідчити про гармонію між цими сферами. Отже, незбалансованість сфер життя помітно впливає на життєві траєкторії індивідів, задоволеність життям загалом та благополуччя сім'ї, виховання дітей, соціальну активність і спроможність протистояти зовнішнім викликам, в врешті-решт – на соціальній настрої та політичні орієнтації. Тому, як підсумовують Ф. Джонс, Р. Бюрке та М. Уестман (Jones, 2006), основні дослідження спрямовані на розуміння того, що відображає баланс роботи та особистого життя, як його можна покращити та які чинники сприяють цьому, а які можуть перешкоджати.

Багато сучасних країн світу пов'язують проблематику БРЖ з економічним і соціальним розвитком, з політикою справедливості та рівності, соціальною політикою підтримки індивідуальних можливостей, а орієнтовані на економічний успіх сучасні корпорації розробляють й запроваджують власні стратегії БРЖ для своїх працівників. У 2017 році Європейська Комісія презентувала документ, що відомий як Європейський стовп соціальних прав, який визначає 20 ключових принципів і прав, у тому числі за темою «справедливі умови праці», що включає також принцип балансу між роботою й особистим життям (European Pillar of Social Rights, 2017). А у 2019 році, як законодавча імплементація декларованих принципів і прав, набула чинності Директива Європейського парламенту про баланс між роботою та особистим життям, яка запровадила низку законодавчих заходів, спрямованих на модернізацію існуючих правових та політичних рамок Європейського Союзу (EU Work-life Balance..., 2019). Метою цих законодавчих заходів в країнах Європейського Союзу є покращення підтримки балансу між роботою та особистим життям для батьків і опікунів, заохочення більш рівного розподілу відпустки з догляду за дитиною між чоловіками та жінками, підтримка участі батьків у ринку праці, а також вирішення проблеми недостатнього представництва жінок на ринку праці.

Між тим, як свідчать дані спеціального дослідження в країнах Європейського Союзу за програмою «Євробарометр», здійсненого на замовлення Європейської Комісії у 2018 році, у 20 з 28 держав-членів ЄС до чверті респондентів віком до 65 років є більш або менш незадоволені своїм сьогоденним або минулим (для тих, хто на момент опитування не мав роботу) балансом між роботою та особистим життям. Задоволеність БРЖ помітно відрізняється в різних країнах Європи та між різними соціальними групами. Так, якщо задоволених БРЖ в Іспанії, Румунії та Греції лише дві третини опитаних (66%), то в Данії та Австрії таких 89–90% (Flash Eurobarometer, 2019, с. 7). Суттєва відмінність між країнами та соціальними групами у задоволеності БРЖ та його різними аспектами висвітлюється також даними 2-го та 5-го спеціальних модулів Європейського соціального дослідження (ESS 2012; Bari 2016; Fedakova 2017). З погляду соціальної політики помітно більше уваги проблематиці БРЖ приділяється в соціально орієнтованих державах (як-то Швеція, Німеччина) на відміну від ліберально-орієнтованих держав добробуту (наприклад, у Великій Британії, Італії); а також в технологічно менш розвинутих корпораціях порівняно з корпораціями високотехнологічними.

Аналіз публікацій свідчить про те, що до повномасштабного російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року, на відміну від країн Європейського Союзу, проблематика БРЖ в Україні не стала достатньо актуалізованою у державних законодавчих документах (хоча б на рівні декларацій) і наукових публікаціях. При тому, що ця проблематика мала прямо стосуватися 16–17 млн українців працездатного віку (за даними Держстату України на кінець 2021 року).

Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на умови і майже всі аспекти життя в суспільстві, спричинила переведення більшої частини офісних робітників, працівників сфер освіти та науки на віддалену

роботу, пришвидшила інновації в організації праці та навчання, відхід від традиційної офісної роботи на повний робочий день тощо. Про ці зміни свідчать, зокрема, результати соціологічного дослідження Центру Разумкова, проведеного наприкінці травня 2021 року, згідно з яким тільки 53% опитаних економічно активних громадян України вказали на відсутність будь-яких змін в режимі їх роботи під час пандемії. Між тим 14% економічно активних громадян повністю або частково перейшли на дистанційну роботу із повним збереженням заробітної плати, 7% – повністю або частково перейшли на дистанційну роботу з частковим збереженням заробітної плати, 6% – пішли у частково оплачувану відпустку, 2% – пішли у повністю оплачувану тривалу відпустку, 9% – пішли у неоплачувану відпустку, 4% – від час пандемії втратили роботу («Робота і зайнятість...», 2021). Інтерпретації цих змін та їх наслідків для БРЖ дотепер залишаються суперечливими. Так, в аналітично-оглядовій статті, підготовленій за матеріалами західних досліджень, І. Свеженцева формулює припущення про низку позитивних і негативних наслідків пандемії у сфері роботи та приватного життя, які потребують дослідницької перевірки. Зокрема стверджується, що віддалена робота дала змогу працівникам покращити баланс «приватне життя – робота» завдяки зсуву робочого графіка відповідно до потреб догляду за дітьми та відсутності потреби витратити час на дорогу (Свеженцева, 2021). Однак висновки дослідження компанії NordVPN Teams, яка спеціалізується на підтримці бізнесу, свідчать про те, що працівники, яких через пандемію перевели на дистанційну роботу, мають більше навантаження, аніж це було до COVID-19, працюють з дому на дві години довше, ніж в офісі (Кочмар-Тимошенко, 2021).

Вивчення балансу роботи та життя під час пандемії COVID-19 відображає змінені умови праці й особистого життя. Вітчизняні дослідники Л. Лук'янова, О. Пищуліна, П. Длугош, А. Артюхова, С. Максименко вивчають вплив пандемії на режим праці, фізичний і психологічний добробут працівників, а також зміни в підходах до збалансованого поєднання професійних і особистих обов'язків. Один із підходів – це вивчення динаміки робочих годин, режиму роботи на відстані та змін у розподілі часу між роботою та особистими справами. Також дослідники звертають увагу на вплив пандемії на здоров'я та психологічний стан працівників, зокрема на рівень стресу, професійне вигорання, а також збалансованість між роботою та сімейним життям (Лук'янова, 2021; Пищуліна, 2021). Інший підхід полягає в дослідженні ефективності застосування різних стратегій забезпечення балансу роботи та життя під час пандемії. Вивчається вплив різних гнучких робочих графіків, дистанційного робочого режиму, підтримки співробітників і заходів для забезпечення їхнього фізичного та психологічного здоров'я (Длугош, 2020; Артюхова, 2020; Максименко, 2021).

У період екзистенціальної ситуації повномасштабної російської війни в Україні щонайменше 5 мільйонів українців, за заявою заступниці міністра економіки Т. Бережної у листопаді 2022 року, втратили роботу («Сьогодні кожен...», 2022); зміни відбулися не тільки у всіх аспектах життя більшості українців, але й в життєвих цінностях. Як радикальні зміни умов життя та екзистенційні виклики вплинули на уявлення українців про баланс роботи і життя та можливості його підтримки? Пошук відповіді на питання про БРЖ як фактора гідного життя й гідної праці, як важливого компонента євроінтеграційної політики є необхідним для розробки успішних стратегій післявоєнної розбудови України та її інтеграції з Європейським Союзом.

В українському науковому просторі представлені поодинокі дослідження БРЖ в Україні та відповідні публікації, серед яких переважають за кількістю роботи економістів і помітно менше представлені роботи соціологів і психологів. Так, в публікації В. Дунаєва та О. Іляш представлено аналіз становлення концепту балансу роботи та життя й пропонуються результати порівняльного дослідження процесів встановлення балансу роботи та життя працівників в Україні та Республіці Корея (Дунаєв, 2022). Дослідниця І. Шевченко вивчає питання балансу між професійними та сімейними ролями, що виконуються жінками-робітницями (Шевченко, 2016). У дослідженнях І. Семенової та Н. Чепелева, а також О. Воропай та О. Гуменної зосереджується увага на становленні та проблемах балансу між професійним і сімейним життям у контексті кар'єри (Семенова, 2018; Воропай, 2020). Вплив балансу роботи та життя на робочу продуктивність є предметом аналізу Ю. Ганцюка (Ганцюк, 2019). У дослідженні О. Місько та Г. Зайцева оцінюється вплив особистісних та організаційних чинників на баланс роботи та життя (Місько, 2020). У дослідженні О. Крупського аналізується представленість проблематики БРЖ в організаційній культурі бізнесових організацій (Крупський, 2019).

Відкритими залишаються питання про впливи та наслідки екзистенційних умов пандемії, війни на балансування сфер життя індивідів як фактора якості життя. При цьому в наукових публікаціях теоретична й емпірична інтерпретації поняття БРЖ дуже відрізняються, що принципово утруднює генералізацію цього знання для глибшого розуміння стану та чинників БРЖ серед працюючого населення або для окремих соціальних категорій населення. У вітчизняній науковій літературі відсутній системний погляд на складне явище БРЖ, прояви якого є залежними як від індивідуальних ситуацій життя й оцінювання індивідами аспектів власного життя, так і від множинних об'єктивних соціальних, економічних, політичних факторів та інституційних можливостей.

Враховуючи цю онтологічну та гносеологічну ситуацію, нашою *дослідницькою задачею* є розібратися з розумінням ключового поняття «баланс роботи та життя» (англ. *work-life balance*). *Мета статті* – здійснити класифікацію концептуальних підходів до інтерпретації поняття «баланс роботи та життя», визначити базові характеристики складного явища, що позначаються цим поняттям, і окреслити пізнавальні можливості відповідних концептуалізацій. Дана робота є внеском в розвиток концепції балансу роботи та життя та перспектив її емпіричного застосування в соціологічних дослідженнях факторів якості життя, гідної праці й оцінюванні соціально-орієнтованих стратегій розвитку держав і корпорацій.

Концепт балансу роботи та життя: перспективи й суперечності визначення

За свідченням дослідників Т. Лаппегарта, Ф. Голдшайдера та Е. Бернгарда, (Lappegård et.al, 2017) поняття «баланс роботи та життя» (*work-life balance* – далі: *БРЖ*) уперше стало застосовуватись у Великій Британії в 60–80-х роках ХХ ст. як реакція на жіночий визвольний рух, коли жінки стали активно долучатися до робочої сили. Ця ситуація створила проблеми з поєднанням роботи та сімейних обов'язків, які не могли бути публічно проігноровані. Відповідно до потреб, які набували актуальності в той час, під впливом профспілок і жіночого руху роботодавці почали змінювати менеджерські підходи у ставленні до робочої сили. А поняття балансу роботи та життя стало більш присутнім як у стратегіях удосконалення менеджменту в бізнесі, так і в соціальній політиці, спрямованій на поліпшення якості життя в суспільстві. Як зазначає Д. Гвест, поняття балансу роботи та життя виявилось складним, але таким, що має потенціал для вивчення умов гармонії між роботою та особистим (сімейним) життям (Guest, 2015).

Дотепер на наукових форумах продовжуються засадничі дискусії про те, що вважати балансом і між якими сферами життя (*life domains*) досягнення балансу є критичним. Незважаючи на майже півстоліття зацікавленості науковців і практиків у вдосконаленні теоретичного поняття балансу роботи та життя, на сьогоднішній загальноприйнятого визначення цього поняття не існує. Поняття визначається і як процес або індивідуальна робота з узгодження різних сфер життя, і як інтегральна характеристика якості багаторольового життя, і як суто перцептивне явище. Приклади дефініцій поняття, представлених у сучасній науковій літературі, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Варіації авторських дефініцій поняття балансу роботи й особистого життя

№.	Варіації дефініцій	Основні автори
1	Процес узгодження роботи, сімейних та індивідуальних потреб і часу	Г. Грейді, А. Маккарті, С. Дарсі та М. Кірран (Grady et.al, 2008)
2	Виконання кількох ролей із збереженням позитивної якості життя	П. Блайтон, Н. Бекон (Blyton et.al, 2006)
3	Перцептивне явище, що характеризується почуттям досягнення достатнього задоволення багатьох вимог на роботі та в сімейній сфері	Л. Даксбері, К. Хігінс (Duxbury et.al, 2001)
4	Особиста оцінка людиною взаємозв'язку між роботою та іншими сферами її життя, як-от сім'я, здатність до належного поєднання цих сфер	М. Г. Ткалич (Ткалич, 2021)
5	Концепт включає належні пріоритети між особистим і сімейним життям, з одного боку, і роботою – з іншого	М. А. Саприкіна, Д. В. Каба (Саприкіна, 2010)
6	Результат усвідомленого структурування власного життя особистістю з урахуванням потреб, цінностей і зовнішніх вимог	Дж. Кофодімос (Kofodimos, 1997)

Аналіз наукових напрацювань з теоретичної та емпіричної інтерпретації ключового поняття БРЖ дає нам змогу розрізнити два кластери концептуальних моделей балансу роботи й особистого / сімейного життя: 1) *атрибутивний*, що виділяється за акцентами переважно суб'єктивних або об'єктивних характеристиках балансу роботи та життя, 2) *реляційний* – за характером зв'язку між сферами життя, що відображується в явищі (дис-)балансу. Розглянемо ці кластери концептуальних моделей.

Атрибутивний кластер. В основу суб'єктивно-орієнтованих варіацій теоретичного визначення поняття покладені суто феноменологічні уявлення про БРЖ як суб'єктивно сприйнятого балансу між роботою та іншими сферами життям (Guest, 2015), або як індивідуальній чи організаційній задоволеності станом справ у цих сферах. Ці моделі розкривають суб'єктивну сторону БРЖ як загальної оцінки індивідом своєї власної ситуації життя у взаємодії основних сфер життєдіяльності (Jones, 2008). Перевагою цих моделей є те, що вони фіксують впливовість явища (дис-)балансу роботи й особистого / сімейного життя на соціальне самопочуття й успішність функціонування особи як носія

різних соціально значущих ролей. Між тим індивідуальні особливості у сприйнятті БРЖ затьмарюють значення інших факторів і проявів БРЖ, пов'язаних з особливостями професійних ролей та розподілу ролей в сім'ї, статусних очікувань та вимог, ресурсної забезпеченості, в решті решт інституційних можливостей.

Альтернативні теоретичні моделі застосовують призму більш об'єктивних показників, як-от: «добре функціонування на роботі та вдома з мінімальним рольовим конфліктом» з наголосом на успішності виконання людиною вимог у різних сферах життя (Clark, 2000) чи кількість часу, що витрачається на домашні, особисті потреби та роботу. Так, Кембриджський словник й тезаурус (Cambridge, 2023) пропонує таке визначення: «баланс між роботою та життям – це співвідношення часу, який ви витрачаєте на виконання своєї роботи, порівняно з часом, проведеним із сім'єю або витраченим на заняття, що приносять вам задоволення». Це визначення є узагальненим, але лише частково розкриває сутність поняття, оскільки баланс «життя – робота» зводиться до часу, витраченого на кожну з перелічених життєвих складових, проте тут зовсім не приділяється увага якісним аспектам життя, зокрема емоційно-психологічним (рівень задоволеності, відсутність конфлікту між сферами життя та роботи тощо).

Такі моделі спрощують практику емпіричних вимірювань явищ, пов'язаних із БРЖ, однак також проявляють помітну ґносеологічну обмеженість у дослідженнях відповідного складного явища.

Паралельно з позначеними суб'єктивно- та об'єктивно-орієнтованими моделями отримують розвиток синтетичні підходи, які намагаються схопити різнобарвність і різнофакторність проявів БРЖ. Зокрема, однією з найбільш популярних синтетичних теоретичних моделей є трикомпонентна теорія Дж. Х. Грінхауса, К.М. Коллінза та Дж. Д. Шоу, яка розкриває БРЖ у вимірах балансу часу, витраченого на робоче та сімейне життя, балансу психологічного залучення в кожну з ролей та балансу задоволення (Greenhaus et.al, 2003). Між тим і ця модель критикується за її суб'єктивний акцент та ігнорування факторів спроможності й наслідків активності індивідів в соціально значущих сферах життя.

Реляційний кластер. Проблема визначення поняття БРЖ містить дві основні складові: розуміння явища балансу та розуміння взаємовідносин між різними сферами життя людини. Так, саме поняття «баланс» має величезну кількість тлумачень. Маючи походження від латинського слова *bilanx* – «той, що має дві вагомні чаші» та французького *balance* – «терези», у сучасних словниках, за свідченням В. Лук'янюка, це поняття визначається як: 1) рівновага; 2) співвідношення взаємозалежних показників будь-якої діяльності, процесу; 3) правильне, необхідне співвідношення між будь-якими частинами, складовими, групами людей, які мають однакову важливість (Лук'янюк, 2023). Ланцюг концептуальних моделей і понять, пов'язаних із розумінням взаємовідносин різних сфер життя у зв'язку з поняттям балансу включає варіації від акценту на інтерфейсних, сегментованих відносинах між сферами життя, що майже не впливають одна на одну, до акцентів на взаємовпливи, перехрещення (інтерсекційності) відносин у сферах життя, що проявляється в полярностях від гармонії до конфлікту, в компенсації нестачі задоволення в певній сфері та переносах надлишкових (не-) задоволень у балансуванні між сферами.

Недотримання балансу між роботою та особистим життям може призводити до виникнення конфлікту в рольових взаємодіях цих сфер. Дослідження балансу роботи й особистого життя раніше акцентувалися на теорії рольового конфлікту, розглядаючи поєднання рольових зобов'язань у сферах роботи й особистого життя та фокусувались на негативних аспектах взаємодії цих сфер (Jones et. al, 2006). Проте останні дослідження зосереджуються на позитивному рольовому зв'язку між роботою та особистим життям, а також на проблемі вирівнювання значущості цих сфер (OECD, 2023).

Конфлікт виникає, якщо одна роль стає більш важливою для людини, тим самим заважаючи участі в іншій ролі; також, якщо в людини виникають проблеми в одній ролі, то вони можуть переноситися і на іншу роль. Так, Н. Шахіна та Н. Дальстром виділяють такі види конфлікту між сферами особистого життя та роботи: *work-life conflict* – участь у роботі перешкоджає участі в сімейній діяльності або коли робочий стрес негативно впливає на поведінку всередині сімейного середовища; *life-work conflict* – участь у сімейній діяльності перешкоджає участі в роботі або коли стрес через стосунки в сім'ї негативно впливає на ефективність у роботі» (Shahina, 2011). Певним розвитком цього підходу є також концепція БРЖ Дж. Х. Грінхауса та Т. Аллен, яка окреслює три виміри прояву (дис-)балансу: часовий та виміри напруженості соціальних відносин і конфлікту (Greenhouse, 2011). Ця концепція емпірично застосована авторами до вивчення впливу БРЖ на робочу продуктивність і добробут працівників.

Натомість інші вчені визначають поняття балансу роботи та життя як таке, що виключно позначає «відсутність конфлікту між професійним навантаженням і сім'єю або особистими ролями її членів» (Bell, 2012). Тобто знову ж таки розкривається тільки один аспект цього поняття, крім того, не визначається, як саме може забезпечуватися відсутність конфлікту й сама його сутність. Також ці

ж автори стверджують, що під збалансованістю трудового життя можна розуміти здатність людини оптимально сполучати поведінкові й емоційні особливості з вимогами часу, обов'язками, оплачуваними працедавцем, зумовленими проживанням у родині і власними інтересами (Bell, 2012). Робиться наголос на поведінкових та емоційних особливостях, проте немає їхньої конкретизації, а сам баланс, по суті, залежить від вимог часу та обов'язків, оплачуваних працедавцем і зумовлених проживанням у родині й власними інтересами.

Низка дослідників намагається відійти від поляризованої оптики реляційного бачення БРЖ: сегментація vs. взаємодія, гармонія vs. конфлікт. Так, ґносеологічно перспективною є компенсаторна концепція БРЖ, яка припускає, що людина намагається компенсувати проблеми, що виникають в одній сфері свого життя (наприклад, робота чи особисте життя) шляхом активізації іншої сфери, де вона очікує більшого задоволення (Lambert, 1990). Дослідники Дж. Едвардс і Н. Ротбард (Edwards, Rothbard, 2000) виокремили два види компенсації. Перший передбачає, що людина може зменшувати свою активність у сфері, яка приносить розчарування або не задовольняє її, і зосереджувати зусилля на тій сфері, де вона відчуває більше задоволення. Другий вид компенсації полягає в тому, що людина реагує на розчарування в будь-якій сфері, шукаючи компенсацію та задоволення в будь-якій іншій сфері свого життя (Edwards, Rothbard, 2000). Принципово важливим для вивчення БРЖ слід вважати висновок компенсаторної моделі про те, що людина може намагатися збалансувати своє життя, залучаючи різні сфери для компенсації негативних аспектів і підвищення рівня задоволення.

Деяко іншу оптику бачення взаємозв'язку між сферами роботи й особистого життя пропонує Лін Сюй за допомогою поняття «переповнення» (*work-life spillover*). Це поняття описує те, як емоції, досвід і взаємодія в одній сфері можуть впливати на іншу. Позитивне переповнення відбувається тоді, коли позитивні елементи однієї сфери (наприклад, успіхи або задоволення на роботі) сприяють підвищенню емоційного стану та збільшенню задоволення в іншій сфері (наприклад, в особистому житті). Такий вплив може стимулювати почуття досягнень і задоволення, сприяючи більш гармонійному балансу між роботою та особистим життям. З іншого боку, негативне переповнення відбувається, коли стрес або проблеми в одній сфері (наприклад, у роботі) можуть переноситися на іншу сферу (наприклад, на особисте життя). Такий вплив може призводити до зниження загального стану задоволеності та погіршення якості життя (Ху, 2009). Концепція Лін Сюя допомагає краще зрозуміти, як емоції та досвід у робочій сфері взаємодіють з особистим життям.

У таблиці 2 наведено узагальнення відповідних теоретичних моделей БРЖ і специфічних понять, якими фіксуються конкретні теоретичні акценти.

Таблиця 2

Варіації визначення поняття балансу роботи та життя за критерієм відносин між сферами життя

№	Відносини між сферами життя (специфічне поняття)	Дефініція поняття БРЖ
1	Інтерфейс роботи й особистого життя (<i>work-life interface</i>)	Описує сегментовані, відокремлені відносини між робочими й особистими аспектами життя людини, які мають власні механізми регуляції. За висновками дослідників, розділення роботи й особистого життя є типовою ситуацією для працівників, що відчувають незадоволеність своєю професією (Blood & Wolfe, 1960)
2	Рівновага, гармонія між роботою та особистим життям (<i>work-life balance</i>)	Описує стан, коли індивід успішно узгоджує свої робочі обов'язки й особисті потреби, забезпечуючи відчуття гармонії та задоволення в обох сферах
3	Збагачення робочого й особистого життя (<i>work-life enrichment</i>)	Описує позитивну взаємодію між роботою та особистим життям, коли досвіди, навички та задоволення, отримані на роботі, позитивно впливають на особистий розвиток й задоволення
4	Побічний ефект взаємодії сфер життя (<i>work-life spillover</i>)	Описує стан взаємодії сфер роботи й особистого життя, коли сильні позитивні або негативні емоції та досвід в одній сфері переносяться на сприйняття іншої сфери життя
5	Конфлікт між роботою та особистим життям (<i>work-life conflict</i>)	Це стан, коли виникають конфлікти та розбіжності між роботою і особистим життям, де одна сфера може негативно впливати на іншу, викликаючи стрес і незадоволеність

Оригінальними є концептуальні розробки проблематики БРЖ, які застосовують призму концепту кордонів. Концепція кордонів базується на ідеї, що всі сфери життя, включно з роботою та особистим життям, мають свої індивідуально та соціально визначені межі, які можуть перетинатися (Clark, 2000). Згідно із цією концепцією, гнучкість і прозорість кордонів між роботою та особистим життям впливають на ступінь їхньої взаємодії, спрощують комунікацію та регулюють рівень конфлікту між цими сферами. Отже, більш гнучкі та прозорі кордони сприяють успішному поєднанню роботи й особистого життя.

Дослідники Е. Коссека та Б. Лаутш додали ще одну пізнавально перспективну призму інтерпретації БРЖ, запропонувавши міжрівневу модель стилів організаційного й індивідуального управління кордонами між роботою та сім'єю (Kossek, 2012). Поняття стилю виступає теоретичною призмою інтерпретації того, чому в подібних умовах роботи та життя сприйнятий індивідами (дис-)баланс може оцінюватися суттєво по-різному: що є для одних щастям, іншими може сприйматись як нещастя. Під стилем авторами розуміється загальний підхід, який людина використовує для демаркації кордонів та виконання робочих і сімейних ролей. Стили руйнують або перетинають умовні кордони й відповідають перевагам та ідентичностям людини. Стили управління кордонами, які спостерігаються в різних індивідуальних та організаційних контекстах, прямо впливають на індивідуальне сприйняття конфлікту між роботою та сім'єю, і можуть знижувати гостроту конфлікту між роботою та сім'єю. Ця розробка враховує комплексність феномену балансу роботи й життя, між тим недостатня її чіткість може утруднювати її застосування як у дослідженнях, так і в практиках управління.

Висновки та перспективи подальшого розвитку

Поняття балансу роботи та життя є широко застосованим як у сучасній поведінковій науці, так і в соціально-політичній та управлінській практиці. У вітчизняній науці це поняття тільки починає розвиватися.

Незважаючи на широку вживаність, між тим концептуально поняття балансу роботи та життя тільки набуває свого розвитку і потребує системного опрацювання як таке, що має відображувати (а) складні прояви взаємодії між роботою та особистісною / сімейною сферами життя індивідів, (б) індивідуально та соціально зумовлене оцінювання індивідами цих взаємодій з погляду задоволення власних потреб, інтересів та цінностей, а також (в) характер взаємодії між цими сферами в практиках індивідуального життя.

Атрибутивний і реляційний кластери концептуальних моделей поняття та відповідного явища пропонують емпірично перспективні дефініції, які дають змогу описати окремі прояви складного явища та зв'язки між певними його компонентами. Між тим евристичні перспективи вбачаються за синтетичними концептуальними моделями балансу роботи та життя, які здатні враховувати як об'єктивні та суб'єктивні прояви відповідного явища, так і множинний характер відносин між цими сферами життя, який не вміщується в лінійку «гармонія vs. конфлікт», а передбачає можливості синергетичних ефектів на кшталт компенсації, взаємопосилення та переносу ефектів.

Застосування концептуальної призми балансу роботи та життя як компонента якості життя дає змогу пояснювати численні ефекти цього явища, що пов'язані, зокрема, із задоволеністю життям та його аспектами, ефективністю праці та успішністю організацій, зайнятості та кар'єрних траєкторій, відносинами в сім'ї та вихованням дітей, добробутом сім'ї та психологічним благополуччям, політичними орієнтаціями та політичною поведінкою.

Дослідження в цій сфері дають змогу розробити більш ефективні практики та стратегії рівності та підтримки балансу між роботою та життям для різних категорій населення. Застосування таких стратегій у соціальній політиці держави та в менеджменті організацій сприятиме покращенню якості життя, емоційної складової і позитивної результативності соціальних взаємодій, посиленню рівності можливостей та соціального залучення, підтримці післявоєнного відновлення суспільства та його подальшого сталого розвитку.

Moskalenko O., Kutsenko O. Work-life balance: conceptual field of interpretations

In their legislative actions and political strategies, the EU's countries integrate the promotion of sustainable economic and social development, justice, and equality policies with efforts to address work-life balance and personal life matters. Modern corporations, driven by a focus on economic success, are developing and implementing their work-life balance strategies for employees. Studies by European-American researchers define the balance between work and personal life as a significant component both of social quality of life and decent work. Nevertheless, in Ukraine, aspiring for European integration, the matter of preserving work-life balance still warrants attention from scientists, policymakers, and managers. This article's purpose is to explore the various definitions and interpretations of the key concept 'work-life

balance' found in contemporary scientific literature. It aims to identify the range of attributes inherent in the phenomenon referred to as 'work-life balance.' The article conducts a classification of conceptual approaches for interpreting this concept, outlines its fundamental characteristics based on a comprehensive review of the specialized literature, and highlights the cognitive potential and limitations of specific conceptual models. The authors categorize conceptual models of work-life balance into two distinct clusters: 1) Attributive models, which place emphasis on either subjective or objective characteristics of balancing work and personal life; 2) Relational models, which aim to illustrate the connections between different life spheres. The second cluster comprises concepts that vary in their focus on segmenting or exploring the mutual influences between key life domains, highlighting the nature of these influences in terms of balance or conflict. Heuristic perspectives in the conceptualization of the work-life balance concept are evident in synthetic models capable of encompassing both objective and subjective aspects of the phenomenon. These models recognize the intricate relationships between various life domains, extending beyond the simple dichotomy of harmony vs. conflict. They also consider the potential for synergistic effects, such as compensation, mutual reinforcement, and the transfer of effects. This work contributes to the advancement of the work-life balance concept and its potential empirical application in sociological studies related to quality of life, decent work, and the evaluation of socially oriented development strategies for both states and corporations.

Key words: Work-life balance, work-life conflict, work, family and personal life, attributive and relative clusters of concepts.

Література:

1. Дунаєв В. В., Іляш О. І. Актуалізація проблеми встановлення балансу праці та життя: порівняльний досвід республіки Кореї та України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022. № 2 (125). С. 131–139.
2. Робоча сила за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2021 році. Архів держстату України. Режим доступу https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_eansmv_u.htm (дата звернення: 18.10.2023).
3. Шевченко І. Баланс між професійними і сімейними ролями у жінок-робітниць. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціологія*. 2016. № 3–4. С. 67–70.
4. Семенова І. В., Чепелева Н. О. Баланс між професійним та сімейним життям: становлення, оцінка та проблеми у контексті кар'єри. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологія*. 2018. № 28. С. 45–51.
5. Ганцюк Ю. Баланс роботи та життя як складник робочої продуктивності. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 12. С. 233–238.
6. Місько О., Зайцева Г. Баланс роботи та життя: вплив особистісних та організаційних чинників. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 2. С. 56–62.
7. Ткалич М. Г. Програми балансу «робота – життя» як соціальна та психологічна підтримка персоналу в організаціях. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2021. № 4 (24). С. 75–81.
8. Саприкіна М. А., Каба Д. В. Баланс між роботою та сім'єю: перевага для компаній та працівників. Київ: ПА «Фарбований лист», 2010. 30 с.
9. Лук'янюк В. Словник іншомовних слів. Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%C1%E0%EВ%E0%ED%F1> (дата звернення: 12.06.2023).
10. Лук'янова Н., Зайцева О. Пандемія коронавірусу: правові механізми захисту трудових та соціальних прав працівників. Київ: МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», 2021. 38 с.
11. Пищуліна О., Юрочко Т., Юрчишин В. Соціально-економічні наслідки коронакризи. Київ: *Заповіт*, 2021. 237 с.
12. Длугош П., Криванчук Л. Молодь Польщі та України в умовах пандемії COVID-19: стан психічного здоров'я та рівень нейротизму. *Психологічний часопис*. 2020. Т. 6. Вип. 7 (39). С. 9–17.
13. Артюхова А. В. Особливості психологічного здоров'я курсантів в період пандемії COVID-19. *Психологічний часопис*. 2020. Т. 6. Вип. 6 (38). С. 19–28.
14. Максименко С. Д., Руденко Я. В., Кушнерьова А. М., Невмержицький В. М. Психічне здоров'я особистості: підручник. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 438 с.
15. Гуменна А. А., Воропай О. В. Баланс кар'єри та особистого життя (на прикладі працівників закладів вищої освіти) // *Наукові записки НАУКМА. Економічні науки*. 2020. Том 5. Випуск 1 С. 41–47.
16. Кочмар-Тимошенко С. З дому люди працюють довше, ніж з офісу до пандемії: дослідження // *Українська правда. Життя*. 5 лютого 2021 р. Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/02/5/243855/> (дата звернення: 18.10.2023).

17. Крупський О. П. Роль організаційної культури в досягненні балансу «життя-робота» (на прикладі туристичних підприємств України). *Проблеми та перспективи розвитку співпраці між країнами Південно-східної Європи в рамках чорноморського економічного співробітництва*, 2014. Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/298017940> (дата звернення: 18.10.2023).
18. Робота і зайнятість в умовах пандемії COVID-19 (травень 2021р.). *Центр Разумкова*, 02 червня 2021. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/roboata-i-zainiatist-v-umovakh-pandemii-covid19-traven-2021r> (дата звернення: 18.10.2023).
19. Свеженцева І. Робота з дому унеможливила спонтанний обмін думками. Як карантин впливає на співробітників. *Суспільне. Новини*. 31 січня 2021. Режим доступу: <https://susplne.media/202582-roboata-z-domu-unezmozlivila-spontannij-obmin-dumkami-ak-karantin-vplivae-na-spivrobitnikov/> (дата звернення: 18.10.2023).
20. Степаненко В. П. Соціальні наслідки пандемії COVID-19 у контексті суспільної трансформації в Україні: соціологічний підхід: За матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 14 квітня 2021 року. *Вісник НАН України*, (5), 33–46. Режим доступу: <https://doi.org/10.15407/vishn2021.05.033> (дата звернення: 18.10.2023).
21. Бережна Т. (2022) Сьогодні кожен може долучитись до великої програми відбудови України. Польсько-Український економічний форум 20.11.2022. *Міністерство економіки України*. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=21e94812-7fab-44e1-b8c0-2d5d544b937a&title=Sogodni> (дата звернення: 18.10.2023).
22. Guest D. Perspectives on the study of work-life balance. *Social Science Information*. 2015. Vol. 41. Pp. 255–279.
23. Clark S.C. Work-Family Border Theory: A New Theory of Work/Life Balance. *Human Relations*. 2000. Vol. 53 (6). Pp. 747–770.
24. Greenhaus J.H., Collins K.M., Shaw J.D. The relation between work-family balance and quality of life. *Journal of Vocational Behavior*. 2003. Vol. 63. Pp. 510–531.
25. Kofodimos J.R. Interpreting lessons learned: A comment on Paula Capronis journey into balance. *Journal of Applied Behavioral Science*. 1997. Vol. 33. Pp. 57–63.
26. Greenhouse J.H., Allen T.D. Work-family balance: a review and expansion of the literature. *Journal of Management*. 2011. Vol. 37 (4). Pp. 790–834. URL: https://www.researchgate.net/publication/259280583_Work-Family_Balance_A_Review_and_Extension_of_the_Literature (дата звернення: 16.06.2023).
27. Grzywacz J.G., Carlson D.S. Conceptualizing work-family balance: implications for practice and research. *Advances in Developing Human Resources*. 2007. Vol. 9. Pp. 455–471.
28. Kossek E.E., Lautsch B.A. Work-family boundary management styles in organizations A cross-level model. *Organizational Psychology Review*. 2012. Vol. 2 (2). Pp. 152–171.
29. Lappegård T., Goldscheider F., Bernhardt E. Work-Life Balance: History, Determinants, and Consequences of New Breadwinning Models in the Industrialized World. *Demographic research*. 2017. Vol. 37. Pp. 853–866. URL: <https://www.demographic-research.org/volumes/vol37/26/37-26.pdf> (дата звернення: 19.06.2021).
30. Grady G., McCarthy A., Darcy C. & Kirrane M. Work Life Balance Policies and Initiatives in Irish Organisations. A Best Practice Management. Cork: Oak Tree Press. 2008. URL: <https://norma.ncirl.ie/951> (дата звернення: 23.06.2023).
31. Blyton P., Bacon N. The effects of co-operating or conflicting over work restructuring: evidence from employees. *The Sociological Review*. 2006. Vol. 54 (1). Pp. 1–19.
32. Duxbury L., Higgins C. Work-Life Balance in the New Millennium: Where-Are We? Where Do We Need to Go? URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED465060.pdf> (дата звернення: 27.06.2023).
33. Success through work-life-balance. Blog *Synergy Consulting Australia*. URL: <https://www.synergyaustralia.com.au/international-investors/success-through-work-life-balance> (дата звернення: 29.06.2021).
34. Definition of work-life balance noun from the Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus. *Cambridge University Press*. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/work-life-balance> (дата звернення: 03.07.2023).
35. Jones F., Burke R.J., Westman M. Work-Life Balance. A psychological Perspective. New York: *Psychology Press*, 2008. 320 p.
36. Shahina T.N., Dr. Dahlstrom N. A review of the concept of work-life balance and its applicability to issues faced by Emirati working women. *Conference "First International Conference on Emerging Paradigms in Business and Social Sciences" at Dubai*. 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/304133203_A_review_of_the_concept_of_Work_Life_Balance_and_its_applicability_to_issues_faced_by_Emirati_working_women (дата звернення: 06.07.2023).

37. Bell A.S., Rajendran D., Theiler S. Job Stress, Wellbeing, Work-Life Balance and Work-Life Conflict Among Australian Academics. *Electronic Journal of Applied Psychology*. 2012. Vol. 8 (1). Pp. 25–37. URL: http://www.researchgate.net/publication/259467880_Job_Stress_Wellbeing_WorkLife_Balance_and_Work-Life_Conflict_Among_Australian_Academics (дата звернення: 07.07.2023).
38. Millier M.R. Adapting to the Work-Life Interface: the Influence of Individual Differences, Work and Family on Well-Being, Mental Health and Work Engagement. Doctoral Thesis. 2010. 535 p. URL: http://eprints.qut.edu.au/39183/1/Prudence_Millier_Thesis.pdf (дата звернення: 11.07.2023).
39. Xu L. View on Work-family linkage and work-family conflict model. *International journal of business and management*. 2009. Vol.4. Pp. 229–233.
40. Akinyele S.T., Peters M.C., Akinyele F.E. Work-Life Balance Imperatives for Modern Work Organization: A Theoretical Perspective. *International Journal of Managerial Studies and Research (IJMSR)*. 2016. Vol. 4. Pp. 57–66.
41. Jones F., Burke R., Westman M. Work-life balance: a psychological perspective. New York: Psychology press, 2006. 320 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203536810/work-life-balance-fiona-jones-ronald-burke-mina-westman> (дата звернення: 14.07.2023).
42. Work-Life Balance. *Organisation for Economic Co-operation and Development «OECD»*. URL: <https://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/work-life-balance> (дата звернення: 18.07.2023).
43. Bari, D., Róbert, P. Who Benefits More from a Balanced life? Gender Differences in Work-life Balance and Satisfaction with Life in Eight Post-Communist Countries. *Intersections*. In: *East European Journal of Society and Politics*, V.2, No.3, sep. 2016. URL: <http://intersections.tk.mta.hu/index.php/intersections/article/view/195> (дата звернення: 18.10.2023).
44. ESS Round 5: European Social Survey Round 6 Data. Data file edition 2.3. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.
45. European Pillar of Social Rights. *European Commission*, 2017. URL: <https://op.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/en/> (дата звернення: 18.10.2023).
46. European Social Survey. Round 5 Module on Work, Family and well-being – Final Question Design Template. London: Centre for Comparative Social Surveys, *City University London*. 2011. URL: https://europeansocialsurvey.org/sites/default/files/202306/ESS5_final_work_family_wellbeing_module_template.pdf (дата звернення: 18.10.2023).
47. EU Work-life Balance Directive enters into force. *European Commission \ News*, 22/08/2019. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=9438&furtherNews=yes> (дата звернення: 18.10.2023).
48. Fedakova D. What ESS data says about work-life balance satisfaction, working time and work attachment in V4 countries? In: *Man and society*, 2017, Vol 20, p. 70–79.
49. Flash Eurobarometer 470. Report. Work-life balance (2018). *European Commission*. – Kantar Public, October 2018. Retrieved from: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2185>
50. Stoilova R. Ilieva-Trichkova P. Bieri F. (2020). *The International journal of sociology and social policy*, Vol. Apr 2020, pages 366 – 381. DOI: 10.1108/IJSSP-08-2019-0152
51. Anttila T., Oinas T., Tammelin M., Nätti J. (2015). Working-Time Regimes and Work-Life Balance in Europe. In: *European Sociological Review*, Volume 31, Issue 6, December 2015, P. 713–724. Retrieved from: <https://academic.oup.com/esr/article/31/6/713/2404306>

References:

1. Dunayev V.V., Ilyash O.I. (2022) Aktualizatsiya problemy vstanovlennya balansu pratsi ta zhyttya: Porivnyal'nyy dosvid respubliky Koreyi ta Ukrayiny [Updating the problem of establishing work-life balance: Comparative experience of the Republic of Korea and Ukraine]. *State and regions. Series: Economy and entrepreneurship*. Publications. No. 2 (125), 131–139 [in Ukrainian].
2. Robocha syla za statyyu, typtom mistsevosti ta vikovymy hrupamy u 2021 rotsi. [Labor force by gender, type of location and age groups in 2021]. Archive of State Statistics of Ukraine. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_eansmv_u.htm [in Ukrainian].
3. Shevchenko I. (2016) Balans mizh profesiynymy i simeynymy rolyamy u zhinok-robotnyts [Balance between professional and family roles of female workers]. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Series: Sociology*. Publications No. 3–4, 67–70 [in Ukrainian].
4. Semenova I.V., Chepelyeva N.O. (2018) Balans mizh profesiynym ta simeynym zhyttyam: stanovlennya, otsinka ta problemy u konteksti kar'yery [Work-life balance: Development, appraisal, and challenges in a career context]. *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Series: Sociology*. No. 28, 45–51 [in Ukrainian].
5. Hantsyuk YU. (2019) Balans roboty ta zhyttya yak skladnyk robochoyi produktyvnosti [Work-life balance as a component of work productivity]. *Actual problems of the economy*. No. 12, 233–238 [in Ukrainian].

6. Misko O., Zaytseva H. (2020) Balans roboty ta zhyttya: vplyv osobystisnykh ta orhanizatsiynykh chynnykiv [Work and life balance: influence of personal and organizational factors]. *Economy. Finances. Right*. No. 2, 56–62 [in Ukrainian].
7. Tkalych M.H. (2021) Prohramy balansu «robota – zhyttya» yak sotsial'na ta psykholohichna pidtrymka personalu v orhanizatsiyakh [Work-life balance programs as social and psychological support for personnel in organizations]. *Organizational psychology. Economic psychology*. No. 4 (24), 75–81[in Ukrainian].
8. Saprykina M.A., Kaba D.V. (2010) Balans mizh robotoyu ta sim"yeyu: perevaha dlya kompaniy ta pratsivnykiv [Work-Family Balance: An Advantage for Companies and Employees]. *Kyiv, PA "Farbovany list"* [in Ukrainian].
9. Lukyanyuk V. Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Retrieved from <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%C1%E0%EB%E0%ED%F1> [in Ukrainian].
10. Lukyanova N., Zaytseva O. (2021) Pandemiya koronavirusu: pravovi mekhanizmy zakhystu trudovykh ta sotsial'nykh prav pratsivnykiv [The coronavirus pandemic: legal mechanisms for the protection of labor and social rights of employees]. *Kyiv: MGO "Social initiatives for occupational safety and health"* [in Ukrainian].
11. Pyshchulina O., Yurochko T., Yurchyshyn V. (2021) Sotsial'no-ekonomichni naslidky koronakryzy. [Socio-economic consequences of the corona crisis]. *Kyiv: Zapovit*. [in Ukrainian].
12. Dluhosh P., Kryvanchuk L. (2020) Molod' Pol'shchi ta Ukrayiny v umovakh pandemiyi COVID-19: stan psykhhichnoho zdorov"ya ta riven' neyrotyzmu. [Youth of Poland and Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic: state of mental health and level of neuroticism]. *Psychological magazine*. No. 6, 9–17 [in Ukrainian].
13. Artyukhova A.V. (2020) Osoblyvosti psykholohichnoho zdorov"ya kursantiv v period pandemiyi COVID-19 [Peculiarities of the psychological health of cadets during the COVID-19 pandemic]. *Psychological magazine*. No. 6, 19–28 [in Ukrainian].
14. Maksymenko S.D., Rudenko YA.V., Kushnyer'ova A.M., Nevmerzhyts'kyi V.M. (2021) Psykhichne zdorov"ya osobystosti: pidruchnyk [Mental health of the individual: a textbook]. *Kyiv: Lyudmila Publishing House*, 438 p. [in Ukrainian].
15. Humenna A.A., Voropay O.V. (2020). Balans kar'yery ta osobystoho zhyttya (na prykladi pratsivnykiv zakladiv vyshchoyi osvity) [Balance of career and personal life (on the example of employees of higher education institutions)]. *Scientific notes of NaUKMA. Economic sciences*. 2020. Volume 5. Issue 1, pp. 41–47. [in Ukrainian].
16. Kochmar-Tymoshenko S. (2021). Z domu lyudy pratsuyut' dovshe, nizh z ofisu do pandemiyi: doslidzhennya [People work longer from home than from the office before the pandemic: research]. *Ukrainian pravda. Life*. February 5, 2021. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/society/2021/02/5/243855/> [in Ukrainian].
17. Krups'kyi O. P. (2014) Rol' orhanizatsiynoyi kul'tury v dosyahnenni balansu «zhyttya-robota» (na prykladi turystychnykh pidpryyemstv Ukrayiny) [The role of organizational culture in achieving work-life balance (on the example of Ukrainian tourism enterprises)]. *Problems and prospects of the development of cooperation between the countries of South-Eastern Europe within the framework of the Black Sea economic cooperation*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/298017940> [in Ukrainian].
18. Robota i zaynyatist' v umovakh pandemiyi COVID-19 (traven 2021) [Work and employment in the conditions of the COVID-19 pandemic (May 2021)]. *Razumkov Center*, June 02, 2021. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/robota-i-zainiatist-v-umovakh-pandemii-covid19-traven-2021r> [in Ukrainian].
19. Svyezhentseva I. (2021) Robota z domu unemozhlyvyla spontannyi obmin dumkami. Yak karantyn vplyvaye na spivrobotnykiv [Working from home made spontaneous exchange of ideas impossible. How quarantine affects employees]. *Suspil'ne. Novyny*. January 31, 2021. Retrieved from <https://suspilne.media/202582-robota-z-domu-unemozhlivila-spontannij-obmin-dumkami-ak-karantin-vplivae-na-spivrobotnikiv/> [in Ukrainian].
20. Stepanenko V. P. (2021). Sotsial'ni naslidky pandemiyi COVID-19 u konteksti suspil'noyi transformatsiyi v Ukrayini: sotsiologichnyy pidkhid: Za materialamy naukovoyi dopovidi na zasidanni Prezydiy NAN Ukrayiny 14 kvitnya 2021 roku [Social consequences of the COVID-19 pandemic in the context of social transformation in Ukraine: a sociological approach: According to the materials of the scientific report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on April 14, 2021]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, (5), 33–46. Retrieved from <https://doi.org/10.15407/vsn2021.05.033> [in Ukrainian].
21. Berezna T. (2022) S'ohodni kozhen mozhe doluchytys' do velykoyi prohramy vidbudovy Ukrayiny [Today, everyone can join the great program of rebuilding Ukraine] *Polish-Ukrainian Economic*

- Forum 20.11.2022 \ Ministry of Economy of Ukraine. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=21e94812-7fab-44e1-b8c0-2d5d544b937a&title=Sogodni>
22. Guest D. (2015) Perspectives on the study of work-life balance. *Social Science Information*. Vol. 41, 255–279 [in English].
 23. Clark S.C. (2000) Work-Family Border Theory: A New Theory of Work/Life Balance. *Human Relations*. Vol. 53 (6), 747–770 [in English].
 24. Greenhaus J.H., Collins K.M., Shaw J.D. (2003) The relation between work-family balance and quality of life. *Journal of Vocational Behavior*. Vol. 63, 510–531 [in English].
 25. Kofodimos J.R. (1997) Interpreting lessons learned: A comment on Paula Capronis journey into balance. *Journal of Applied Behavioral Science*. Vol. 33, 57–63 [in English].
 26. Greenhouse J.H., Allen T.D. (2011) Work-family balance: a review and expansion of the literature. *Journal of Management*. Vol. 37 (4), 790–834. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/259280583_Work-Family_Balance_A_Review_and_Extension_of_the_Literature [in English].
 27. Grzywacz J.G., Carlson D.S. (2007) Conceptualizing work-family balance: implications for practice and research. *Advances in Developing Human Resources*. Vol. 9, 455–471 [in English].
 28. Kossek E.E., Lautsch B.A. (2012) Work-family boundary management styles in organizations A cross-level model. *Organizational Psychology Review*. Vol. 2 (2), 152–171 [in English].
 29. Lappegård T., Goldscheider F., Bernhardt E. (2017) Work-Life Balance: History, Determinants, and Consequences of New Breadwinning Models in the Industrialized World. *Demographic research*. Vol. 37, 853–866. Retrieved from <https://www.demographic-research.org/volumes/vol37/26/37-26.pdf> [in English].
 30. Grady G., McCarthy A., Darcy C. & Kirrane M. (2008) Work Life Balance Policies and Initiatives in Irish Organisations. A Best Practice Management. Cork: Oak Tree Press. Retrieved from <https://norma.ncirl.ie/951> [in English].
 31. Blyton P., Bacon N. (2006) The effects of co-operating or conflicting over work restructuring: evidence from employees. *The Sociological Review*. Vol. 54 (1), 1–19 [in English].
 32. Duxbury L., Higgins C. Work-Life Balance in the New Millennium: Where-Are We? Where Do We Need to Go? Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED465060.pdf> [in English].
 33. Success through work-life-balance. Blog *Synergy Consulting Australia*. Retrieved from <https://www.synergyaustralia.com.au/international-investors/success-through-work-life-balance> [in English].
 34. Definition of work-life balance noun from the Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus. *Cambridge University Press*. Retrieved from <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/work-life-balance> [in English].
 35. Jones F., Burke R.J., Westman M. (2008) Work-Life Balance. A psychological Perspective. New York: Psychology Press, 320 p. [in English].
 36. Shahina T.N., Dr. Dahlstrom N. (2011) A review of the concept of work-life balance and its applicability to issues faced by Emirati working women. *Conference "First International Conference on Emerging Paradigms in Business and Social Sciences" at Dubai*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/304133203_A_review_of_the_concept_of_Work_Life_Balance_and_its_applicability_to_issues_faced_by_Emirati_working_women [in English].
 37. Bell A.S., Rajendran D., Theiler S. (2012) Job Stress, Wellbeing, Work-Life Balance and Work-Life Conflict Among Australian Academics. *Electronic Journal of Applied Psychology*. Vol. 8 (1), 25–37. Retrieved from http://www.researchgate.net/publication/259467880_Job_Stress_Wellbeing_WorkLife_Balance_and_Work-Life_Conflict_Among_Australian_Academics [in English].
 38. Milleer M.R. (2010) Adapting to the Work-Life Interface: the Influence of Individual Differences, Work and Family on Well-Being, Mental Health and Work Engagement. *Doctoral Thesis*. Retrieved from http://eprints.qut.edu.au/39183/1/Prudence_Milleer_Thesis.pdf [in English].
 39. Xu L. (2009) View on Work-family linkage and work-family conflict model. *International journal of business and management*. Vol.4, 229–233 [in English].
 40. Akinyele S.T., Peters M.C., Akinyele F.E. (2016) Work-Life Balance Imperatives for Modern Work Organization: A Theoretical Perspective. *International Journal of Managerial Studies and Research (IJMSR)*. Vol. 4, 57–66 [in English].
 41. Jones F., Burke R., Westman M. (2006) Work-life balance: a psychological perspective. *New York: Psychology press*, Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203536810/work-life-balance-fiona-jones-ronald-burke-mina-westman> [in English].
 42. Work-Life Balance. *Organisation for Economic Co-operation and Development «OECD»*. Retrieved from <https://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/work-life-balance> [in English].

43. Bari, D., Róbert, P. (2016). Who Benefits More from a Balanced life? Gender Differences in Work-life Balance and Satisfaction with Life in Eight Post-Communist Countries. Intersections. In: *East European Journal of Society and Politics*, V. 2, No. 3, sep. Retrieved from <http://intersections.tk.mta.hu/index.php/intersections/article/view/195> [in English].
44. ESS Round 5: European Social Survey Round 6 Data (2012). Data file edition 2.3. *NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway* – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC [in English].
45. European Pillar of Social Rights. *European Commission, 2017*. Retrieved from: <https://op.europa.eu/webpub/empl/european-pillar-of-social-rights/en/> [in English].
46. European Social Survey (2011) Round 5 Module on Work, Family and well-being – Final Question Design Template. London: *Centre for Comparative Social Surveys, City University London*. Retrieved from: https://europeansocialsurvey.org/sites/default/files/2023-06/ESS5_final_work_family_wellbeing_module_template.pdf [in English].
47. EU Work-life Balance Directive enters into force (2019). *European Commission. News*, 22\08\2019. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=9438&furtherNews=yes> [in English].
48. Fedakova D. What ESS data says about work-life balance satisfaction, working time and work attachment in V4 countries? In: *Man and society*, 2017, Vol 20, p. 70-79 [in Slovak].
49. Flash Eurobarometer 470. Report. Work-life balance (2018). *European Commission*. – *Kantar Public*, October 2018. Retrieved from: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2185> [in English].
50. Stoilova R. Ilieva-Trichkova P. Bieri F. (2020). *The International journal of sociology and social policy*, Vol. Apr 2020, pages 366 – 381. DOI: 10.1108/IJSSP-08-2019-0152 [in English].
51. Anttila T., Oinas T., Tammelin M., Nätti J. (2015). Working-Time Regimes and Work-Life Balance in Europe. In: *European Sociological Review*, Volume 31, Issue 6, December 2015, P. 713–724. Retrieved from: <https://academic.oup.com/esr/article/31/6/713/2404306> [in English].

Стаття надійшла до редакції 18.10.2023

Стаття рекомендована до друку 24.10.2023

УДК 327(477)

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.3\(59\).295001](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.3(59).295001)

ГЕОСТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Гольцов А. Г.,

доктор політичних наук,

доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації

Національного університету біоресурсів

і природокористування України

ORCID ID: 0000-0001-7696-3223

andrgengolts1@nubip.edu.ua

У статті досліджено сутнісні особливості регіональної геостратегії України в Центральній та Східній Європі, виявлено основні проблеми та визначено перспективи української геостратегії. В умовах війни геостратегія України щодо РФ повинна носити наступальний характер і передбачати повернення всього геополітичного простору держави шляхом застосування передусім військової сили. Геостратегія України в Центральній та Східній Європі має розроблятися на основі своїх національних інтересів насамперед забезпечення власної національної безпеки та досягнення достатньо високого рівня розвитку інтегрального потенціалу. Під час розробки та реалізації своєї регіональної геостратегії Україна має враховувати інтереси США, інших провідних країн Заходу та сусідніх країн – членів ЄС і НАТО, оскільки потребує їхньої допомоги. Геостратегія України в Центральній та Східній Європі має бути великою мірою націлена на формування Балтійсько-Чорноморської регіональної системи безпеки, яка складатиметься з двох підсистем: Балтійської (Польща, Литва, Латвія, Естонія, Фінляндія) і Чорноморської (Румунія, Молдова, Україна, у співпраці з Туреччиною). У формуванні Балтійської підсистеми особливо суттєву роль здатна відіграти Польща, військовий потенціал якої посилюється завдяки допомозі з боку США та Великої Британії. Розвиток військово-політичного співробітництва між Україною та державами Балтії, а також Фінляндією має важливе значення для реалізації її геостратегічних інтересів. Щодо Білорусі сучасна геостратегія України повинна бути «конфронтаційною», спрямованою на максимальне послаблення цієї держави як геополітичного сателіта Росії. Чорноморська підсистема може бути сформована завдяки спільним активним зусиллям України та Туреччини у сфері безпеки. Важливе значення також має залучення до субрегіонального військово-політичного співробітництва Румунії та меншою мірою Молдови. Геостратегічним інтересам України відповідає потенційна реінтеграція Придністров'я Республікою Молдова, оскільки тим самим буде ліквідовано російський геополітичний плацдарм. Унаслідок реалізації своєї регіональної геостратегії Україна потенційно здатна стати провідним «гравцем» у новій системі безпеки в Центральній та Східній Європі.

Ключові слова: Центральна та Східна Європа, регіональна геостратегія, Балтійсько-Чорноморська система безпеки, Балтійська підсистема, Чорноморська підсистема, військово-політична співпраця.

На теренах Центральної та Східної Європи в постбіполярну добу не було сформовано систему регіональної безпеки. РФ, активізувавши на початку XXI ст. свою неоімперську геополітику на пострадянському просторі, намагалася поширити в Центральній та Східній Європі підпорядковані собі геополітичні та гео економічні структури. Водночас відбувалося розширення НАТО та ЄС на Схід. Більшість постсоціалістичних країн Центральної та Південно-Східної Європи приєдналися до євроінтеграційної структури ЄС та євроатлантичної – НАТО, отримавши тим самим достатньо надійні гарантії своєї безпеки. 3-поміж пострадянських країн до ЄС та НАТО вступили країни Балтії – Естонія, Латвія та Литва. «Гібридна війна» РФ проти України, що розпочалася в 2014 р., мала наслідками

незаконну анексію Росією Криму та виникнення сепаратистських «ЛНР / ДНР». Відбулася дестабілізація міжнародного геополітичного порядку на теренах всього Європейського субконтиненту. Вторгнення військ РФ до України в 2022 р. призвело до ще трагічніших наслідків для нашої країни – загибелі населення, територіальних та економічних втрат. Окремі країни Центральної та Східної Європи усвідомили злободенність російської загрози для своєї національної безпеки. Тому для них актуальним стало створення регіональної безпекової системи, яка була би спроможною надійно функціонувати, доповнюючи НАТО.

Сучасні проблеми та перспективи політики України в Центральній та Східній Європі розглядають у своїх працях численні вітчизняні дослідники, зокрема С. Віднянський, О. Волович, Є. Габер, В. Горбулін, М. Дорошко, О. Кондратенко, А. Мартинов, В. Мартинюк, Ю. Мателешко, Б. Левик, В. Ліпкан, Б. Парахонський, Г. Перепелиця, О. Сарнацький, А. Риженко, У. Рудницька, І. Рудь, С. Федуняк, А. Филипенко, О. Яковюк та ін. З погляду інтересів України, перспективні проекти регіонального економічного співробітництва оцінювалися неоднозначно. Водночас ще до вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 р. більшість вітчизняних дослідників дотримувалися схожих поглядів щодо спільності екзистенціальних безпекових інтересів країн Центральної та Східної Європи – необхідності захисту від експансіонізму РФ. Особлива увага у вітчизняній науковій літературі й нині приділяється перспективам утворення військово-політичного угруповання держав Балтійсько-Чорноморського регіону.

У контексті проблематики дослідження варто відзначити розвідки таких закордонних авторів, як Р. Асмус, Й. Гакманн, А. Дупуй, Т. Байгельт, Л. Коффі, М. Ларуель, Дж. Леві, Х. Нагель, П. Окулевіч, Н. Павловікова, Е. Рівера, Т. Снайдер, Т. Степневський, А. Умланд, Дж. Фрідман, К. Щерський та ін. Загалом для української та західної науки дослідження геостратегічних засад створення та функціонування нової геопросторової безпекової системи в Центральній та Східній Європі становить суттєвий як теоретичний, так і прикладний інтерес.

Метою статті є виявлення сутнісних особливостей регіональної геостратегії України в Центральній та Східній Європі, визначення проблем і перспектив створення регіональної системи міжнародної безпеки.

За нинішніх умов вельми небезпечного геополітичного становища Україна потребує подальшої консолідації суспільства для захисту держави й відновлення її територіальної цілісності. Затяжна війна з російським агресором викликає необхідність справжньої «мілітаризації» українського суспільства, яка має бути націлена на об'єднання всіх сфер (та інститутів) суспільного життя країни задля досягнення головної воєнної цілі – повного відновлення державної території. Особливої актуальності набуває питання патріотичної «мілітаризації» політичної та економічної еліти, котру вкрай потрібно «очистити» від корумпованих діячів і таємних російських «агентів впливу».

Геостратегія України має бути комплексною – визначати головні цілі, напрями та основні завдання державної політики у взаємопов'язаних сферах – військовій, дипломатичній, економічній, культурно-інформаційній та інших. Головним «стрижнем» сучасної української геостратегії є досягнення воєнних цілей. Нинішня наступальна геостратегія України щодо Росії не є експансіоністською (Гольцов, 2023, с. 75), оскільки вона націлена на повернення тимчасово окупованого РФ геополітичного простору нашої держави, відновлення її територіальної цілісності. Навіть за умов виснажливої війни проти російського агресора потрібно розробляти перспективну геостратегію на різних ієрархічних рівнях, зокрема регіональному.

Головними геостратегічними пріоритетами України залишаються її взаємопов'язані «західні» курси розвитку – євроінтеграційний та євроатлантичний. На шляху вступу України до ЄС та НАТО, попри війну, вже досягнуто вагомих результатів. З українського геостратегічного погляду, потенційний вступ нашої держави до «Великого Альянсу» (НАТО) доцільно вже нині доповнювати формуванням дієздатних двосторонніх та багатосторонніх міжнародних військово-політичних структур (альянсів) оборонного призначення.

Саме для України формування регіональної безпекової системи, спрямованої на захист від агресивної РФ, постає в якості екзистенціального інтересу. Актуальні завдання воєнної геостратегії України можуть бути краще вирішені за умов розширення та поглиблення співпраці з тими країнами Центральної та Східної Європи, що є членами НАТО / ЄС. А на перспективу (після відновлення територіальної цілісності України) регіональні безпекові інститути мають бути спроможними забезпечувати ефективно «жорстке стримування» Росії. Таким чином, для української влади актуальним завданням постає вироблення перспективної геостратегії, спрямованої на формування в Центральній та Східній Європі регіональної системи міжнародної безпеки, котра буде здатною ефективно функціонувати як «доповнення» до НАТО.

У цій роботі Центральна та Східна Європа трактується в широкому сенсі й охоплює, зокрема, європейську частину РФ. Регіон є вельми «строкатим» у політичному, економічному та культурному вимірах. Наявні численні суперечності між країнами. Неодноразово висловлювалися критичні оцінки

євроінтеграційних перспектив Центральної та Східної Європи, котру трактували як простір, де стикаються старі та нові конфлікти між інтересами більших і менших націй (Hackmann, 2021, p. 40). Водночас, згідно з окремими припущеннями, для ЄС та НАТО була б «бажана «буферна організація», що відділятиме Західну Європу від країн Центральної Азії – джерела нелегальної міграції та торгівлі наркотиками» (Rudnytska, 2015, p. 103). Однак подібне гіпотетичне «буферне» утворення не відповідає, насамперед, ключовим інтересам самих країн регіону.

Досить тривалу історію мають проекти формування Балтійсько-Чорноморського об'єднання країн (союзу, співдружності чи угруповання). Висловлювалися міркування, що сама ідея «Міжмор'я» живиться поглибленням розбіжностей між Брюсселем (інститутами ЄС), з одного боку, і Польщею та Угорщиною – з іншого, оскільки останні порушують верховенство права ЄС «у своїх неліберальних демократіях» (Paulovicova & Stępniewski, 2020, p. 11). «Міжмор'я» (Intermarium) може трактуватися як геополітичний та гео економічний проєкт США, що має на меті послабити «центр» ЄС (пару «Париж-Берлін») через посилення Центральної Європи, в авангарді якої йде Варшава (Laguette & Rivera, 2019, p. 28). Гео економічну структуру «Тримор'я» («Ініціативу трьох морів») окремі автори розглядають як «політичне підсилення євроатлантичної солідарності», що вигідно передусім США (Віднянський і Мартинов, 2020, с. 12). Таким чином, досить поширеними є міркування, що вироблення різних проєктів створення в Центральній та Східній Європі інтеграційних об'єднань країн стимульовано США, які зацікавлені в послабленні «старих» країн – членів ЄС / НАТО й зміцненні позицій «нових» (значною мірою «проамериканських») країн – членів ЄС / НАТО. Мають місце також більш нейтральні припущення, що в рамках ЄС може бути створено «новий східноєвропейський центр геополітичного впливу, який би міг реалізувати спільні політичні й економічні інтереси» (Рудь, 2023, с. 88). Звісно, США виробляють свою стратегію глобального рівня, виходячи з власних політичних та економічних інтересів. Американська еліта прагне «поділити» тягар відповідальності за мир і безпеку у світі (та в Європі) зі своїми союзниками, передусім європейськими. Особливо, коли йдеться про збільшення військових витрат на забезпечення спільної могутності НАТО, яка повинна мати спроможність ефективно протистояти будь-яким «ревізіоністським» державам, що загрожують миру та безпеці у світі і окремих регіонах. У США далеко не всі провідні політичні сили розуміють необхідність збільшення обсягів фінансової та військово-технічної допомоги Україні у війні з РФ. Воєнна поразка агресивної Росії, її максимальне геополітичне та гео економічне послаблення, по суті, відповідають глобальним і регіональним геостратегічним інтересам США. У Європі «старі» країни – члени НАТО / ЄС не усвідомлюють усю сукупність небезпек, що випливають з експансіонізму Росії та Китаю у світі. Тому західноєвропейські еліти зазвичай важко переконати в необхідності кардинально збільшити військові витрати.

США та її англосаксонські союзники (Велика Британія, Канада, Австралія, меншою мірою Нова Зеландія) демонструють усвідомлення загроз для світової безпеки, пов'язаних з агресивною геополітикою РФ. З-поміж західноєвропейських країн Велика Британія проводить найбільш «жорстку» геополітику щодо агресивної Росії і надає суттєву допомогу Україні. Саме США, як наймогутніша держава у світі, здатна виступити в ролі головного «спонсора» нового регіонального військово-політичного утворення в Балтійсько-Чорноморському регіоні. Велика Британія також спроможна надати суттєву фінансову та військово-технічну допомогу такому угрупованню. Реалізації цілої низки проєктів регіонального військово-технічного співробітництва зможе сприяти Канада.

Балтійсько-Чорноморська безпекова система може постати у форматі військово-політичного союзу чи у вигляді іншої організаційної форми об'єднання суверенних держав. Питання щодо конкретної форми військово-політичного об'єднання вирішуватиметься в результаті багатосторонніх переговорів між країнами Балто-Чорноморського регіону. Крім того, для Балтійської та Чорноморської підсистем можуть бути визначені різні формати військово-політичних угруповань держав. Для подальшого розгляду матеріалу вважаємо доцільним щодо перспективного об'єднання країн умовно використовувати терміни «союз» (або «альянс») чи принаймні «угруповання».

Вважаємо, що Україна, підтримувана провідними державами Заходу (передусім США) та країнами-союзницями з Балтійсько-Чорноморського альянсу, потенційно зможе після відновлення своєї територіальної цілісності інтегрувати спільні зусилля щодо подальшого надійного «стримування» Росії. Для цього Україні потрібно передусім максимально збільшити власний інтегральний потенціал. Необхідно буде не лише відновити довоєнну економіку, а й досягнути її кардинальної модернізації. Особливо це стосується вітчизняного ВПК, котрий повинен бути здатним забезпечити ЗСУ сучасними системами озброєння, військовим спорядженням, боеприпасами тощо. Лише в такому разі Україна, спираючись на багатоаспектну підтримку союзників і партнерів, стане спроможною ефективно «стримувати» РФ.

У басейні Балтійського моря Росії належать два території – східна частина узбережжя Фінської затоки та напівексклав – Калінінградська область, що має кордони з Польщею та Литвою. Ця область

РФ де-факто відіграє роль її геополітичного «плацдарму», висунутого до «серця» Європи, і надає Росії можливість стратегічного змагання із Заходом за вплив у регіоні Балтійського моря. В області зосереджений потужний військовий потенціал Росії: база Балтійського флоту, ціла низка частин ВПС, ППО, значний контингент сухопутних сил. Особливо небезпечним є розміщення на теренах російського напівексклаву таких видів озброєння, як ЗПК С-300 та С-400, ОТРК «Іскандер-М» та ін. Завдяки цьому влада РФ фактично створила зону «A2/AD» («Anti-Access/Area Denial» – «заборона доступу / блокування зони») із центром у Калінінграді для контролю над південно-східною частиною басейну Балтійського моря (Гольцов, 2018, с. 301). Військовими експертами неодноразово висловлювалися припущення, що з території свого союзника Білорусі РФ теоретично може шляхом воєнної агресії «прорубати» так званий Сувалкійський коридор до Калінінградської області, перервавши тим самим сухопутне сполучення країн Балтії з їхніми союзниками по НАТО.

Геостратегія України в басейні Балтійського моря має сприяти активізації військово-політичної інтеграції тамтешніх країн (звісно, за винятком РФ). Загалом з-поміж країн усього Балтійсько-Чорноморського геополітичного простору найбільший інтерес до формування нової безпекової організації виявляє Польща. Відносно нові ініціативи сформувати Балто-Чорноморський Союз висувалися з боку Польщі ще з 2015 р. Такі польські проекти цілком відповідають ключовим засадам відомої «ягеллонської геополітики» (Кондратенко, 2020, с. 14). Нині проекти об'єднання під егідою Польщі колишніх земель Речі Посполитої (польських, литовських, українських, білоруських) можуть бути представлені як плани створення інтеграційних об'єднань відповідних країн.

На міжнародній арені Польща постає в ролі послідовного геополітичного супротивника Росії. Зміцнюється співпраця Польщі зі США в оборонній сфері. На польській території розміщено кількатисячний контингент збройних сил США, їх численні військові об'єкти. Активного розвитку набуло також співробітництво Польщі та Великої Британії. Зокрема, 5 липня 2023 р. міністри закордонних справ та оборони двох країн підписали Угоду «Партнерство до 2030 року» у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони. На теренах країни розміщено контингент британських військових, техніку, засоби ППО. Сама Польща стрімко підвищує свою обороноздатність, суттєво збільшила військовий бюджет, реалізує численні програми переоснащення військ новітніми системами озброєння. Загалом ця держава відіграє дедалі важливішу геополітичну роль у Балтійському регіоні, вона здатна ініціювати й очолити Балтійський військово-політичний альянс, використовуючи потужну підтримку США та Великої Британії. Саме Польща з-поміж усіх країн регіону надала найбільш дієву допомогу Україні після російського вторгнення. Попри наявність окремих суперечностей між нашими країнами, подальший розвиток багатоаспектної співпраці з Польщею є одним із регіональних геостратегічних пріоритетів України.

Ще в 2014 р. країни Балтії наочно усвідомили актуальність воєнної небезпеки з боку Росії. Нині на теренах Естонії, Латвії та Литви розташовані військові контингенти союзників по НАТО (Великої Британії, Канади, Німеччини). ВПС і ВМС союзників допомагають забезпечувати захист відповідно повітряних та морських просторів цих країн. Попри збільшення власних військових потенціалів і посилення допомоги з боку союзників по НАТО, країни Балтії мають бути заінтересованими в реалізації потенційного регіонального проекту військово-політичної інтеграції, що функціонуватиме як «додаток» до НАТО.

Вторгнення російських військ до України в лютому 2022 р. стимулювало країни Балтійського регіону Фінляндію та Швецію обрати євроатлантичний зовнішньополітичний курс – заявити про прагнення увійти до НАТО. На ці країни Росія намагалася впливати, приваблюючи їх перспективами економічного співробітництва та вигодами нейтрального геополітичного статусу. Щодо Фінляндії РФ навіть прагнула повернутися до загальних засад двосторонніх відносин доби пізнього СРСР. Проте дипломатичні зусилля Росії виявилися марними. Нині виникла потенційна можливість приєднання до Балтійської безпекової підсистеми нещодавно геополітично нейтральних Швеції та Фінляндії. Остання нині вже є повноправною країною-членом Північноатлантичного Альянсу.

З політико-географічного погляду, «центральне» положення в Балто-Чорноморському регіоні обіймає Білорусь. Доки в цій країні панує режим О. Лукашенка і вона залишається російським сателітом, геостратегія України щодо Білорусі повинна бути лише «конфронтаційною». Україна заінтересована в максимальному послабленні Білорусі як залежної від Росії країни, що постачає до держави-агресора необхідну для останньої продукцію. Крім того, територія Білорусі в лютому – березні 2022 р. була використана РФ як плацдарм для воєнного вторгнення до України. Нині (вересень 2023 р.) Росія продовжує експлуатувати для своїх воєнних цілей військову та транспортну інфраструктуру країни. У разі встановлення в Білорусі демократичного політичного режиму, налаштованого на конструктивну співпрацю з європейськими країнами, геостратегія України щодо цієї країни може набути «кооперативного» характеру. Дуже вірогідно, що стратегія демократичної «прозахідної» Білорусі буде спрямованою на захист колективної безпеки в Центральній та Східній Європі. Приєднання Білорусі

до Балто-Чорноморської системи безпеки має суттєво зміцнити її, посилити взаємодію між двома підсистемами. Тому в перспективі українська геостратегія щодо Білорусі може стати «союзницькою».

Вихід України до Чорного моря має винятково важливе значення для реалізації її геостратегічних цілей. Ще в 2014 р. Росія здійснила анексію Криму, перетворила його на свій геополітичний «бастіон», що змінив баланс сил у всьому Чорноморському регіоні (Ryzhenko, 2021, p. 71). У Криму (як і в Калінінградській області) РФ фактично створила свою зону «A2/AD» для контролю над центральною акваторією Чорного моря. Повернення Криму має для нашої держави винятково важливе значення, надасть їй змогу, відтіснивши Росію на північний схід Чорноморського басейну, контролювати його центральну частину. Чорноморські порти України повинні забезпечувати велику частину її зовнішньоекономічних зв'язків із багатьма регіонами та країнами світу. Після повернення під свій контроль приналежних їй акваторій Азовського та Чорного морів Україна буде потенційно здатною спільно з чорноморськими країнами – членами НАТО забезпечувати надійне геополітичне «стримування» Росії в Причорномор'ї. Загалом Чорноморська підсистема Балто-Чорноморської системи (альянсу) може утворитися внаслідок взаємодії у військово-політичній сфері між Україною та чорноморськими країнами – членами НАТО, передусім Туреччиною та Румунією.

У своїй геополітиці Туреччина, звісно, керується власними інтересами. Україні потрібно це враховувати, вибудовуючи систему відносин із потужною сусідньою державою. З українського погляду, у політичних та дипломатичних комунікаціях з керівництвом Туреччини слід постійно наголошувати на тому, що геополітичним інтересам останньої не відповідають: встановлення домінування РФ у басейні Чорного моря через анексію суверенних територій України, збереження сталих позицій цієї неоімперської держави на теренах Південного Кавказу, посилення геополітичного (і гео-економічного) впливу Росії на Близькому Сході. Таким чином, «стримування» Росії має стати спільним геополітичним інтересом України та Туреччини. Україні доцільно зосереджувати дипломатичні зусилля на поглибленні суперечностей між Росією та Туреччиною і водночас розвивати співпрацю з останньою, зокрема у сфері оборони. Прогнозується, що в довгостроковій перспективі двосторонні оборонні зв'язки між Туреччиною та Україною можуть перетворитися на військовий альянс (Coffey & Kasapoğlu, 2023).

Україна, відновивши свою територіальну цілісність, володіючи унікальним географічним положенням, потенційно здатна долучитися до втілення очолюваних Туреччиною проєктів трансрегіональних комунікацій, спрямованих на транспортування енергоносіїв з Каспійського басейну до Південно-Східної та Південної Європи. Таким чином, на перспективу можливе залучення Туреччини до Чорноморської безпекової підсистеми, а також до спільних з Україною гео-економічних проєктів.

Румунія підтримує Україну в її протистоянні російській агресії, надає нашій країні певну допомогу. Ця держава, вочевидь, прагне посилити свої геополітичні позиції в Чорноморському регіоні. Участь Румунії в новому безпековому альянсі відповідає її геополітичним інтересам. Зокрема, на перспективу Румунія заінтересована у возз'єднанні («унирії») з Молдовою, здійснення якої повинно відбуватися на легітимних міжнародно-правових засадах. Для цього Румунії потрібно звести нанівець російський вплив на Молдову, що можливе лише в разі максимального витіснення РФ з Чорноморського геополітичного простору.

Офіційно нейтральна Молдова у своїй геополітиці дедалі активніше проявляє «прозахідну» орієнтованість. Спостерігається послаблення впливу Росії на політичне й економічне життя країни. У разі воєнної поразки РФ для Молдови стане можливим здійснення реінтеграції Придністров'я. Так звана Придністровська Молдавська Республіка може бути кваліфікована як геополітична «опірна точка» Росії, її потенційний плацдарм на шляху до Балканського регіону. Для захисту національної безпеки України дуже важливою є ліквідація російського геополітичного плацдарму на її південно-західних теренах. Тому геостратегічним інтересам України відповідатиме повноцінна реінтеграція Молдовою цієї самопроголошеної квазідержави.

У Болгарії залишаються досить впливовими проросійські політичні сили, загроза збройного вторгнення Росії не вважається актуальною. Тому для цієї країни приєднання до нової системи міжнародної безпеки поки що не постає в якості геополітичного інтересу. Але загальне геополітичне послаблення Росії має спричинити зменшення її впливу на болгарську еліту. Тоді Болгарія матиме змогу досить продуктивно співпрацювати з військово-політичним угрупованням країн регіону, а в майбутньому й набути в ньому членства.

Відносно слабка Грузія вже тривалий час перебуває в стані потенційної небезпеки російського воєнного вторгнення. Вона заінтересована в поверненні своїх територій (Абхазії та Південної Осетії), втрачених унаслідок російської експансії. Майбутнє суттєве послаблення Росії внаслідок невдалої війни з Україною має стимулювати Грузію до проведення геополітики, спрямованої на відновлення своєї територіальної цілісності. У такому разі геополітичний інтерес Грузії полягатиме в приєднанні до Балтійсько-Чорноморського альянсу.

Вагомі економічні вигоди для України мають бути пов'язані з повоєнним відновленням і подальшою активізацією регіонального співробітництва в басейні Чорного моря. Отже, військово-політичне співробітництво країн регіону доцільно поєднувати із взаємовигідним економічним.

Беручи до уваги різні варіанти створення регіональної безпекової системи, її різноманітні геопросторові формати, маємо усвідомлювати гостроту проблеми ресурсного забезпечення всіх цих проєктів. Наголошуємо на тому, що, крім політичної волі керівних еліт країн Центральної та Східної Європи, потрібні великі фінансові, матеріально-технічні, суто військові й інші ресурси, які здатні надати лише провідні держави «західного» світу.

У разі успішної реалізації сучасної української наступальної геостратегії РФ повинна втратити окуповані нею українські території. Макрорегіональна роль Росії (якщо вона збережеться в якості геополітичної цілісності) суттєво зменшиться. Вона, найімовірніше, втратить контроль над Білоруссю, російський вплив на країни пострадянського простору суттєво послабиться. Взагалі може статися навіть геополітична деструкція РФ – її розпад на окремі держави, котрі виникнуть із сучасних суб'єктів федерації або об'єднуюватимуть їхні геопросторові сукупності. За такої геополітичної ситуації Балтійсько-Чорноморський союз стане головною безпековою системою в усій Центральній та Східній Європі. А Україна в разі досягнення нею високого рівня політичного, військового та економічного розвитку може виявитися здатною відігравати провідну роль у регіональній системі міжнародної безпеки.

Висновки. Головною екзистенціальною проблемою, що нині постала перед Україною, є відновлення своєї територіальної цілісності завдяки максимальному використанню власних сил та допомозі держав Заходу. Сучасна геостратегія України повинна носити наступальний характер і визначати головні цілі та завдання щодо повернення всього геополітичного простору держави, а також передбачати використання комплексу призначених для цього засобів, передусім воєнної сили. В основу вироблення Україною своєї перспективної регіональної геостратегії в Центральній та Східній Європі має бути покладено насамперед втілення власних національних інтересів, передусім забезпечення своєї національної безпеки та досягнення достатньо високого рівня розвитку інтегрального потенціалу (комплексного поєднання політичного, військового, економічного, культурного). Але Україна поки що не володіє достатньо потужним потенціалом. Тому для ефективного збройного протистояння Росії та повернення окупованих агресором територій наша країна потребує дедалі більшої допомоги з боку провідних держав Заходу (особливо, США) та сусідніх країн – членів ЄС / НАТО. Регіональна геостратегія України в Центральній та Східній Європі має, на наш погляд, передбачати створення Чорноморсько-Балтійської системи безпеки. Організаційно ця система може бути представлена військово-політичним союзом чи іншою формою об'єднання суверенних держав. У структурі цієї системи взаємодіятимуть дві підсистеми – Балтійська та Чорноморська. До складу першої, найімовірніше, увійдуть Польща, Литва, Латвія, Естонія та Фінляндія. У потенційній Балтійській підсистемі особливо важлива роль належить Польщі, котра надає велику допомогу Україні й тісно взаємодіє зі США та Великою Британією у військовій сфері. Геостратегічним інтересам України відповідає розвиток військово-політичної співпраці з країнами Балтії та Фінляндією, котрі межують з Росією і вважають воєнні загрози з її боку актуальними. Найдоцільнішою геостратегією України щодо Білорусі нині є «конфронтаційна», спрямована на максимальне послаблення російського сателіта. Життєздатність Чорноморської безпекової підсистеми залежатиме великою мірою від успіхів співробітництва України з Туреччиною у військово-політичній сфері. Бажаним є приєднання до військово-політичного угруповання Румунії, а також Молдови. У перспективі доцільне залучення до Чорноморської підсистеми також Болгарії. У разі суттєвого геополітичного послаблення Росії до цієї підсистеми може приєднатися ще й Грузія. Попри наявність численних суперечностей між країнами – учасницями потенційного альянсу, їх має стимулювати до об'єднання прагнення спільно захищати міжнародну безпеку в регіоні (безпеку кожної з них). Проблема ресурсного забезпечення проєктів регіональної безпеки є вельми гострою й залишиться актуальною на перспективу. У разі, якщо після відновлення своєї територіальної цілісності Україна досягне достатньо високого рівня військово-політичної та економічної могутності, вона потенційно здатна перетворитися на провідного «гравця» в регіональній системі міжнародної безпеки.

Goltsov A. Ukraine's Geostrategy in Central and Eastern Europe

The article examines the essential features of Ukraine's regional geostrategy in Central and Eastern Europe, reveals the main problems, and defines the prospects of Ukrainian geostrategy. In the conditions of war, Ukraine's geostrategy regarding the RF should be offensive in nature and envisage the return of the entire geopolitical space of the state through the use, first of all, of military force. Ukraine's geostrategy in

Central and Eastern Europe should be developed on the basis of its national interests, first of all, ensuring its own national security and achieving a sufficiently high level of integral potential development. When developing and implementing its regional geostrategy, Ukraine must take into account the interests of the US, other leading Western countries, and neighboring EU and NATO member states, since it needs their help. Ukraine's geostrategy in Central and Eastern Europe should be largely aimed at the formation of the Baltic-Black Sea regional security system, which will consist of two subsystems: the Baltic (Poland, Lithuania, Latvia, Estonia, Finland) and the Black Sea (Romania, Moldova, Ukraine, in cooperation with Turkey). In the formation of the Baltic subsystem, Poland can play a particularly significant role, whose military potential is strengthened thanks to the help from the US and the UK. The development of military-political cooperation between Ukraine and the Baltic states, as well as Finland, is of great importance for the realization of its geostrategic interests. Regarding Belarus, Ukraine's contemporary geostrategy should be "confrontational", aimed at the maximum weakening of this state as a geopolitical satellite of Russia. The Black Sea subsystem can be formed as a result of joint active efforts of Ukraine and Turkey in the field of military security. The involvement of Romania and, to a lesser extent, Moldova in subregional military-political cooperation should also be important. The potential reintegration of Transnistria by the Republic of Moldova corresponds to the geostrategic interests of Ukraine, as it will eliminate the Russian geopolitical bridgehead. As a result of the implementation of its regional geostrategy, Ukraine is potentially able to become a leading "player" in the new security system in Central and Eastern Europe.

Key words: Central and Eastern Europe, regional geostrategy, Baltic-Black Sea security system, Baltic subsystem, Black Sea subsystem, military-political cooperation.

Література:

1. Віднянський С., Мартинов А. Геостратегічні проєкти Міжмор'я і Тримор'я у зовнішній політиці України (1991-2020 рр.). *Геополітика України: історія і сучасність*: Зб. наук. праць. 2020. No 2. С. 9–18.
2. Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі : монографія. Київ : ЦУЛ, 2018. 392 с.
3. Гольцов А. Г. Геостратегія держави: прикладний вимір. *«Politicus»*. 2023. No 1. С. 72–77.
4. Кондратенко О. Балто-Чорноморська співдружність: витоки та стратегічні можливості для України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»*. 2020. No 1 (51). С. 11–17.
5. Рудь І. М. Балто-Чорноморський Союз як вісь безпеки України: реалії та перспективи розвитку. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*: Зб. наук. праць. 2023. No 2 (58). Київ : ІВЦ «Політехніка». С. 86–91.
6. Coffey L., Kasapoğlu C. A New Black Sea Strategy for a New Black Sea Reality. *Hudson Institute*. 2023. February 21. URL: <https://www.hudson.org/foreign-policy/new-black-sea-strategy-new-black-sea-reality>
7. Hackmann J. The end of "East Central Europe" and the return of "Europe in-between". *Baltic Worlds*. 2021. No 1-2. P. 33–44.
8. Laruelle M., Rivera E. Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Inter-marium. Washington: Institute for European, Russian, and Eurasian Studies (IERES), The George Washington University, 2019. 28 p. URL: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/laruelle-rivera-ieres_papers_march_2019_1.pdf
9. Paulovicova N., Stępniewski T. Central and Eastern Europe: Imaginary Geographies, Geopolitics and Security Issues. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 2020. No 18 (1). P. 7–22.
10. Rudnytska U. The prospects for Baltic–Black Sea cooperation in the context of current Russian-Ukrainian relations. *Torun International Studies*. 2015. No 1. P. 99–107.
11. Ryzhenko A. The Black Sea and the Baltic Sea: Two Seas, One Security Challenge. *UA: Ukraine Analytica*. 2021. No 1. P. 68–73. URL: <https://ukraine-analytica.org/wp-content/uploads/Ryzhenko.pdf>

References:

1. Vidnjans'kij, S., & Martinov, A. (2020). Geostratehichni proyekty Mizhmor"ya i Trymor"ya u zovnishnii politytsi Ukrayiny (1991-2020 rr.) [Geostrategic projects of the Mediterranean and Three Seas in the foreign policy of Ukraine (1991-2020)]. *Geopolityka Ukrayiny: istoriya i suchasnist'*: Zb. nauk. prats. No 2. S. 9–18 [in Ukrainian].
2. Goltsov, A. G. (2018). Gheopolitychnyj vymir strateghiji Rosijskoi Federaciji na postradjansjkomu prostori [Geopolitical dimension of the strategy of the Russian Federation in the post-Soviet space]: monohrafiya. Kyiv: CUL [in Ukrainian].

3. Goltsov, A. G. (2023). Geostrategiya derzhavy: prykladnyy vymir [Geostrategy of the State: Applied Dimension]. «*Politicus*». No 1. S. 72–77 [in Ukrainian].
4. Kondratenko, O. (2020). Balto-Chornomors'ka spivdruzhnist': vytoky ta stratehichni mozhlyvosti dlya Ukrayiny [Baltic-Black Sea Community: Origins and Strategic Opportunities for Ukraine]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya "Mizhnarodni vidnosyny"*. No 1 (51). S. 11–17 [in Ukrainian].
5. Rud, I. M. (2023). Balto-Chornomors'kyy Soyuz yak vis' bezpeky Ukrayiny: realiyi ta perspektyvy rozvytku [The Baltic-Black Sea Union as an axis of Ukraine's security: realities and development prospects]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyi politekhnichnyi instytut»*. *Politologiya. Sotsiologiya. Pravo*: Zb. nauk. prats. No 2 (58). Kyiv: IVTs «Politekhnik». S. 86–91 [in Ukrainian].
6. Coffey, L., & Kasapoğlu, C. (2023). A New Black Sea Strategy for a New Black Sea Reality. *Hudson Institute*. February 21. URL: <https://www.hudson.org/foreign-policy/new-black-sea-strategy-new-black-sea-reality> [in English].
7. Hackmann, J. (2021). The end of “East Central Europe” and the return of “Europe in-between”. *Baltic Worlds*. No 1-2. P. 33–44 [in English].
8. Laruelle, M., & Rivera, E. (2019). Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium. Washington: Institute for European, Russian, and Eurasian Studies (IERES), The George Washington University. URL: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/laruelle-rivera-ieres_papers_march_2019_1.pdf [in English].
9. Paulovicova, N., & Stępniewski, T. (2020). Central and Eastern Europe: Imaginary Geographies, Geopolitics and Security Issues. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. No 18 (1). P. 7–22 [in English].
10. Rudnytska, U. (2015). The prospects for Baltic–Black Sea cooperation in the context of current Russian-Ukrainian relations. *Torun International Studies*. No 1. P. 99–107 [in English].
11. Ryzhenko, A. (2021). The Black Sea and the Baltic Sea: Two Seas, One Security Challenge. *UA: Ukraine Analytica*. No 1. P. 68–73. URL: <https://ukraine-analytica.org/wp-content/uploads/Ryzhenko.pdf> [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.10.2023

Стаття рекомендована до друку 30.10.2023

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ СУМІЖНИХ ПРАВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Машкова В. І.,

аспірант кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-2036-988X

valeriamashkova@gmail.com

Ця стаття присвячена дослідженню використання об'єктів суміжних прав у соціальних мережах. Під час підготовки статті були досліджені можливі способи використання фонограм і відеограм у таких соціальних мережах, як Instagram та Тік Ток, серед яких було виокремлено найпоширеніший, а саме – включення до аудіовізуального твору, фонограми або відеограми. Встановлено, що вказаний спосіб використання об'єктів суміжних прав не належить до випадків можливого вільного використання об'єктів суміжних прав і потребує отримання дозволу правовласника на таке використання. На підставі аналізу нормативно-правових актів у галузі управління авторськими та суміжними правами, а також умов використання соціальних мереж Instagram та Тік Ток було сформовано перелік способів, за допомогою використання яких користувачі можуть отримати дозвіл на включення фонограми та/або відеограми до іншої фонограми / відеограми. Під час проведення дослідження виявлено, що найпростішим та найзручнішим способом отримання ліцензії на включення фонограми та/або відеограми до іншої фонограми / відеограми / аудіовізуального твору є отримання її безпосередньо від відповідної соціальної мережі шляхом використання тих об'єктів суміжних прав, які розміщені у так званій бібліотеці об'єктів такої соціальної мережі. Детально розглянуто та проаналізовано способи отримання ліцензії на використання об'єктів суміжних прав у випадку відсутності можливості отримання такого дозволу безпосередньо в потрібній соціальній мережі. У процесі здійснення дослідження виявлено та описано головні недоліки управління суміжними майновими правами у сфері «включення до фонограми, відеограми, аудіовізуального твору» особисто правовласником та за допомогою організації колективного управління із застосуванням форми добровільного колективного управління.

Ключові слова: фонограма, відеограма, суміжні права, ліцензія, використання об'єктів суміжних прав.

Постановка проблеми. Як свідчать дослідження світового досвіду, необхідним елементом системи правової охорони права інтелектуальної власності, без якого неможливо реалізувати закріплені законодавством авторське право та суміжні права, у будь-якій державі є колективне управління цими правами (О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін., 2007; Дроб'язко В. С., 2010). Саме така форма управління авторськими та суміжними правами стала рятівним колом правовласників на шляху до отримання авторської винагороди за використання належних їм об'єктів в умовах сучасного технологічного прогресу. Адже головним її призначенням було і залишається здійснення функції збору доходів від прав у тих випадках, коли правовласники вже не в змозі самостійно відслідкувати всі випадки використання об'єктів авторського права та суміжних прав, правами на які вони володіють.

Задля досягнення окресленої мети наша держава, як і багато інших країн світу, роками прагне створити ефективну систему управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав. Однак, як всім відомо, прогрес не стоїть на місці. І своїм розвитком він

продовжує кидати побудованій системі колективного управління нові і нові виклики. І найбільшим із них на цей момент, на наш погляд, стали соціальні мережі.

Можна однозначно стверджувати, що поширення соціальних мереж створило нову дійсність, якій притаманні як переваги, так і недоліки. З одного боку, соціальні мережі відкривають нові економічні можливості, у тому числі ринкові, які полягають у вільному поширенні авторами своїх результатів інтелектуальної власності. З іншого боку, існує загроза для авторів у вигляді несанкціонованого копіювання та/або використання інформації без їхньої згоди та виплати винагороди за таке використання (Канарик Ю. С., Котлярова М. О., 2021).

Саме тому особливої актуальності на цьому етапі розвитку системи колективного управління авторськими та суміжними правами в Україні набуває дослідження особливостей використання об'єктів суміжних прав у соціальних мережах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць і публікацій сучасності свідчить про відсутність системних досліджень у галузі використання об'єктів суміжних прав у соціальних мережах. Дослідження окремих аспектів використання та захисту прав інтелектуальної власності в соціальних мережах містяться в роботах Канарик Ю. С., Тарасенко Л. Л., Огнев'юк Г. З., Майданик Л. Р., Зерова К. О.

Мета статті. Метою статті є дослідження правових засад використання об'єктів суміжних прав у соціальних мережах та виявлення проблем такого використання.

Основний матеріал. Відповідно до ст. 34 Закону України «Про авторське право і суміжні права» об'єктами суміжних прав є виконання, фонограма, відеограма, програма організації мовлення. При цьому, згідно із ст. 1 вказаного закону, кожен із цих об'єктів визначається таким чином:

- виконання – результат індивідуальної чи колективної діяльності з артистичного представлення музичних, драматичних, літературних, хореографічних або подібних творів, фольклору чи інших художніх образів;
- фонограма – вироблений (кінцевий) звукозапис виконання або інших звуків, або відображень звуків, крім звукозапису, що використовується у складі аудіовізуального твору;
- відеограма – вироблений (кінцевий) відеозапис виконання або інших зображень (із звуковим супроводом або без нього), крім відеозапису, що використовується у складі аудіовізуального твору;
- програма організації мовлення – поєднана єдиною творчою концепцією сукупність передач (телерадіопередач), інших творів та/або об'єктів суміжних прав, яка має постійну назву і транслюється радіомовником чи телемовником за певною сіткою мовлення (Закон, 2022).

Із зазначених визначень стає зрозумілим, що в соціальних мережах ми можемо мати справу насамперед із такими об'єктами, як фонограма та відеограма. Тому зосередимо свою увагу саме на них.

Перелік майнових прав на кожен із вказаних об'єктів є ідентичним: право на використання такого об'єкту будь-яким способом (способами) та виключне право дозволяти або забороняти використання відповідного об'єкта іншими особами. А от переліки основних способів використання зазначених об'єктів, вказані у Законі України «Про авторське право і суміжні права», дещо відрізняються один від одного. Та один із них все ж є спільним серед обох об'єктів: «включення до аудіовізуального твору, фонограми або відеограми відповідно».

Якщо поглянути на вказаний спосіб використання фонограм і відеограм з урахуванням популярності таких соціальних мереж, як Тік-Ток та Instagram (а саме сервісу Instagram Reels), то можна зробити висновок, що саме вони є потужним джерелом використання фонограм і відеограм шляхом включення їх до фонограм або відеограм.

Як відомо, Тік-Ток – це соціальна мережа, основною функцією якої є надання її користувачам можливості створення коротких відео. Зі свого боку, Instagram Reels – це сервіс соціальної мережі Instagram, який дає змогу користувачам створювати короткі відео та додавати до них музику. Тобто і Тік-Ток, і сервіс Instagram Reels надають користувачам практично ідентичну можливість, а саме: створення аудіовізуальних творів та/або відеограм та включення до них інших відеограм і/або фонограм.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права», використання об'єкта суміжних прав, якщо такі дії не підпадають під передбачені цим Законом випадки вільного використання об'єктів суміжних прав, без дозволу суб'єкта таких прав вважається порушенням особистих немайнових і/або майнових суміжних прав (Закон, 2022)

Слід зазначити, що стаття 43 вказаного вище закону містить виключний перелік вільного використання об'єктів суміжних прав. Однак, на наш погляд, більшість випадків використання фонограм і відеограм у соціальних мережах Тік-Ток та Instagram з метою створення відео з додаванням музики не охоплюються передбаченими винятками вільного використання об'єктів суміжних прав.

Водночас ч. 3 ст. 39 та ч. 3 ст. 40 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачено такі способи використання, за яких використання фонограми / відеограми може відбуватися без дозволу суб'єкта майнових суміжних прав на відповідний об'єкт, але з виплатою йому справедливої винагороди, а саме (щодо фонограми) – публічне виконання та публічне сповіщення; щодо відеограми – публічне демонстрування та публічне сповіщення (Закон, 2022). Як видно з наведеного, вказані способи використання також не передбачають такого способу використання фонограми та відеограми, як «включення до аудіовізуального твору, фонограми або відеограми відповідно».

З урахуванням вищезазначеного можна зробити висновок, що використання фонограми та відеограми способом «включення до аудіовізуального твору, фонограми або відеограми відповідно» має здійснюватися виключно з дозволу правовласника.

Згідно ч. 1 ст. 47 Закону України «Про авторське право і суміжні права» суб'єкти авторських і /або суміжних прав можуть здійснювати належні їм майнові на відповідні об'єкти такими способами: особисто, через представника чи іншу уповноважену особу або за допомогою організації колективного управління.

З огляду на вищезазначені положення у користувачів соціальних мереж є три способи отримати дозвіл на включення тієї чи іншої фонограми / відеограми до власного короткого відео.

На підстав аналізу умов використання соціальних мереж Instagram та Tik Tok можна зробити висновок, що найпростішим із них є отримання дозволу через представника чи іншу уповноважену особу, якою в нашій ситуації виступають власне самі соціальні мережі Instagram та Tik Tok. З цього приводу в довідковому центрі Instagram вказано так: «Ви можете записувати відео Reels зі своїм власним оригінальним аудіо, оригінальним аудіо іншого автора відео Reels чи використати аудіо з бібліотеки аудіо Instagram за допомогою інструмента «Аудіо» у відео Reels. Оригінальне аудіо – це унікальне аудіо, яке ви створили під час записування відео Reels у додатку Instagram чи в завантаженому вами відео, або унікальне аудіо від іншого автора відео Reels. Ліцензоване аудіо – це аудіо, захищене авторським правом, доступне в бібліотеці аудіо Instagram, що містить музику, фільми, телешоу й звукові ефекти» (Instagram, 2023).

Зі свого боку, приписами п. 7 Умов використання Tik Tok вказано, що: «У відносинах між вами та TikTok увесь вміст, програмне забезпечення, зображення, текст, графіка, ілюстрації, логотипи, патенти, товарні знаки, знаки обслуговування, авторські права, фотографії, аудіо, відео, музика та «вигляд і відчуття» Послуг та всі пов'язані з ними права інтелектуальної власності («Вміст TikTok») належать або ліцензовані TikTok, при цьому розуміється, що ви або ваші ліцензіари будете володіти будь-яким Вмістом користувача (як визначено нижче), який ви завантажуєте або передаєте через Послуги (TikTok, 2021).

Із зазначеного можемо припустити, що Instagram і TikTok укладають із правовласниками ліцензійні угоди на використання об'єктів авторського права та/або суміжних прав, на підставі яких надають своїм користувачам субліцензії на використання таких об'єктів шляхом включення їх до Reels чи коротких відео TikTok.

Однак, виникає запитання щодо можливості використання тих фонограм і відеограм, які відсутні в так званих бібліотеках Instagram та TikTok. У такому разі користувачеві доведеться або отримувати дозвіл від правовласника особисто, або намагатися зробити через організацію колективного управління.

Особисте отримання дозволу від правовласника, на наш погляд, є найбільш незручним способом для обох сторін цього процесу, адже вимагає великих затрат часу та сил як від користувача, так і від правовласника. Зокрема, найпершою проблемою, яка постає на шляху користувача в такому випадку, є пошук і визначення особи, яка володіє майновими суміжними правами на необхідну йому фонограму / відеограму. Адже, як відомо, у теорії авторського права та суміжних прав умовно вирізняють дві категорії правовласників: первинні та вторинні. І якщо первинного суб'єкта суміжних прав можливо визначити за умови знання та застосування законодавства в зазначеній галузі, то про наявність вторинного суб'єкта (до якого відносяться в тому числі особи, які набули майнові права на підставі договору) та належність йому майнових прав користувач може навіть не здогадуватись. І навіть у випадку безперешкодного розв'язання такої проблеми надалі користувача та правовласника чекає листування з метою погодження надання дозволу, що вимагатиме від них бодай незначної, однак витрати часу. А якщо взяти до уваги той факт, що активність соціальних мереж Instagram та TikTok наразі становить понад 1 мільярд активних користувачів щомісяця (Алгрєн М., 2023), то складно буде заперечувати що існує дуже велика ймовірність того, що користувач або взагалі не зможе отримати бажаний дозвіл, або отримає його тоді, коли це питання вже втратить для нього свою цінність.

Вирішити окреслену проблему якраз і було покликане запровадження системи колективного управління авторськими та суміжними правами.

Відповідно до Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» в Україні виділяють три форми колективного управління: добровільне, розширене й обов'язкове. Добровільне колективне управління – це колективне управління, що здійснюється організаціями колективного управління, зареєстрованими у встановленому цим Законом порядку, виключно щодо об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, включених до каталогу відповідної організації колективного управління. Розширене колективне управління – це колективне управління майновими правами на об'єкти авторського права і (або) суміжних прав незалежно від їх наявності в каталозі організації колективного управління (крім випадків, коли відповідні права вилучені правовласником з колективного управління в порядку, встановленому цим Законом), у визначених цим Законом сферах, що здійснюється акредитованими Установою організаціями у визначених цим Законом сферах. І зрештою обов'язкове колективне управління – це колективне управління майновими правами на об'єкти авторського права і (або) суміжних прав незалежно від їх наявності в каталозі організації колективного управління, що здійснюється акредитованими Установою організаціями у визначених цим Законом сферах (Закон, 2018).

При цьому частини 5 та 6 ст. 12 Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» містять виключний перелік сфер, у яких можливе здійснення розширеного й обов'язкового колективного управління, серед якого відсутня така сфера, як «включення до аудіовізуального твору, фонограми чи відеограми». Це означає, що здійснення колективного управління в зазначеній сфері можливе лише у формі добровільного колективного управління. Проте в цій ситуації застосування вказаної форми колективного управління не вирішує проблеми необхідності визначення користувачем, якій з організацій колективного управління належить право управління об'єктами того чи іншого правовласника, і створює потребу укладення тим самим користувачем договорів із великою кількістю організацій колективного управління.

З урахуванням вказаного можна дійти висновку, що на цей момент наявна в Україні система колективного управління не здатна ефективно впоратися із проблемою отримання дозволу на включення фонограм і відеограм до аудіовізуального твору, іншої фонограми чи відеограми.

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити такі висновки. По-перше, у зв'язку з розвитком сучасних соціальних мереж усе більшої популярності набуває такий спосіб використання об'єктів суміжних прав, як «включення до аудіовізуального твору, фонограми чи відеограми». По-друге, найлегшим способом отримати дозвіл на використання певного об'єкта суміжних прав таким способом для користувача є використання відповідного об'єкта безпосередньо з «бібліотеки» відповідної соціальної мережі. По-третє, у випадку відсутності бажаного об'єкта суміжних прав у «бібліотеці» соціальної мережі наразі користувачеві недоступні швидкі й ефективні методи здобуття дозволу на його правомірне використання.

Mashkova V. Problems of using objects of related rights in social networks

This article is dedicated to the study of the use of related rights objects in social networks. During the preparation of the article, possible ways of using phonograms and videograms in such social networks as Instagram and Tik Tok were investigated. The inclusion of the subject of related rights in an audiovisual work, phonogram or videogram was found to be the most common of such uses. It was established that the specified method of using objects of related rights does not belong to the cases of possible free use of objects of related rights and requires the permission of the right holder for such use. Based on the analysis of legal acts in the field of copyright and related rights management, as well as the terms of use of social networks Instagram and Tik Tok, a list of methods was formed by using which users can obtain permission to include a phonogram and/or videogram in another phonogram/videogram. During the research, it was found that the easiest and most convenient way to obtain a license to include a phonogram and/or videogram in another phonogram and/or videogram and/or audiovisual work is to obtain it directly from the corresponding social network by using those objects of related rights that are placed in the so-called "libraries" of objects of such a social network. The methods of obtaining a license for the use of objects of related rights in the absence of the possibility of obtaining such a permit directly in the required social network are considered and analyzed in detail. In the process of conducting the research, the main shortcomings of the management of related property rights in the field of «inclusion in a phonogram, videogram, audiovisual work» personally by the right holder and with the help of a collective management organization using a form of voluntary collective management were identified and described.

Key words: phonogram, videogram, related rights, license, use of related rights objects.

Література:

1. Право інтелектуальної власності. академ. курс : підручник для студентів вищих навч. закладів / за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. – К. : Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 264–293;
2. Дроб'язко В. С. Колективне управління авторським правом і суміжними правами. Зарубіжний досвід – Київ : ТОВ «Лазурит-Поліграф», 2010. – 166 с.
3. Канарик Ю. С., Котлярова М. О. Захист прав інтелектуальної власності в соціальних мережах: окремі аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 9/2021. – С. 68–71.
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України №2811-IX від 01 грудня 2022 р. в ред. від 15.04.2023. Верховна Рада України. Офіц. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення 20.09.2023).
5. Яке аудіо можна застосовувати у відео Reels в Instagram. Довідка з додатка для Android. URL: https://help.instagram.com/329208821595430/?helpref=uf_share (дата звернення 20.09.2023 р.).
6. Умови використання TikTok. URL: <https://www.tiktok.com/legal/page/row/terms-of-service/en> (дата звернення 20.09.2023).
7. Алгрэн М. 40+ статистики, фактів і трендів Instagram за 2023 рік. Research. 2023. URL: <https://www.websiterating.com/uk/research/instagram-statistics/#:~:text=Instagram>.
8. Алгрэн М. Понад 30 статистичних даних, використання, демографічних даних і фактів TikTok за 2023 рік. Research. 2023. URL: <https://www.websiterating.com/uk/research/tiktok-statistics/#sources>
9. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України №2415-VIII від 15 травня 2018 р. в редакції від 15.04.2023 Верховна Рада України. офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text> (дата звернення 20.09.2023).

References:

1. Orliuk, O. P. Androshchuk, H. O. Butnik-Siverskyi, O. B. et al. (2007). Pravo intelektualnoi vlasnosti: Akad. kurs: Pidruch. dlia stud. vyshchych navch. zakladiv. [Intellectual property law: acad. course: textbook for students higher education institutions] .K: Vydavnychi Dim "In Yure" – S. 264-293 [in Ukrainian].
2. Drobiazko V.S. (2010). Kolektyvne upravlinnia avtorskyim pravom i sumizhnymy pravamy. Zarubizhnyi dosvid [Collective management of copyright and related rights. Foreign experience] – Kyiv : TOV «Lazuryt-Polihraf», – 166 s. [in Ukrainian].
3. Kanaryk Yu.S., Kotliarova M.O. (2021) Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti v sotsialnykh merezhakh: okremi aspekty.[Protection of intellectual property rights in social networks: certain aspects]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. №9/2021 – S. 68–71 [in Ukrainian].
4. Pro avtorske pravo i sumizhni prava [About copyright and related rights]: Zakon Ukrainy №2811-IX vid 01 hrudnia 2022 r. v red. vid 15.04.2023. Verkhovna Rada Ukrainy. ofits. veb-sait. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> [in Ukrainian].
5. Yake audio mozha zastosovuvaty u video Reels v Instagram [What audio can be used in Reels videos on Instagram]. Dovidka z dodatka dlia Android. URL:https://help.instagram.com/329208821595430/?helpref=uf_share [in Ukrainian].
6. Umovy vykorystannia TikTok [TikTok Terms of Use]. URL: <https://www.tiktok.com/legal/page/row/terms-of-service/en> [in English].
7. Alhren M. (2023). 40+ statystyky, faktiv i trendiv Instagram za 2023 rik [40+ Instagram statistics, facts and trends for 2023]. Research. URL: <https://www.websiterating.com/uk/research/instagram-statistics/#:~:text=Instagram> [in Ukrainian].
8. Alhren M. (2023). Ponad 30 statystychnykh danykh, vykorystannia, demohrafichnykh danykh i faktiv TikTok za 2023 rik [30+ TikTok statistics, usage, demographics and facts for 2023]. Research. URL: <https://www.websiterating.com/uk/research/tiktok-statistics/#sources> [in Ukrainian].
9. Pro efektyvne upravlinnia mainovymy pravamy pravovlasnykiv u sferi avtorskoho prava i (abo) sumizhnykh prav [On Effective Management of Property Rights of Copyright Holders in the Field of Copyright and (or) Related Rights]: Zakon Ukrainy №2415-VIII vid 15 travnia 2018 r. v redaktsii vid 15.04.2023 r. Verkhovna Rada Ukrainy. ofits. veb-sait. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.09.2023

Стаття рекомендована до друку 02.11.2023

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ЮРИДИЧНІЙ ПРОФЕСІЇ

Микитюк В. О.,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Державного біотехнологічного університету
ORCID ID: 0000-0002-4744-7403*

Микитюк С. О.,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
ORCID ID: 0000-0002-8620-1887
svemyky@gmail.com*

Стаття розглядає історичний шлях формування культури доброчесності в юридичній професії. Національне відродження нашої держави ставить завдання відновлення історичних корінь, вивчення формування високих моральних цінностей серед посадових осіб і представників юридичної професії для забезпечення справедливості і законності в суспільстві. Доводиться, що особливості сучасного розуміння доброчесності відрізняються від тих, що існували в історичних епохах інших країн і суспільств. У давні часи доброчесність чиновників характеризувалася рисами, такими як покора, відданість, патріотизм і підпорядкованість владі. У середньовіччі і під час формування християнської етики встановлювалися обов'язкові чесноти для посадових осіб, такі як вірність королю, суворе виконання заповідей, готовність захищати королівство, а також властивості, такі як співчуття, гідність, повага до інших, любов до ближнього і виконання християнських заповідей. У новому часі формувалися нові цінності, включаючи розумність, індивідуалізм і свободу думок. Історичний розвиток Української держави дав змогу виявити вплив моральних норм українського народу на формування культури доброчесності. Особлива увага приділяється пам'ятці Київської Русі «Повчання» Володимира Мономаха, де акцентується на важливості дотримання закону і принципів справедливості і милосердя. Крім того, зазначається, що князь повинен бути справедливим і милостивим та вимагати цього від підлеглих. Досліджено етику і військові чесноти українських козаків, які вплинули на моральні норми українського народу і включали вірність Україні, християнській вірі та братерські цінності, які залишаються актуальними і в сучасному суспільстві. У підсумку, культура доброчесності в сучасній юридичній професії сприяє збереженню довіри клієнтів, прийняттю справедливих та об'єктивних рішень, запобіганню корупції та зловживанню владою, а найголовніше – встановленню довіри суспільства до конституційності, правосуддя, захисту прав людини та функціонування правової системи взагалі.

Ключові слова: культура доброчесності, чесноти, професійна доброчесність, декларація доброчесності.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві доброчесність виступає як фундаментальна цінність, що допомагає забезпечити гармонію, розвиток і взаєморозуміння між людьми, а також сприяє створенню стійкого та позитивного оточення для всіх членів суспільства. Особливе значення має доброчесність у юридичній професії, оскільки визначає стандарти моральності, етики та відповідальності для юристів, адвокатів, суддів та інших фахівців з юридичної галузі; забезпечує рівновагу між правосуддям, законом та етикою, а також довіру громадськості до юридичних інституцій і фахівців. Національне відродження нашої держави, прагнення стати повноцінною європейською державою сприяє необхідності відтворення історичного минулого, з'ясування особливостей формування високих моральних чеснот, притаманних посадовим особам і представникам юридичної професії, для забезпечення справедливості, законності в суспільстві загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реформування і наближення законодавства до стандартів Європейського Союзу призводить до потреби у проведенні досліджень з питань культури доброчесності, яка є доволі новою для юридичної професії та українського суспільства. Так, аналіз останніх публікацій свідчить, що українські науковці зверталися до питань визначення доброчесності як правової категорії (Рядінська В. О., Карпушова О. В.), до законодавчих передумов запровадження перевірок на доброчесність осіб, що виконують функції держави (Гаврилук Л. В.), до проблем теорії та практики суддівської доброчесності (Ковальський В. С., Кулібаба А.). Значна кількість статей присвячена питанням академічної доброчесності. Але питання історичного формування культури доброчесності в юридичній професії досліджено недостатньо.

Мета статті полягає в дослідженні еволюційного процесу формування культури доброчесності, розпочинаючи з періоду розвитку давніх східних цивілізацій і завершуючи сучасністю; визначенні історичних факторів і впливів на моральні цінності, які стали фундаментом доброчесності в сучасній юридичній професії.

Виклад основного матеріалу. Для сучасної юридичної спільноти термін «доброчесність» є відносно новим, що зумовлює особливості його розуміння. Так, існує зарубіжне поняття integrity (цілісність, чесність), що в юридичній професії відображає важливий аспект професійної етики та поведінки юристів. Це поняття означає здатність діяти відповідно до вищих стандартів моральності та чесності, незалежно від обставин чи зовнішніх тисків. Integrity передбачає уникнення ситуацій, де може виникнути конфлікт інтересів між клієнтами або між інтересами юриста та клієнта, передбачає повне дотримання обов'язку зберігання конфіденційності інформації, що надається клієнтами юристам. Чесна та доброчесна поведінка юристів допомагає підвищити довіру клієнтів, колег і громадськості (Рядінська, Карпушова, 2021).

Тлумачний словник сучасної української мови (2003, с. 995) визначає, що «доброчесність – це висока моральна чеснота, чесність, а доброчесний – це той, хто живе чесно, дотримується всіх правил моралі; є проявом чесності, моральності».

Сучасний словник з етики (Тофул, 2014, с. 387) трактує поняття «чеснота (доброчесність) – позитивна моральна якість, зумовлена свідомістю і волею людини, яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; якість, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно орієнтуватись у своїй діяльності та поведінці на принципи добра і справедливості». Це означає, що чесність має кілька важливих рис і пов'язана з важливою метою і ніколи не використовується лише для досягнення цілі; є свідомою дією, при якій особистість самостійно вирішує і ризикує своїми рішеннями; враховує інстинкти, емоції і схильності, але також стає звичкою через обдуманість і свідомість.

Враховуючи особливості сучасного визначення доброчесності, слід звернути увагу, що моральні цінності, які вважаються важливими і прийнятними сьогодні відрізняються від тих, що існували у попередній історичний період в інших державах і суспільствах. Так, на території Стародавнього Китаю в основі конфуціанської концепції лежить ідеал високоморальної людини – це шляхетна людина, якій притаманні гуманність і відчуття обов'язку. Людина, яка слідувала основним трьома правилам, могла претендувати на обіймання посади чиновника: чесна і великодушна (ставитися до інших як до самого себе); зріла (єдність істини, добра і краси, знань, відчуттів і волі); самодисциплінована (вимогливість до себе, самоперевірка, виправлення помилок, самоаналіз) (Резаненко, 2007, с. 221).

Відомий філософ античної Греції Аристотель, розглядаючи людину як суспільну істоту, зосереджував увагу на аналізі провідних етичних чеснот, дотримання яких є шляхом досягнення основної мети життя – щастя. Мислитель називав два види чеснот – діаноетичні (мисленнєві або інтелектуальні), до яких відносив мудрість і поміркованість і вважав, що вони розвиваються завдяки навчанню. По-друге, чесноти розуму та етичні (моральні) – чесноти волі і характеру, а саме – мужність, помірність, гідність, щедрість, щирість, справедливість, правдивість тощо, які виробляються завдяки вихованню звичок: людина діє, набуває досвіду і на основі цього формуються риси її характеру. Аристотель називає п'ять різновидів мужності, серед яких найцінніша – громадянська. Загальним принципом визначення сутності чеснот є поняття «міра» як правильне співвідношення між двома крайнощами. Так, мужність – це середина між боягузством і безрозсудною хоробрістю; щедрість – між скупістю і марнотратством (Турчін, 2015, с. 229).

У стародавньому Римі чесноти та моральні цінності мали велике значення і визначалися римською культурою та соціальними структурами, наявність яких давала можливість бути успішним громадянином, воїном і навіть імператором. Деякими з найбільш важливих чеснот у стародавньому Римі вважали повагу до батьків, родини, богів та рідної землі. Вірність означала відданість слову, обіцянкам і договорам. Громадянська доблесть була важливою рисою для чоловіків у римському суспільстві, що включало силу, сміливість, мужність, гідність та рішучість у важких ситуаціях.

Справедливість вимагала рівноправності, дотримання законів. Це було важливо в адміністративних і судових справах. Усі ці чесноти були важливими складовими римської моралі та поняття справедливості, відданості родині та державі. Вони визначали етичний кодекс стародавнього римського суспільства та впливали на поведінку громадян. Так, коли на засіданні сенату Октавіан був проголошений першим громадянином з титулом «Август», йому вручили щит із зображенням чотирьох його головних чеснот – *virtus, clementia, iustitia, pietas* (мужність, поміркованість, справедливість, благочестя) і після цього він став іменуватися Імператор Цезар Август (Лук'янюк, 2013).

У середньовіччі, особливо в християнських державах, були цінними чесноти, які відображали християнську етику, мораль і соціокультурні цінності того часу. Серед них віра в Бога та християнські догми. Віра визначала правила та норми поведінки. Милосердя та допомога бідним, хворим, вдовам і сиротам вважалися важливим моральним обов'язком. Чесність і правдивість у взаєминах з іншими. Скромність і відмова від розкоші відображали верхність духовних цінностей над матеріальними. Мужність і готовність встояти перед небезпеками відзначали той факт, що християнин повинен був боротися за свої переконання. Благодійність і допомога іншим важливі для виявлення любові до ближнього та виконання християнських заповідей. Ці чесноти відображали християнські цінності та сприяли формуванню етичного кодексу, який вплинув на поведінку та стосунки в середньовічному християнському суспільстві. Так, у період середньовіччя, із поступовим формуванням окремих посад у європейських державах, у законах почали закріплювати обов'язкові чесноти, якими мали відповідати певні посадові особи. Вони відрізнялися від сучасних стандартів. Наприклад, важливими були: вірність королю, лорду або іншому вищому посадовцю, виконання вказівок і приписів без запитань чи сумнівів, а також готовність захистити королівство та територію у разі необхідності. Також важливою була здатність діяти зі співчуттям, гідністю та повагою до інших.

Так, на території України, у «Повчанні» Володимира Мономаха (1053–1125), таким чеснотам як моральність, справедливість, чесність державного діяча, була приділена значна увага. Князь радив своїм дітям любити батьківщину, захищати її від ворогів, бути хоробрим, трудитися, бути гуманними, чуйними до людей, поважати старших, жінок, жаліти дітей-сиріт. У «Повчанні» узагальнено досвід князя за час перебування його на київському престолі. Цей досвід він намагався передати своїм синам. В автобіографічній частині твору подавалася ідеалізована картина державної діяльності та ідеальний образ князя-правителя, який мав керуватися християнськими заповідями, моральними нормами і принципами. Саме це передусім Мономах заповідав дітям, подекуди майже дослівно наслідуючи своїм текстом Біблію (Микитюк, 2023, с. 168).

Крім моральних настанов, «Повчання» містить також практичні вказівки щодо керівництва державою, управління підданими, правил поведінки з ними в деяких типових ситуаціях, зокрема під час війни. За політичними традиціями слов'янства князь був не лише правителем і воєначальником, а й верховним суддею в державі. Мономах звернув особливу увагу своїх синів на дотримання ними закону та принципів справедливості й милосердя. При цьому князь не лише сам мав бути справедливим і милостивим, а й вимагати цього від підлеглих. Він мусив дбати про них особливо про знедолених і беззахисних.

На території європейських держав – Північної Франції – найбільшого поширення набули кутюми – звичаї. Починаючи з XII ст. окремі кутюми стали записуватися. Найбільш відомим і популярним став збірник «Кутюми Бовезі», укладений близько 1280 р. королівським бальї Філіппом де Бомануаром. Збірник містив десять чеснот, яким повинен володіти бальї під час здійснення як управлінських функцій, так і правосуддя. Серед чеснот – мудрість – найголовніша, любов до Бога, спокій і доброта, терпіння і вміння уважно слухати, сміливість та енергійність без ліні, щедрість, повинуватися наказам сеньйора, знати свою справу, бути здібним і виконувати обов'язки без шкоди для інших, вірність. Важко було знайти людину, яка б мала всі чесноти, тому зазначалося, що дві з них повинні бути обов'язково – мудрість і вірність.

У період Нового часу (приблизно з XVI до XVIII століття) були важливі різні чесноти, які відображали зміни в соціокультурному та історичному контексті. Цей період був впливовим для формування нових цінностей та поглядів, але деякі з важливих чеснот включали розумність, індивідуалізм, який сприяв розвитку особистої самосвідомості. Свобода від тиранічних структур, яка вплинула на політичні та соціальні зміни. Поширення концепції національної самостійності та незалежності вплинуло на цінності окремих націй. Ідеї рівності перед законом та рівних можливостей для всіх стали дедалі більш актуальними. Ці чесноти відображали зміни в соціальному, політичному та культурному контексті Нового часу. Вони сприяли розвитку раціональної моралі та сприйняття індивіда як активного члена суспільного та культурного розвитку.

Подальше формування окремих чеснот було пов'язано з історичними умовами функціонування Української держави – виникнення українського козацтва, основною метою якого був захист інтересів українського народу. Так, етика і військові чесноти козацтва сформувалися на основі лицарського

етносу дружинників Київської Русі-України і впливали на норми моралі українського народу, вважають О. Матюхіна та Я. Денісов (2010, с. 117). Основною чеснотою цього періоду (XV–XVIII ст.) можна вважати вірність Україні, християнській вірі, бойовим побратимам. Зрада вірі, Україні або козацтву вважалося великим гріхом, а карою за це могла бути лише смерть. Також, життя козаків свідчить про зневажливе ставлення до багатства, накопичення майна. Від козака вимагалися щедрість, мужність і військова вправність. Можна сказати, що для козацького військового кодексу честі характерні не тільки мужність, але і кмітливість, передбачливість, хитрість (мається на увазі військова хитрість) (Матюхіна та ін., с. 118). Важливою чеснотою була гуманність і не лише до інших козаків, але й до всіх співвітчизників, пошана до старших, до сусідів, односельців.

Важливими для формування культури доброчесності стали ідеї філософа, представника європейської думки нового часу Іммануїла Канта, який висвітлював ряд цінностей і чеснот, які він вважав важливими для індивіда та суспільства. Особливу увагу Кант приділяв етиці, яка базувалася на його моральних принципах, відомих як кантіанська етика. Основні чесноти та цінності з точки зору філософії І. Канта включали обов'язок, моральний закон, універсальність, гідність, раціональність. Так, Кант вважав, що основна моральна цінність полягає у виконанні свого обов'язку заради самого обов'язку, що дії повинні базуватися на універсальних моральних законах, які можна було б прийняти як загальний принцип. Моральний закон І. Кант називав «імперативом категоричного обов'язку». Цей закон вимагав діяти так, як би наші дії могли стати загальним правилом для всіх інших людей. Кант підкреслював важливість універсальності в моральних діях. Він заперечував будь-які дії, які можна було б схвалити лише для себе, але не для всіх. І. Кант вважав, що людина має внутрішню гідність, яка не може бути порушена жодною зовнішньою силовою дією. Він підкреслював значення поваги до особистості. Він вважав, що моральний закон має виростати з внутрішнього самоусвідомлення та волі індивіда (Сепетій, 2010, с. 80).

Отже, чесноти можуть змінюватися відповідно до культурних, історичних і суспільних факторів, але завжди відображають моральні цінності та стандарти, які є характерними для конкретної епохи та контексту.

Уперше питання формування культури доброчесності в незалежній Україні підіймалися і були пов'язані з діяльністю державних службовців, але Загальні правила поведінки державного службовця не розкривали самого змісту поняття.

Трохи згодом одним із принципів державної служби була названа «доброчесність, яка розумілася як спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень». Закон України «Про державну службу» № 889 – VIII (2015).

Тож на сьогодні встановлення культури доброчесності є необхідним для тих професій, представники яких є авторитетом для суспільства і потребують встановлення додаткових моральних вимог з урахуванням їх значущості – педагоги, державні службовці, судді, прокурори, адвокати. А дотримання високих стандартів моральності та професійної доброчесності у юридичній професії є обов'язковим для забезпечення довіри до правосуддя та правової системи загалом. Так, внесені зміни до Конституції України (2016 р.) встановили обов'язковість доброчесності для суддівської діяльності і закріплюють, що «кандидат на посаду судді повинен бути громадянином України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, мати вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіти державною мовою». Конституція України. Закон України № 254 к/96 ВР (1996).

Питання етичної поведінки судді регулюються Кодексом суддівської етики, і передбачається обов'язковий моніторинг способу життя судді, який може бути проведений на вимогу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя. Крім того, суддя зобов'язаний подавати декларацію доброчесності, яка складається з переліку тверджень, правдивість яких суддя повинен задекларувати шляхом їх підтвердження або непідтвердження. Декларація доброчесності судді є відкритою для загального доступу через оприлюднення на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Кодекс суддівської етики. З'їзд суддів України. Рішення. Кодекс (2013).

Аналогічні підвищені вимоги щодо доброчесності ставляться до прокурорів, які мають велику відповідальність у забезпеченні додержання закону, захисті прав і інтересів суспільства. Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» «діяльність прокуратури ґрунтується на засадах неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки». Закон України «Про прокуратуру» № 1697 – VII (2014). А одним з обов'язкових елементів основних принципів професійної етики та поведінки прокурорів є доброчесність, зразковість поведінки та дисциплінованість. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів Генеральна прокуратура України (2017).

Підвищені стандарти культури доброчесності є притаманними і для діяльності адвоката, оскільки вони відіграють ключову роль у захисті прав громадян. Так, адвокати повинні зберігати

конфіденційність інформації, яку їм довірено клієнтами, діяти незалежно від будь-яких інтересів, окрім інтересів свого клієнта, виявляти об'єктивність у своїй діяльності незалежно від особистих переконань або думок, мати чесну та відкриту комунікацію з клієнтом.

Висновки. Отже, формування культури доброчесності було обумовлено моральними цінностями і чеснотами притаманними для суспільства конкретного історичного періоду. З розвитком держави посадові особи, які поєднували і адміністративні, і судові функції, потребували додаткового авторитету і визнання з боку суспільства, що забезпечувалося створенням необхідних моральних стандартів професійної діяльності. У сучасному світі юридична професія вважається однією з найпрестижніших. Наявність у її представників високих стандартів моральності та професійної доброчесності є необхідними якістьми і означає збереження довіри клієнтів, прийняття справедливого й об'єктивного рішення за справою, встановлення справедливості і необхідного захисту прав людини, запобігання корупції та зловживанню владою. Висока культура доброчесності, крім позитивних якостей представників юридичної професії, сприяє встановленню довіри суспільства до конституційності, правосуддя, захисту прав людини і функціонування правової системи взагалі. Історичний контекст формування культури доброчесності підкреслює важливість збереження цих цінностей у майбутньому, які забезпечують надійну основу для справедливого суспільства і правової держави.

Mykytiuk V., Mykytiuk S. Historical retrospective of the formation of ethics culture in the legal profession

The article explores the historical path of forming a culture of integrity within the legal profession. The national revival of our state sets the task of restoring historical roots, studying the formation of high moral values among officials and representatives of the legal profession to ensure justice and legality in society. It is proven that the characteristics of contemporary understanding of integrity differ from those that existed in historical epochs of other countries and societies. In ancient times, the integrity of officials was characterized by traits such as obedience, dedication, patriotism, and submission to authority. In the Middle Ages and during the formation of Christian ethics, mandatory virtues for officials were established, including loyalty to the monarch, strict adherence to commandments, readiness to defend the kingdom, and other qualities such as compassion, dignity, respect for others, love for one's neighbor, and adherence to Christian principles. In modern times, new values were formed, including rationality, individualism, and freedom of thought. The historical development of the Ukrainian state made it possible to reveal the influence of the moral norms of the Ukrainian people on the formation of a culture of integrity. Special attention is paid to the monument of the Kyivan Rus, "Povchannya" by Volodymyr Monomakh, which emphasizes the importance of adhering to the law and the principles of justice and mercy. Furthermore, it is noted that a prince should be just and merciful and should demand this from his subordinates. The ethics and military virtues of Ukrainian Cossacks are explored, which influenced the moral norms of the Ukrainian people and included loyalty to Ukraine, the Christian faith, and brotherly values that remain relevant in modern society. In conclusion, the culture of integrity in contemporary legal profession contributes to maintaining clients' trust, making fair and objective decisions, preventing corruption and abuse of power, and, most importantly, establishing society's trust in constitutionalism, justice, human rights protection, and the functioning of the legal system as a whole.

Key words: culture of ethics, virtues, professional ethics, code of ethics.

Література:

1. Рядінська В. О., Карпушова О. В. Правові проблеми визначення доброчесності як правової категорії в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. С. 43–50. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/239892/238292> (Дата звернення 22.08.2023).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2003. С. 995.
3. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Видавництво ЖДУ імені І.Франка, 2014. С. 387. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/11783/1/%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BAa-1.pdf> (дата звернення 20.08.2023).
4. Духовність, мораль, етика традиційних суспільств Далекого Сходу / [Хамагуті Е., Резаненко В., Полюшкова А. та ін.]; упоряд. В. Ф. Резаненко. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 221.

5. Турчин М. Я., Павлов Ю. В. Етика чесноти та теологія знання у творчості Аристотеля. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Випуск 34 (47), 2015. С. 229–234.
6. Лук'янюк В. Октавіан Август – принцепс Риму. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0116N/> (дата звернення 02.09.2023).
7. Микитюк С.О. Історико-педагогічні умови формування громадянської освіти в Україні у другій половині XIX – початку XX століття. 2023. С. 168. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/330/9136/19062-1> (дата звернення 24.08.2023).
8. Матюхіна О. А., Денісов Я. Я. Етика та військові чесноти запорізьких козаків як військового стану України. Національний університет «Львівська політехніка». 2010. С. 114-120. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/00422c54-0d42-41a6-92bc-5af1efdaad27/content> (дата звернення 15.08.2023).
9. Сепетий Д. П. Моральні свідомість та релігійна віра в перспективі філософії Іммануїла Канта. Наука, релігія, суспільство. № 4. 2010. С. 78–83.
10. Про державну службу. Закон України від 10.12.2015 № 889 – VIII. Редакція від 28.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 22.08.2023).
11. Конституція України. Верховна Рада України. Закон від 28.06.1996. № 254 к/96 ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 23.08.2023).
12. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402 – VIII. Редакція від 23.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 30.08.2023).
13. Кодекс суддівської етики. З'їзд суддів України. Рішення. Кодекс від 22. 02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення 23.09.2023).
14. Про прокуратуру. Закон України від 14.10.2014 № 1697 – VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 29.08.2023).
15. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів від 27.04.2017. Генеральна прокуратура України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (дата звернення 24.08.2023).

References:

1. Riadinska V.O., Karpushova O.V. Pravovi problemy vyznachennia dobrochesnosti yak pravovoi katehorii v Ukraini. [Legal Issues of Defining Integrity as a Legal Category in Ukraine.] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. 2021. P. 43-50. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/239892/238292> [in Ukrainian].
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. [Comprehensive Dictionary of Modern Ukrainian Language] / Uklad. i holov. red. V.T.Busel. K.: Irpin: VTF «Perun», 2003. P. 995.
3. Toftul M.H. Suchasnyi slovnyk z etyky. [Contemporary Ethics Dictionary]. Vydavnytstvo ZhDU imeni I.Franka, 2014. P. 387. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/11783/1/%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BAa-1.pdf>
4. Dukhovnist, moral, etyka tradytsiinykh suspilstv Dalekoho Skhodu [Spirituality, Morality, and Ethics in Traditional Far Eastern Societies]. / [Khamahuti E., Rezanenko V., Poliushkova A. ta in.]; uporiad. V.F.Rezanenko. K.: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2007. P. 221 [in Ukrainian].
5. Turchyn M.Ia., Pavlov Yu.V. Etyka chesnoty ta teolohiia znannia u tvorchosti Arystotelia. [Virtue Ethics and the Theology of Knowledge in the Works of Aristotle]. Serii 7. Relihiieznavstvo. Kulturolohiia. Filosofiia. Vypusk 34 (47), 2015. P. 229–234 [in Ukrainian].
6. Lukianiuk V. Oktavian Avhust – pryntseps Rymu. [Octavian Augustus – the Princeps of Rome]. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0116N/> [in Ukrainian].
7. Mykytiuk S.O. Istoryko-pedahohichni umovy formuvannia hromadianskoi osvity v Ukraini u druhii polovyni XIX – pochatku XX stolittia. [Historical and Pedagogical Conditions for the Formation of Civic Education in Ukraine in the Second Half of the 19th to the Early 20th Century]. 2023. P. 168. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/330/9136/19062-1> [in Ukrainian].
8. Matiukhina O.A., Denisov Ya.Ia. Etyka ta viiskovi chesnoty zaporizkykh kozakiv yak viiskovoho stanu Ukrainy. [The Ethics and Military Virtues of Zaporizhian Cossacks as a Military Class of Ukraine]. Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika». 2010. P. 114–120. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/00422c54-0d42-41a6-92bc-5af1efdaad27/content> [in Ukrainian].
9. Sepetyi D.P. Moralni svidomist ta relihiina vira v perspektyvi filosofii Immanuila Kanta. [Moral Consciousness and Religious Belief in the Perspective of Immanuel Kant's Philosophy]. Nauka, relihiia, suspilstvo. № 4. 2010. P. 78–83 [in Ukrainian].
10. Pro derzhavnu sluzhbu. Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889 – VIII. [Law of Ukraine on Civil Service]. Redaktsiia vid 28.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].

11. Konstytutsiia Ukrainy. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakon vid 28.06.1996. № 254 k/96 VR. [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
12. Pro sudoustrii ta status suddiv. Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402 – VIII. [Law of Ukraine on the Judiciary and the Status of Judges]. Redaktsiia vid 23.12. 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].
13. Kodeks suddivskoi etyky. Zizd suddiv Ukrainy. Rishennia. Kodeks vid 22. 02.2013. [Code of Judicial Ethics]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>
14. Pro prokuraturu. Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1697 – VII. [Law of Ukraine on the Prosecutor's Office]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> [in Ukrainian].
15. Kodeks profesiinoi etyky ta povedinky prokuroriv vid 27.04.2017. Heneralna prokuratura Ukrainy. [Code of Professional Ethics and Conduct for Prosecutors]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.09.2023

Стаття рекомендована до друку 02.11.2023

ВИДИ АНАЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХНЯ КЛАСИФІКАЦІЯ (ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ)

Школьніков В. І.,

старший викладач кафедри ІТ та кібербезпеки

Національної академії внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0003-2041-9450

vladshk95@gmail.com

Зміна підходів у діяльності Національної поліції зумовлена накопиченням великих масивів даних та активним процесом використання сучасних аналітичних технологій. Цей процес зумовлює необхідність зміни підходів до поліцейської діяльності. З огляду на вищевказане метою цієї статті є визначення видів аналітичних технологій та надання їхньої класифікації на основі досвіду роботи Національної поліції України. Основи методологічного інструментарію становили загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, серед яких: історичний, компаративістський, синтетичний, логіко-семантичний, нормативно-догматичний (формально-юридичний), правового регулювання завдяки яким вдалося розглянути аналітичні технології в міжнародному та національному контексті діяльності органів поліції. Досліджено фактори, які спричинили активне використання аналітичних технологій в діяльності поліції, а також зумовили розвиток моделі поліцейської діяльності, керованою аналітикою. Розглянуто наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджували питання використання сучасних методів обробки й аналізу інформації в діяльності поліції. Визначено, що активізація використання аналітичних технологій у роботі поліції сприятиме трансформації моделі діяльності кримінальної поліції з реактивної на активну, зміщення правоохоронних акцентів з практики реагування на злочини-інциденти на діяльність із виявлення латентних злочинів, їх попередження та профілактику. Розглянуто авторське спеціалізоване комп'ютерне забезпечення, яке реалізує аналітичні технології оперативного та тактичного кримінального аналізу. Практична цінність наукових результатів полягає в тому, що їх може бути використано для визначення шляхів побудови єдиної інформаційно-аналітичної системи Національної поліції України.

Ключові слова: аналітичні технології, великі дані, кримінальний аналіз, поліцейська діяльність.

Постановка проблеми. Використання аналітичних технологій у поліцейській діяльності спричинено двома факторами.

По-перше, це еволюція злочинної діяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства, використання правопорушниками новітніх технологій оброблення, зберігання та надання інформації для підготовки, вчинення та приховування злочинів.

По-друге, це розширення можливостей поліцейських для здобуття доказової та орієнтувальної інформації, проведення певних поліцейських заходів завдяки застосуванню можливостей сучасних інформаційних і комунікаційних систем.

Аналіз практики правоохоронних органів зарубіжних країн дає змогу дійти висновку про налагодження ними системної роботи з розроблення та використання різноманітних методів виявлення, документування, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень шляхом застосування аналітичних технологій у правоохоронній діяльності.

Запровадження новітніх аналітичних технологій потребує насамперед Національна поліція України (*далі – НПУ*). Це пов'язано з наявністю надвеликих обсягів соціально значущої інформації в електронних комунікаційних мережах, ретельний аналіз якої, проведений за певними методиками, дає змогу виявити латентні злочини, задокументувати дії правопорушників, встановити особу злочинців і виявити місце їхнього перебування, здобути докази у кримінальному провадженні тощо.

Активізація використання аналітичних технологій у роботі НПУ сприятиме трансформації моделі діяльності кримінальної поліції з реактивної на активну, зміщення правоохоронних акцентів

з практики реагування на злочини-інциденти на діяльність із виявлення латентних злочинів, їх попередження та профілактику.

На затребуваність цієї проблематики вказує широкий спектр сучасних праць із цього питання. Наприклад, (Neiva et al., 2022) присвятили дослідження використанню «великих даних» (Big Data) під час розслідування кримінальних правопорушень і значенню аналітики для працівників поліції.

(Montasari, 2023) дослідила питання застосування в поліцейській діяльності аналітичних технологій під час прогнозування злочинності на основі «великих даних» (Big Data).

(Kovalchuk et al., 2023) висвітлюють аналітичні технології для прогнозування схильності засуджених до рецидиву злочинів. На думку цих дослідників, унаслідок розвитку в поліції аналітичних технологій не викликає сумнівів доцільність використання алгоритмів штучного інтелекту та блокчейн-технологій під час прогнозування та запобігання кримінальним правопорушенням.

Варті уваги й результати наукової роботи (Saravanan et al., 2021), які зазначають, що «великі дані» (Big Data) доступні з різноманітних джерел (Інтернет, соціальні мережі, мобільні й інші пристрої, які автоматизовано здійснюють передачу і обмін даними за допомогою вбудованих давачів тощо) і дають змогу за результатами структуризації «великих даних» (Big Data) виявляти та встановлювати факти злочинної діяльності.

Вищевказане питання досить широко висвітлене у вітчизняній науці також. Наприклад, (Strukov et al., 2021) порівняли функціональні можливості різних аналітичних інструментів вітчизняних і закордонних розробок, які використовуються в діяльності правоохоронних органів, за результатами чого сформулювали вимоги до функціональних можливостей інтелектуальних систем автоматизованого аналізу для потреб підрозділів кримінального аналізу. (Fedchak, 2021) дослідив питання використання аналітичного програмного забезпечення в діяльності підрозділів кримінального аналізу.

Попри широкий спектр таких досліджень, невисвітленими залишаються питання практики застосування аналітичних технологій у діяльності НПУ та формування пропозицій щодо її вдосконалення. З огляду на це метою дослідження є виділення видів аналітичних технологій і надання їхньої класифікації. Реалізація мети передбачає виконання низки завдань: сформулювати поняття аналітичних технологій, проаналізувати міжнародний досвід застосування аналітичних технологій у поліцейській діяльності, здійснити класифікацію аналітичних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками дослідження з тематики використання аналітичних технологій під час роботи поліції з великими масивами (Big Data) активізувалися в міжнародному науковому просторі, що є відповіддю на виклики сьогодення, які постали внаслідок активного розвитку інформаційних технологій. Сучасні технології зможуть внести значний вклад у систему кримінального судочинства. Найбільший позитивний вплив буде досягнуто внаслідок використання комп'ютерів для збору й аналізу даних під час боротьби зі злочинністю (President's Cmssn., 1967)

Вагомий теоретичний базис опрацювання зазначеної теми становлять праці (Ratcliffe, 2016), (Ferguson, 2017), у яких розкриваються роль і суть аналізу даних із використанням сучасних технологій у поліцейській діяльності.

Ґрунтовним дослідженням є книга «Predictive policing and artificial intelligence» (McDaniel & Pease, 2021), в якій розкривається роль технологій під час обробки й аналізу великих даних (Big Data) з відомчих інформаційних ресурсів (баз даних) з метою визначення місць концентрації злочинності в режимі реального часу, ідентифікації особи правопорушника, аналізу інформації з камер відеоспостереження тощо. У цій книзі акцентується увага на досвіді Великої Британії, США та Австралії у питаннях боротьби зі злочинністю в ході використання сучасних аналітичних технологій, у тому числі штучного інтелекту, наявна дискусія щодо переваг і недоліків алгоритмів прогнозування злочинності, використання «великих даних» (Big Data) у діяльності поліції.

Варта уваги праця, присвячена використанню сучасних аналітичних технологій в діяльності поліції Польщі з огляду на їхній вплив на права та свободи громадян (Dworzecki & Nowicka, 2021). Автори слушно зазначають, що застосування інформаційних технологій під час контролю за електронним листуванням, пошуку, обробки й аналізу персональних даних з інформаційних ресурсів (баз даних) дає змогу ефективно розкривати та розслідувати кримінальні правопорушень, але водночас може порушувати конституційні права та свободи особи в разі неправомірного використання таких можливостей.

Аналогічної думки дотримується Аден Х., який зазначає, що централізовані інформаційні ресурси (бази даних) сприяють співпраці й обміну інформацією, проте такий обмін може суперечити захисту основних прав і свобод осіб (Aden, 2018).

Практичний приклад вищевказаної проблеми наводиться в статті «The Matrix in context: Taking stock of police gang databases in London and beyond», у якій описується дискусія щодо доцільності наповнення й адміністрування бази даних про злочинні організації та групи Великої Британії (Densley & Pyrooz, 2020).

Використання поліцією сучасних інформаційних технологій з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю завжди тісно будуть пов'язані з питаннями захисту основних прав і свобод осіб.

У контексті проблематики нашого дослідження цікавими є висновки сучасних вчених щодо ролі аналітика як особи, яка зв'язує роботу криміналіста та слідчого через перетворення зібраної доказової бази на орієнтуючу інформацію, яка дає змогу спрямовувати подальший хід досудового розслідування кримінальних правопорушень (Delgado et al., 2021). Одним із завдань на сучасному етапі розвитку кримінального аналізу в Україні має стати об'єднання інформаційних потоків, які формуються внаслідок роботи криміналіста, кримінального аналітика, слідчого й інших працівників, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, для подальшого аналізу такому великому масиву даних (Big Data) відповідним спеціалістом – кримінальним аналітиком.

Проведений аналіз засвідчує значну кількість напрацювань з означеної проблематики. Незважаючи на те, що поліція має велику кількість даних (Big Data), все одно потрібно на постійній основі напрацьовувати вдосконалені процеси отримання, обробки й аналізу інформації з метою зменшення рівня злочинності та підвищення рівня розкриття та якості розслідування кримінальних правопорушень (Ridgeway, 2018). У цьому контексті актуальним напрямом є дослідження видів аналітичних технологій з метою надання їхньої стандартизованої класифікації.

Мета дослідження. Визначення видів аналітичних технологій та надання їхньої класифікації на основі досвід роботи Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель Intelligence Led Policing (далі – *ILP*) стала в основі діяльності правоохоронних органів усього світу, в тому числі України.

Діджиталізація суспільства вимагає від правоохоронців розробки та впровадження новітніх підходів до пошуку, збору й аналізу інформації у своїй повсякденній роботі. Для реалізації зазначеного, а також з метою підвищення ефективності розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у структурі НПУ було створено підрозділи кримінального аналізу, які на постійній основі реалізують модель *ILP* шляхом пошуку, збору й аналізу інформації з метою розкриття та розслідування фактів злочинної діяльності, надання фахової допомоги профільним підрозділам.

Першим кроком стало створення у 2016 році відділу кримінального аналізу, який запрацював у структурі Департаменту інформаційної підтримки та координації поліції «102».

Наступним кроком стало входження Управління кримінального аналізу у складі кримінальної поліції до складу апарату центрального органу управління поліції (наказ Національної поліції від 20 липня 2017 року № 735).

Згодом було утворено Департамент кримінального аналізу на базі відповідного управління із штатною чисельністю 51 працівник (наказ Національної поліції від 31 жовтня 2019 року № 1110). На Департамент покладено завдання з проведення, організації та координації інформаційно-пошукової та аналітичної роботи, спрямованої на збір, оцінку та реалізацію інформації, у тому числі інформації з обмеженим доступом, шляхом надання її уповноваженим органам (підрозділам) для вжиття заходів відповідно до їх компетенції, оцінювання ризиків, а також використання її для забезпечення виконання функцій, покладених на поліцію (наказ Національної поліції від 29 грудня 2019 року № 1354).

Наступним етапом стало створення штатних структурних підрозділів кримінального аналізу в Головних управліннях м. Києва, м. Севастополя, АР Крим та областях НПУ (ГУНП) кількістю 232 штатні одиниці (наказ Національної поліції від 10 червня 2020 року № 424).

Результативність роботи працівників кримінального аналізу призвела до того, що подібні підрозділи почали створювати на місцевому рівні. Так, було створено сектори кримінального аналізу в таких районних управліннях поліції, як Голосіївське управління поліції ГУНП у м. Києві (наказ Національної поліції від 02 квітня 2021 року № 261), Одеське районне управління поліції № 1 ГУНП в Одеській області (наказ Національної поліції від 07 липня 2021 року № 572), Миколаївське районне управління поліції ГУНП в Миколаївській області (наказ Національної поліції від 22 вересня 2021 року № 794). Станом на початок 2023 року сектори кримінального аналізу створено в кожному районні управліннях ГУНП у м. Києві, а також 6 секторів в ГУНП в Дніпропетровській області. Окрім цього, за ініціативи керівників територіальних підрозділів поліції створюються інформаційно-аналітичні відділи, що значно посилюють спроможності поліції в боротьбі зі злочинністю (Litvinov et al., 2022).

Окрім цього, майже всі підрозділи центрального органу управління поліції або міжрегіональні територіальні органи у складі кримінальної поліції мають у своїх структурах окремі інформаційно-аналітичні підрозділи, у тому числі кримінального аналізу, або окремих працівників, які спеціалізуються на виконанні завдань кримінального аналізу.

У провідних країнах Європейського Союзу та США підхід *ILP* покладено в основу стратегії діяльності органів поліції, завдяки якій успішно розкриваються та розслідуються кримінальні правопорушення. Основою застосування такої моделі є глибокий аналіз великої кількості інформаційних та аналітичних джерел, власниками яких є різні державні органи та приватний сектор.

Суть цієї моделі полягає в переході від реагування на кримінальні правопорушення (фактично скоєні події) до дій на випередження з метою запобігання вчиненню протиправних діянь.

Органи поліції збирають велику кількість інформації з різних джерел і в різних формах, але для отримання якісного результату таку інформацію необхідно проаналізувати.

Практикою напрацьовано велику кількість аналітичних технологій, спрямованих на здобуття інформації з масивів різноманітних відомостей соціального та техніко-соціального характеру, що містяться в різних джерелах (електронні бази даних, засоби масової інформації, державні реєстри, відомчі картотеки тощо) та існують у різних формах (електронній, паперовій, на магнітних носіях тощо). Оскільки аналітичні технології застосовують у межах здійснення кримінального аналізу, слід попередньо виділити науково визначені різновиди кримінального аналізу як відносно самостійного напрямку оперативної роботи.

Одразу слід зауважити, що відсутність уніфікованого підходу до визначення типології кримінального аналізу створюють певні методологічні проблеми щодо віднесення тієї чи іншої аналітичної технології до конкретного виду кримінального аналізу.

Фахівці International Association of crime analysts (IACA) наводять різні класифікації видів кримінального аналізу. Так, автори наукової публікації за 2008 рік Гвінн С., Брюс Ч., Хік С., Купер П. виділяють такі види кримінального аналізу (Gwinn et al., 2008):

- 1) тактичний кримінальний аналіз;
- 2) стратегічний кримінальний аналіз;
- 3) адміністративний (управлінський) кримінальний аналіз;
- 4) кримінальний аналіз поліцейської діяльності.

У публікації IACA за 2014 рік Леблан Дж., Елдер Дж., Брюс К., Сантос Р., Кук Т., Родрігес Е., Штайнер Ф. виділяють такі види кримінального аналізу з урахуванням характеру та джерела інформації, застосованих аналітичних технологій і результатів такого аналізу, регулярності та частоти аналізу, а також цільової аудиторії та мети здійснюваного аналізу (LeBlanc et al., 2014):

- 1) аналітична кримінальна розвідка;
- 2) тактичний кримінальний аналіз;
- 3) стратегічний кримінальний аналіз;
- 4) адміністративний (управлінський) кримінальний аналіз.

Вітчизняний досвід роботи НПУ демонструє поділ кримінального аналізу на такі види – оперативний, тактичний та стратегічний.

Оперативний аналіз – це процес, за яким аналітичні дослідження здійснюються з використанням всієї наявної інформації та надаються правоохоронним органам з метою допомоги у проведенні розслідувань та операцій шляхом досягнення чітко поставлених короткострокових цілей.

Оперативний кримінальний аналіз має бути спрямований на інформаційно-аналітичне забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій та слідчих (розшукових) дій, а також проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Тактичний кримінальний аналіз можливо визначити як аналіз криміногенної ситуації на конкретній території за невеликий проміжок часу, за певним видом злочину чи протиправної діяльності певної групи тощо

Натомість, стратегічний – це аналіз інформації, спрямований на виявлення тенденцій, закономірностей, прогнозування розвитку за великий період часу.

У межах кожного з видів кримінального аналізу застосовують специфічні технології пошуку, накопичення, обробки, систематизації та аналізу інформації. Такі технології кримінального аналізу доцільно в подальшому для стислості називати «аналітичними технологіями». Під аналітичною технологією ми розуміємо сукупність типових прийомів виявлення, обробки та аналізу інформації за допомогою програмно-технічних засобів з метою виявлення та документування протиправних дій окремих осіб і злочинних угруповань.

Під час проведення оперативного кримінального аналізу застосовують аналітичні технології, які можна класифікувати залежно від предмету аналітичного дослідження, зокрема, на такі:

- 1) технології аналізу інформації з електронних комунікаційних мереж:
 - аналіз з'єднань абонентів мобільного зв'язку;
 - аналіз історії використання мобільних терміналів і телефонних сім-карток;
- 2) технології аналізу руху товарів (надання послуг), грошових коштів і віртуальних активів:
 - аналіз руху товарів (надання послуг) з Єдиного реєстру податкових накладних, Єдиного реєстру акцизних накладних та автоматизованої системи митного оформлення «Інспектор»;
 - аналіз руху грошових коштів за банківськими рахунками;
 - аналіз руху грошових коштів за допомогою електронних платіжних систем;
 - аналіз руху віртуальних активів;

– аналіз доходів особи та сплачених податків;
 3) технології аналізу інформації з інших державних інформаційних ресурсів:
 – аналіз інформації із системи «Аркан»;
 – аналіз інформації з Єдиного реєстру довіреностей;
 – аналіз інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;
 – аналіз інформації з інформаційно-аналітичного комплексу «Безпечне місто» та інформаційної підсистеми «Гарпун» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал НПУ» про маршрути пересування транспортних засобів;

4) технології аналізу інформації з комп'ютерів і мобільних терміналів зв'язку.

До аналітичних технологій тактичного кримінального аналізу можна віднести, зокрема, технології аналізу інформації з інформаційних ресурсів, що мають офіційний статус:

1) технології аналізу інформації з інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал НПУ» про факти вчинення кримінальних правопорушень;

2) технології аналізу відкритих даних:

- з Єдиного державного веб-порталу відкритих даних;
- з Єдиного вебпорталу використання публічних коштів;
- з електронної системи публічних закупівель Prozorro;
- із системи онлайн аукціонів з продажу та здачі в оренду майна «ProZorro.Продажі» тощо.

Для обробки й аналізу інформації потрібно створювати програмне забезпечення, завдяки якому можна зосередити увагу кримінального аналітика виключно на процесі аналізу, а не обробки.

Працівниками Національної академії внутрішніх справ на постійній основі ведеться розробка спеціалізованого програмного забезпечення, яке може бути використане не тільки в освітньому процесі під час підготовки та перепідготовки кримінальних аналітиків, але і в практичній діяльності правоохоронних органів України (Shkolnikov, 2022).

На вебсервісі GitHub (URL: github.com/CAC-NAIAU) розміщено такі програмні продукти, які реалізують конкретні аналітичні технології:

1) програмне забезпечення Border-v.1.1, за допомогою якого можливо встановити факти одночасного перетину кордону декількома особами;

<p>Фігурант: ДР*Л*Д 30.04.1992 ТЗ: 261 КИЇВ-ШАРДЖА 20.08.2017 00:00</p> <p>ГМАРАВА АЛЕНА Дата народження: 05.02.1988 Документ: Документ № 4581 Громадянство: УКРАЇНА</p>	<p>Фігурант: ДР*Л*Д 30.04.1992 ТЗ: 261 КИЇВ-ШАРДЖА 20.08.2017 00:00</p> <p>ГОЛЬЦОВ ДМИТРИЙ Дата народження: 05.06.1986 Документ: Документ № 2664 Громадянство: УКРАЇНА</p>	<p>Фігурант: ДР*Л*Д 30.04.1992 ТЗ: 387 КИЇВ-КОЛОМБО 23.10.2017 00:00</p> <p>ДОСКОЧІНСЬКІ НАЗАР Дата народження: 30.04.1991 Документ: Документ № 1790 Громадянство: УКРАЇНА</p>
<p>Фігурант: БР*В*С 17.12.1978 ТЗ: 373 КИЇВ-ДУБАЙ 23.09.2015 00:00</p> <p>ГМАРАВА АЛЕНА Дата народження: 05.02.1988 Документ: Документ № 4581 Громадянство: УКРАЇНА</p>	<p>Фігурант: БР*В*С 17.12.1978 ТЗ: 374 ДУБАЙ-КИЇВ 08.10.2015 00:00:00</p> <p>ГОЛЬЦОВ ДМИТРИЙ Дата народження: 05.06.1986 Документ: Документ № 2664 Громадянство: УКРАЇНА</p>	<p>Фігурант: БР*В*С 17.12.1978 ТЗ: 373 КИЇВ-ДУБАЙ 23.09.2015 00:00</p> <p>ДОСКОЧІНСЬКІ НАЗАР Дата народження: 30.04.1991 Документ: Документ № 1790 Громадянство: УКРАЇНА</p>
<p>Фігурант: Х*Р*Л* 29.03.1994 ТЗ: 373 КИЇВ-ДУБАЙ 23.09.2015 00:00</p> <p>ГМАРАВА АЛЕНА Дата народження: 05.02.1988 Документ: Документ № 4581 Громадянство: УКРАЇНА</p>	<p>Фігурант: Х*Р*Л* 29.03.1994 ТЗ: 374 ДУБАЙ-КИЇВ 08.10.2015 00:00</p> <p>ГОЛЬЦОВ ДМИТРИЙ Дата народження: 05.06.1986 Документ: Документ № 2664 Громадянство: УКРАЇНА</p>	<p>Фігурант: Х*Р*Л* 29.03.1994 ТЗ: 373 КИЇВ-ДУБАЙ 23.09.2015 00:00</p> <p>ДОСКОЧІНСЬКІ НАЗАР Дата народження: 30.04.1991 Документ: Документ № 1790 Громадянство: УКРАЇНА</p>

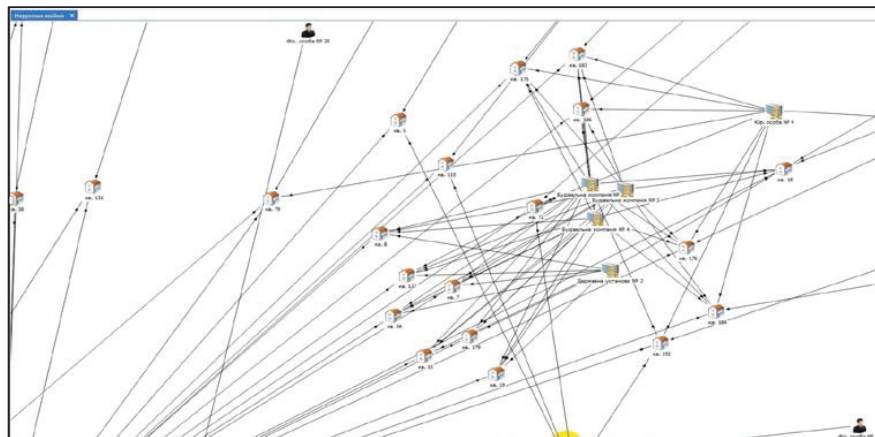
Рисунок 1. Приклад аналізу інформації про одночасний перетин кордону декількома особами з використанням спеціалізованого програмного забезпечення Border-v.1.1 та програмного продукту i2 Analyst's Notebook. Джерело: зроблено автором на основі власного дослідження

2) програмне забезпечення Trust-v.1.1, яке здійснює конвертація витягів Єдиного реєстру довіреностей Міністерства юстиції України з pdf-формату в xlsx;

Item	RegNumber	DocType	Status	Term	RegNumberReass	DateCertification
1	21111113	Довіреність		18.08.2011		18.08.2008
2	31111111	Довіреність		25.09.2013		25.09.2010
4	2.1	Довіреність, видана у порядку передоручення		25.09.2013	31111211	12.12.2011
5	3	Довіреність		10.02.2014		10.02.2011
6	4	Довіреність		12.02.2014		12.02.2011
7	5	Довіреність		12.02.2014		12.02.2011
8	6	Довіреність		12.02.2014		12.02.2011
9	6.1	Довіреність, видана у порядку передоручення		12.02.2014	31111117	19.07.2012
10	7	Довіреність, видана у порядку передоручення		12.02.2014		12.02.2011
11	7.1	Довіреність, видана у порядку передоручення		12.02.2014	31188811	12.12.2011
12	8	Довіреність		12.02.2014		12.02.2011
13	9	Довіреність		12.02.2014		12.02.2011
14	9.1	Довіреність, видана у порядку передоручення		12.02.2014	34111019	12.12.2011
15	10	Довіреність		14.02.2014		14.02.2011
16	10.1	Довіреність, видана у порядку передоручення		14.02.2014	31111130	02.11.2011
17	11	Довіреність		14.02.2014		14.02.2011
18	11.1	Довіреність, видана у порядку передоручення		14.02.2014	31111116	02.11.2011
19	12	Довіреність		18.02.2014		18.02.2011
20	13	Довіреність		18.02.2014		18.02.2011
21	14	Довіреність		18.02.2014		18.02.2011
22	15	Довіреність		19.02.2014		19.02.2011
23	16	Довіреність		21.02.2014		21.02.2011
24	17	Довіреність		22.02.2014		22.02.2011
25	17.1	Довіреність, видана у порядку передоручення		12.02.2014	31011169	19.07.2012
26	18	Довіреність		28.02.2014		28.02.2011
27	19	Довіреність		02.11.2014		02.11.2011
28	20	Довіреність		23.07.2015		23.07.2012
29	21	Довіреність		01.07.2018		01.07.2015

**Рисунок 2. Приклад обробки витягу з Єдиного реєстру довіреностей Міністерства юстиції України з використанням спеціалізованого програмного забезпечення Trust-v.1.1.
Джерело: зроблено автором на основі власного дослідження**

3) програмне забезпечення Realty-v.1.0, яке здійснює конвертація витягів Державного реєстру речових прав на нерухоме майно Міністерства юстиції України з pdf-формату в xlsx;

**Рисунок 3. Приклад встановлення фактів розкрадання коштів з державного бюджету з використанням спеціалізованого програмного забезпечення Realty-v.1.0 та програмного продукту i2 Analyst's Notebook.
Джерело: зроблено автором на основі власного дослідження**

4) програмне забезпечення Tax-v.1.0, яке здійснює обробку та первинну візуалізацію інформації про податкові й акцизні накладні;

5) програмне забезпечення Bankir-v.1.0, яке здійснює автоматизоване формування запитів на отримання банківської інформації;

6) програмне забезпечення BankTranz-v.1.0, яке здійснює аналіз інформації про рух коштів на банківських рахунках;

7) програмне забезпечення Skarb-0.8b (github.com/OlehOleinikov/Skarb), яке здійснює аналіз інформації з Державного реєстру фізичних осіб-платників податків про суми доходів і нарахованих податків;

8) програмне забезпечення easy_DMS (github.com/OlehOleinikov/easy_DMS), яке здійснює конвертацію особових карток Державної міграційної служби України із pdf у docx формат.

Код поставчальника	Назва поставчальника	Загальна сума	К-ть ПН	Початковий період	Кінцевий період	К-ть Товар	Операції	РезЗетто	Бланк_Сума	Бланк_ПН	Бланк_Тов
4xxx1405	ТОВ № 1405	63 349 055,92	56	06.04.2018	11.10.2018 2.00 грн	50483209	0	41 446 381,73	29 1400 грн		
4xxx0963	ТОВ № 843	34 790 509,85	154	23.03.2018	28.01.2019 28383932703.87 т	50406013	0	25 043 132,00	96 1583364546		
4xxx1430	ТОВ № 1430	18 706 230,40	5	27.09.2018	23.10.2018 5.00 шт	52049007	0	7 732 256,88	2 200 шт		
4xxx0501	ТОВ № 501	17 075 898,00	6	16.07.2018	20.01.2019 0.82 шт	91346019	0	17 075 898,00	6 082 шт		
4xxx0726	ТОВ № 726	11 876 657,78	11	21.01.2019	22.01.2019 1.08 шт	92993246	0	11 577 236,16	5 103 шт		
4xxx1398	ТОВ № 1398	11 684 349,73	42	30.03.2018	21.01.2019 6906471.81 змін	90484489	0	5 690 116,06	24 114.91 змін		
4xxx0954	ТОВ № 654	11 139 352,10	20	28.06.2018	05.03.2019 224114.14 т	91271347	0	5 851 342,60	11 179007 00 т		
4xxx1296	ТОВ № 1296	9 886 800,53	135	04.02.2018	27.01.2019 536429.00 м3	90037386	0	5 204 154,65	37 178031 00 м3		
4xxx1408	ТОВ № 1408	9 634 694,65	29	29.04.2018	16.08.2018 179438.92 т	90776581	0	5 474 787,68	16 89915 73 т		
4xxx1409	ТОВ № 1409	9 078 869,30	53	02.04.2018	15.01.2019 5.00 тис.шт	90557770	0	2 704 914,12	33 27640041382		
4xxx1283	ТОВ № 1283	9 077 522,58	9	10.08.2018	22.10.2018 1.00 грн	91564575	0	9 050 330,70	8 211557335 0 т		

Рисунок 4. Приклад визначення суми продажів товару (надання послуг) між контрагентами (із сортування від найбільшої суми до найменшої) з використанням спеціалізованого програмного забезпечення Tax-v.1.0. Джерело: зроблено автором на основі власного дослідження

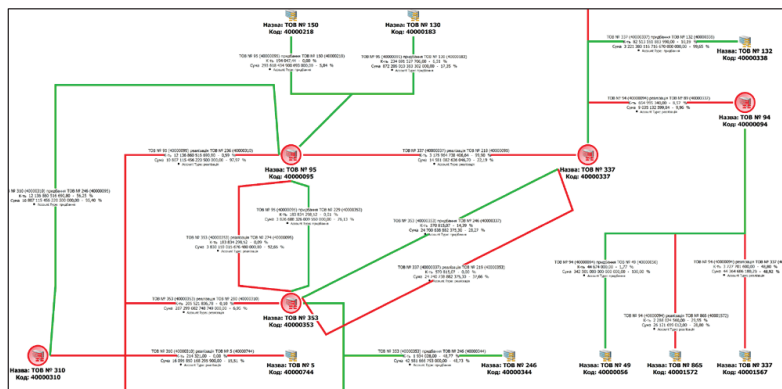

Рисунок 5. Приклад аналізу інформації про рух товару (надання послуг) з використанням спеціалізованого програмного забезпечення Tax-v.1.0 та програмного продукту i2 Analyst's Notebook. Джерело: зроблено автором на основі власного дослідження

БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
(БЕБ)
вул. Шолуденка, 31, м. Київ, 04116,
e-mail: esbu@esbu.gov.ua, cafr:www.esbu.gov.ua, код згідно з СДРПОУ 44168316

від _____ 20 р. № _____ На № _____ від _____ 20 р.

Голові правління
АБ "УКРГАЗБАНК"

ЗАПИТ
на отримання банківської інформації

Відповідно до статті 4 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» (далі – Закон № 1150-IX), одним із завдань Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) є оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення.

На підставі пункту 10 частини першої статті 8 Закону № 1150-IX, БЕБ відповідно до покладених на нього завдань витребує та одержує у встановленому законом порядку від інших правоохоронних та державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій інформацію, необхідну для виконання повноважень БЕБ.

Рисунок 6. Приклад запиту на отримання банківської інформації, сформоване з використанням спеціалізованого програмного забезпечення Bankir-v.1.0. Джерело: зроблено автором на основі власного дослідження

2 155 299 974,57 --> рах. 26XXXXXXXXXX01;
код 11111111 ТОВ "УКРБІЗНЕСГРУП"; АТ "АЛЬФА-БАНК" У М.КИЄВІ --> 2 162 178 291,19
залишок: -6 878 316,62
у період з 10.03.2020 по 17.10.2021

Вид	К-ть	Вхід	К-ть	Вх - Вих
ТОБ № 108 код 1XXXXXX108	0,00	0	759 649 451,73	602 -759 649 451,73
АТ "ПУМБ"				
рах 1XXXXXX41	0,00	0	520 315 000,00	351 -520 315 000,00
рах 1XXXXXX211	0,00	0	232 940 000,00	220 -232 940 000,00
рах 1XXXXXX219	0,00	0	481 419,68	9 -481 419,68
рах 1XXXXXX220	0,00	0	1 370 352,48	4 -1 370 352,48
рах 1XXXXXX228	0,00	0	32 637,70	3 -32 637,70
рах 1XXXXXX328	0,00	0	4 509 087,59	11 -4 509 087,59
рах 1XXXXXX399	0,00	0	954,28	4 -954,28
ТОБ № 15 код 1XXXXXX15	300 000,00	1	495 195 183,49	1365 -494 895 183,49
АТ "АЛЬФА-БАНК" У М.КИЄВІ				
рах 1XXXXXX113	0,00	0	512 415,91	761 -512 415,91
рах 1XXXXXX118	0,00	0	484 681 846,95	277 -484 681 846,95
рах 1XXXXXX130	0,00	0	5 102 831,89	102 -5 102 831,89

Рисунок 7. Приклад аналізу руху коштів за банківським рахунком з використанням спеціалізованого програмного забезпечення BankTranz-в.1.0. Джерело: зроблено автором на основі власного дослідження

Висновки. У межах поставлених завдань даного наукового дослідження здійснено комплексний аналіз наукових положень і практичного аспекту організації аналітичної роботи та застосування аналітичних технологій в НПУ. До основних результатів, отриманих під час проведення дослідження, належать такі:

1. У сучасних умовах наукове розуміння кримінального аналізу та його змісту перебуває в стані перманентного розвитку. Аналітичні технології постійно вдосконалюються, з'являються нові методи кримінального аналізу та сфери їхнього застосування. Отже, зазначений у цій статті перелік аналітичних технологій постійно розвивається й доповнюється новими методиками.

2. На розвиток аналітичних технологій впливають стрімкі еволюційні процеси у сфері інформаційних технологій, а також перманентне ускладнення оперативно-службових завдань, які стоять перед органами Національної поліції України. У провідних країнах ЄС та США підхід ILP моделі покладено в основу стратегії діяльності органів поліції, завдяки якій успішно розкриваються та розслідуються кримінальні правопорушення. Основою застосування цієї моделі є глибокий аналіз великої кількості інформаційних та аналітичних джерел, власниками яких є різні державні органи та приватний сектор.

3. Без аналітичних технологій неможливо використовувати методи аналітичної розвідки, аналізу й оцінки оперативної обстановки, отримання й оброблення особистісних відомостей, оперативно-технічної інформації. Розуміння аналітичних технологій дає змогу правильно обробити, систематизувати, узагальнити, проаналізувати та використати інформацію. А також завдяки цьому можна ефективно застосовувати методи аналітичної розвідки, аналізу й оцінки оперативної обстановки, отримання й оброблення особистісних відомостей, оперативно-технічної інформації.

Shkolnikov V. Types of analytical technologies and their classification (the experience of the National Police of Ukraine)

The change in approaches in the activities of the National Police is due to the accumulation of large data sets and the active process of using modern analytical technologies. This process necessitates a change in approaches to police activity. In view of the above, the purpose of this article is to determine the types of analytical technologies and provide their classification based on the experience of the National Police of Ukraine. The basis of the methodological toolkit was general scientific and special methods of cognition, including: historical, comparativist, synthetic, logical-semantic, normative-dogmatic (formal-legal), legal regulation, thanks to which it was possible to consider analytical technologies in the international and national context of the activities of police bodies. The factors that caused the active use of analytical technologies in police activities, as well as the development of a model of police activity guided by analytics, were studied. Scientific works of domestic and foreign scientists who researched the use of modern methods of information processing and analysis in police activities were considered. It was determined that the intensification of the use of analytical technologies in the work of the police will

contribute to the transformation of the criminal police activity model from reactive to active, the shift of law enforcement emphasis from the practice of responding to crime-incidents to the activity of detecting latent crimes, their prevention and prevention. The author's specialized computer support, which implements analytical technologies of operational and tactical criminal analysis, is considered. The practical value of the scientific results is that they can be used to determine ways to build a unified information and analytical system of the National Police of Ukraine.

Key words: analytical technologies, Big Data, crime analysis, policing.

Література:

1. Aden H. Information sharing, secrecy and trust among law enforcement and secret service institutions in the European Union. *West European Politics*. 2018. Vol. 41. Issue 4. P. 981–1002. Doi:10.1080/01402382.2018.1475613.
2. Anandan P., Kumar A.M.S., Vignesh C.C., Kokila S. Machine learning solution for police functions. *IDCloT 2023 – International Conference on Intelligent Data Communication Technologies and Internet of Things, Proceedings*. 2023. P. 463–469. Doi: 10.1109/IDCloT56793.2023.10053461.
3. Andrew Guthrie Ferguson. *The Rise of Big Data Policing: Surveillance, Race and the Future of Law Enforcement*. New York University Press. 2017. P. 272. Doi: 10.18574/nyu/9781479854608.001.0001.
4. Arya A., Sehgal M., Bhatia N., Aggarwal N., Khurana S. An approach to criminal suspect prediction software using machine learning classifiers. *3rd IEEE 2022 International Conference on Computing, Communication, and Intelligent Systems, ICCIS*. 2022. P. 885–889. Doi: 10.1109/ICCIS56430.2022.10037685.
5. Dakalbab F., Abu Talib M., Abu Waraga O., Bou Nassif A., Abbas S., Nasir Q. Artificial intelligence & crime prediction: A systematic literature review. *Social Sciences and Humanities Open*. 2022. Vol. 6. Issue 1. Article number 100342. Doi: 10.1016/j.ssaho.2022.100342.
6. Delgado Y., Price B.S., Speaker P.J., Stoiloff S.L. Forensic intelligence: Data analytics as the bridge between forensic science and investigation. *Forensic Science International: Synergy*. 2021. Vol. 3. Article Number 100162. Doi: 10.1016/j.fsisyn.2021.100162.
7. Densley J.A., Pyrooz D.C. The Matrix in context: Taking stock of police gang databases in London and beyond. *Youth Justice*. 2020. Vol. 20. Issue 1-2. P. 11–30. Doi: 10.1177/1473225419883706.
8. Dworzecki J., Nowicka I. Artificial intelligence (AI) and ICT-enhanced solutions in the activities of police formations in Poland. *Advanced Sciences and Technologies for Security Applications*. 2021. P. 161–181. Doi: 10.1007/978-3-030-88972-2_11.
9. Gwinn S.L., Bruce C.W., Hick S.R., Cooper J.P. Exploring crime analysis: Readings on essential skills. *Overland Park, KS: International Association of Crime Analysts*. 2008. P. 432.
10. Hu X., Chen H., Chen H., Zhang S., Liu S., Li X. Telecom fraud detection via imbalanced graph learning. *International Conference on Communication Technology Proceedings, ICCT*. 2022. P. 1312–1317. Doi: 10.1109/ICCT56141.2022.10073400.
11. Irarrázaval M.E., Maldonado S., Pérez J., Vairetti C. Telecom traffic pumping analytics via explainable Data Science. *Decision Support Systems*. 2021. Vol. 150. Article number 113559. Doi: 10.1016/j.dss.2021.113559.
12. Jerry H. Ratcliffe. *Intelligence-Led Policing*. Routledge. 2016. P. 234. Doi: 10.4324/9781315717579.
13. Kovalchuk O., Karpinski M., Banakh S., Kasianchuk M., Shevchuk R., Zagorodna N. Prediction Machine Learning models on propensity convicts to criminal recidivism. *Information (Switzerland)*. 2023. Vol. 14. Issue 3. Article Number 161. Doi:10.3390/info14030161.
14. Krysovaty A., Lipyana-Goncharenko H., Sachenko S., Desyatnyuk O. Economic crime detection using support vector machine classification. *CEUR Workshop Proceedings*. 2021. Vol. 2917. P. 830–840. ISSN 16130073.
15. Kumar R., Nagpal B. Analysis and prediction of crime patterns using Big Data. *International Journal of Information Technology (Singapore)*. 2019. Vol. 11. Issue 4. P. 799–805. Doi: 10.1007/s41870-018-0260-7.
16. LeBlanc J., Elder J., Bruce C., Santos R., Cook T., Rodriguez E., Steiner F. Definition and types of crime analysis. Standards, methods & technology methods. *Overland Park, KS: International Association of Crime Analysts*. 2014. P. 9.
17. McDaniel J., Pease K. Predictive policing and artificial intelligence. *Book*. 2021. P. 312. Doi: 10.4324/9780429265365.

18. Montasari R. The Application of Big Data Predictive Analytics and Surveillance Technologies in the Field of Policing. *Advances in Information Security*. 2023. Vol. 101. P. 81–114. Doi: 10.1007/978-3-031-21920-7_5.
19. Neiva L., Granja R., Machado H. Big Data applied to criminal investigations: expectations of professionals of police cooperation in the European Union. *Policing and Society*. 2022. Vol. 32. Issue 10. P. 1167–1179. Doi: 10.1080/10439463.2022.2029433.
20. President's Cmssn on Law Enforcement and Admin of Justice. Challenge of Crime in a Free Society. 1967. P. 351. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/challenge-crime-free-society>.
21. Ridgeway G. Policing in the era of Big Data. *Annual Review of Criminology*. 2018. Vol. 1. P. 421–449. Doi: 10.1146/annurev-criminol-062217-114209.
22. Saravanan P., Selvaprabu J., Arun Raj L., Abdul Azeez Khan A., Javubar Sathick K. Survey on crime analysis and prediction using Data Mining and Machine Learning techniques. *Lecture Notes in Electrical Engineering*. 2021. Vol. 688. P. 435–448. Doi: 10.1007/978-981-15-7241-8_31.
23. Литвинов В. А., Козловська Т. А., Жерновий М. М., Овсянюк Д. І. Історія становлення підрозділів кримінального аналізу Національної поліції України. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України : зб. тез доп. міжвідом. наук.-практ. конф., 11 серп. 2022, с. 113–116.
24. Струков В. М., Узлов Д. Ю., Гнусов Ю. В. Інструментальні інтелектуальні платформи для кримінального аналізу. *Право і безпека*. 2021. № 4. С. 64–79. Doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.07>.
25. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. 288 с.
26. Школьніков В. І. Автоматизація процесів обробки й аналізу інформації з використанням програмного забезпечення. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України : зб. тез доп. міжвідом. наук.-практ. конф., 11 серп. 2022, с. 191–192.

References:

1. Aden, H. (2018). Information sharing, secrecy and trust among law enforcement and secret service institutions in the European Union. *West European Politics*, 41(4), 981–1002. Doi:10.1080/01402382.2018.1475613
2. Anandan, A, S. K., Vignesh, C. C., & Kokila. (2023, January 5). Machine Learning Solution for Police Functions. *2023 International Conference on Intelligent Data Communication Technologies and Internet of Things (IDCIoT)*. Presented at the 2023 International Conference on Intelligent Data Communication Technologies and Internet of Things (IDCIoT), Bengaluru, India. Doi:10.1109/idciot56793.2023.10053461
3. Ferguson, A. G. (2020, December 31). *The rise of big data policing*. Doi:10.18574/nyu/9781479854608.001.0001
4. Arya, A., Sehgal, M., Bhatia, N., Aggarwal, N., & Khurana, S. (2022, November 4). An approach to criminal suspect prediction software using machine learning classifiers. *2022 International Conference on Computing, Communication, and Intelligent Systems (ICCCIS)*. Presented at the 2022 International Conference on Computing, Communication, and Intelligent Systems (ICCCIS), Greater Noida, India. Doi:10.1109/icccis56430.2022.10037685
5. Dakalbab, F., Abu Talib, M., Abu Waraga, O., Bou Nassif, A., Abbas, S., & Nasir, Q. (2022). Artificial intelligence & crime prediction: A systematic literature review. *Social Sciences & Humanities Open*, 6(1), 100342. Doi:10.1016/j.ssaho.2022.100342
6. Delgado, Y., Price, B. S., Speaker, P. J., & Stoiloff, S. L. (2021). Forensic intelligence: Data analytics as the bridge between forensic science and investigation. *Forensic Science International. Synergy*, 3(100162), 100162. Doi:10.1016/j.fsisyn.2021.100162
7. Densley, J. A., & Pyrooz, D. C. (2020). The Matrix in context: Taking stock of police gang databases in London and beyond. *Youth Justice*, 20(1–2), 11–30. Doi:10.1177/1473225419883706
8. Dworzecki, J., & Nowicka, I. (2021). Artificial intelligence (AI) and ICT-enhanced solutions in the activities of police formations in Poland. In *Artificial Intelligence and Its Contexts* (pp. 161–181). Doi:10.1007/978-3-030-88972-2_11
9. Bruce, C.W. (2008). Fundamentals of crime analysis. In S.L. Gwinn, C.W. Bruce, J.P. Cooper, and S. Hicks (eds.), *Exploring Crime Analysis: Readings on Essential Skills*. Overland Park, KS: International Association of Crime Analysts, p. 432.
10. Hu, X., Chen, H., Chen, H., Zhang, S., Liu, S., & Li, X. (2022, November 11). Telecom fraud detection via imbalanced graph learning. *2022 IEEE 22nd International Conference on Communication Technology (ICCT)*. Presented at the 2022 IEEE 22nd International Conference on Communication Technology (ICCT), Nanjing, China. Doi:10.1109/icct56141.2022.10073400

11. Irarrázaval, M. E., Maldonado, S., Pérez, J., & Vairetti, C. (2021). Telecom traffic pumping analytics via explainable data science. *Decision Support Systems*, 150(113559), 113559. Doi:10.1016/j.dss.2021.113559
12. Ratcliffe, J.H. (2016). *Intelligence-Led Policing*. Doi:10.4324/9781315717579
13. Kovalchuk, O., Karpinski, M., Banakh, S., Kasianchuk, M., Shevchuk, R., & Zagorodna, N. (2023). Prediction machine learning models on propensity convicts to criminal recidivism. *Information (Basel)*, 14(3), 161. Doi:10.3390/info14030161
14. Krysovaty, A., Lipyanina-Goncharenko, H., Sachenko, S., & Desyatnyuk, O. (2021). Economic Crime Detection Using Support Vector Machine Classification. *MoMLeT+DS*. Vol. 2917. P. 830–840.
15. Kumar, R., & Nagpal, B. (2019). Analysis and prediction of crime patterns using big data. *International Journal of Information Technology*, 11(4), 799–805. Doi:10.1007/s41870-018-0260-7
16. LeBlanc, J., Elder, J., Bruce, C., Santos, R., Cook, T., Rodriguez, E., Steiner, F. (2014). Definition and types of crime analysis. Standards, methods & technology methods. *Overland Park, KS: International Association of Crime Analysts*. P. 9.
17. McDaniel, J. L. M., & Pease, K. G. (Eds.). (2021). *Predictive policing and artificial intelligence*. Doi:10.4324/9780429265365
18. Montasari, R. (2023). The application of big data predictive analytics and surveillance technologies in the field of policing. In *Advances in Information Security*. *Advances in Information Security* (pp. 81–114). Doi:10.1007/978-3-031-21920-7_5
19. Neiva, L., Granja, R., & Machado, H. (2022). Big Data applied to criminal investigations: expectations of professionals of police cooperation in the European Union. *Policing & Society*, 32(10), 1167–1179. Doi:10.1080/10439463.2022.2029433
20. President's Commission on Law Enforcement. (2005). *The Challenge of Crime in a Free Society*. University Press of Honolulu, HI: University Press of the Pacific.
21. Ridgeway, G. (2018). Policing in the era of Big Data. *Annual Review of Criminology*, 1(1), 401–419. Doi:10.1146/annurev-criminol-062217-114209
22. Saravanan, P., Selvaprabu, J., Arun Raj, L., Abdul Azeez Khan, A., & Javubar Sathick, K. (2021). Survey on crime analysis and prediction using data mining and machine learning techniques. In *Lecture Notes in Electrical Engineering*. *Lecture Notes in Electrical Engineering* (pp. 435–448). Doi:10.1007/978-981-15-7241-8_31
23. Litvinov, V. A., Kozlovskaya, T. A., Zhernovy, M. M., Ovsyanyuk, D. I. (2022). Istoriya stanovlennya pidrozdiliv kriminalnogo analizu Nacionalnoyi policiyi Ukrayini. Aktualni pitannya ta perspektivi rozvitku kriminalnogo analizu v pravoohoronnij sistemi Ukrayini [History of formation of criminal analysis units of the National Police of Ukraine] *Aktualni pitannya ta perspektivi rozvitku kriminalnogo analizu v pravoohoronnij sistemi Ukrayini : zb. tez dop. mizhvidom. nauk.-prakt. konf.* (pp. 113–116) [in Ukrainian].
24. Strukov, V. M., Gnusov, Y. V., & Gnusov, Y. V. (2021). Instrumentalni intelektualni platformi dlya kriminalnogo analizu. [Instrumental intelligent platforms for criminal analysis] *Law and Safety*, 83(4), 64–79. Doi:10.32631/pb.2021.4.07 [in Ukrainian].
25. Fedchak I. A. (2021). Osnovi kriminalnogo analizu [Fundamentals of crime analysis]: navchalnij posibnik. (p. 288) [in Ukrainian].
26. Shkolnikov V. I. (2022). Avtomatizaciya procesiv obrobki j analizu informaciyi z vikoristannyam programnogo zabezpechennya [Automation of information processing and analysis processes using software] *Aktualni pitannya ta perspektivi rozvitku kriminalnogo analizu v pravoohoronnij sistemi Ukrayini : zb. tez dop. mizhvidom. nauk.-prakt. konf.* (pp. 191–192) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.09.2023

Стаття рекомендована до друку 02.11.2023

ПРОКУРАТУРА ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Янішевська К. Д.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету
ORCID ID: 0000-0002-3648-5543
k.yanishevaska@jur.sumdu.edu.ua*

Бондаренко О. С.,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету
ORCID ID: 0000-0002-2288-1393
o.bondarenko@jur.sumdu.edu.ua*

Стаття присвячена аналізу ролі прокуратури в протидії злочинам проти основ національної безпеки України. Крім того, охарактеризовано відповідну групу злочинів, здійснено аналіз законодавства та наукових доробків, які характеризують відповідні поняття «національна безпека» та «злочини проти національної безпеки», їх природу та роль в сучасних умовах збройної агресії російської федерації проти України. Розглянуто основні інструменти, які доступні органам прокуратури в рамках здійснення діяльності задля протидії відповідній категорії злочинів та захисту інтересів держави, їх значення й актуальність у сучасних реаліях. Участь у кримінальних провадженнях на всіх його стадіях у співпраці з іншими правоохоронними органами на сьогодні є найбільш доступним способом залучення прокуратури. При цьому постає питання, наскільки важливим є ефективність здійснюваної діяльності в рамках кожного з етапів кримінального провадження, починаючи від їх відкриття і до винесення вироку, подальшого його виконання. Також наведено один із прикладів злочину проти основ національної безпеки з вироку одного із суддів України, який вказує на те, що такі злочини вчиняються здебільшого за прямим умислом. Задля розуміння того, наскільки актуальним питанням є відповідна протидія злочинам проти основ національної безпеки також досліджено статистичні дані відносно загальної кількості відкритих проваджень, кількості переданих їх до суду та кількості, у яких судами було винесено вирок. Також виявлено залежність кількості вчинюваних злочинів від географічного розташування регіону: чим ближче до території, де ведуться бойові дії або які перебували в окупації, тим більша кількість відкритих проваджень з інкримінуванням обвинуваченим злочинів проти основ національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, прокуратура, протидія, кримінальне провадження, покарання.

Постановка проблеми. Злочини проти основ національної безпеки України в будь-який період несуть потенційну небезпеку державі як самостійній одиниці, так і її населенню, суспільним відносинам та всім процесам, які стосуються держави як всередині, так і зовні. Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну здійснення таких злочинів стало більш імовірним по всій території держави, а особливо в тих областях, де велись та ведуться бойові дії, території яких були та/або є окупованими. Очевидно, що для збереження внутрішньої згуртованості суспільства, захисту держави від злочинних посягань з боку зовнішніх сил агресора необхідний більш прискіпливий контроль за злочинами проти основ національної безпеки. Тому їх вчасне виявлення та протидія є важливою складовою захисту незалежності та суверенітету держави, особливо в період воєнного стану. Це дасть змогу запобігти настанню невідворотних наслідків, які несуть пряму загрозу державі та населенню.

Звичайно, діяльність прокуратури, яка також стосується протидії злочинам і кримінальним правопорушенням, передбачає її участь у процесах, які мінімізують їх вплив на криміногенну обстановку

в суспільстві, соціальні та політичні настрої та функціонування держави. Тому важливим є розуміння її ролі в контексті здійснюваної нею діяльності, що сприяє ефективній протидії злочинам проти основ національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, які більш детально досліджували окремі питання щодо злочинів проти національної безпеки та протидії їм, – О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара, О. А. Чуваков, В. В. Кузнецов, М. В. Сийплові, І. А. Нестерова, Н. І. Лесняк, В. П. Кушпіт та інші.

Метою статті є аналіз і характеристика злочинів проти основ національної безпеки, їх законодавчого закріплення та прикладів вчинення в умовах воєнного стану та збройної агресії росії на території України. Це, зі свого боку, дасть змогу більш чітко сформулювати завдання та функції прокуратури в межах захисту порушених інтересів держави та суспільства. Крім того, можливим буде перегляд і статистичних даних для встановлення ефективності діяльності прокуратури в межах відкритих кримінальних проваджень за злочини проти основ національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Початок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року ознаменувався значними змінами у функціонуванні держави, у тому числі і правоохоронній діяльності уповноважених органів. Активні бойові дії призвели до збільшення уваги до певної групи злочинів, які в цьому випадку характеризуються найбільш суспільним ризиком та є прямою загрозою незалежності та суверенітету України – злочини проти основ національної безпеки.

Їм присвячено окремих розділ Особливої частини Кримінального кодексу України (розділ І) та перераховано основні дії, що передбачають настання відповідальності за протиправні діяння: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (стаття 109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (стаття 110); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110²); державна зрада (стаття 111); колабораційна діяльність (стаття 111¹); пособництво державі-агресору (стаття 111²); посягання на життя державного чи громадського діяча (стаття 112); диверсія (стаття 113); шпигунство (стаття 114); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (стаття 114¹); несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (стаття 114²) (Кримінальний кодекс України, 2001).

Законом України «Про національну безпеку України», зокрема пунктом 9 частини 1 статті 1, визначено, що національна безпека України являє собою захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу й інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз. Крім того, частиною 1 статті 3 цього ж Закону зазначається, що державна політика у сфері національної безпеки й охорони має забезпечувати захист людини і громадянина всередині держави – їх життя, гідність, конституційні права та свободи, безпечні умови життєдіяльності; суспільства – щодо його демократичних цінностей, добробуту та умов сталого розвитку; держави – стосовно її конституційного ладу, територіальної цілісності, суверенітету та недоторканості; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій (Закон, 2018).

Національна безпека має у своєму складі багато факторів, що впливають на її становлення та подальший захист, оскільки залежить вона не тільки від державних, правоохоронних чи інших уповноважених органів, але й від громадян, суспільно-політичних настроїв, результатів їх впливу на населення. Тому питання протидії таким злочинам є комплексним і потребує постійного перегляду з огляду на політичні, економічні, соціальні й інші зміни як всередині держави, так і за її межами.

Науковцями по-різному трактується саме поняття злочинів проти національної безпеки з огляду на використання різних підходів. Так, наприклад, влучним є тлумачення Бантишева О. Ф. та Шамари О. В., які визначають злочин проти національної безпеки як передбачене у Кримінальному кодексі України суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке вчиняється з прямим умислом з боку осудної фізичної особи, що досягла віку кримінальної відповідальності та посягає на конституційний, суспільний і державний лад України, її політичну систему, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість, обороноздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку, а також національну безпеку в екологічній і воєнній сферах за умов наявності у суб'єкта реальної можливості вільного вибору законслухняного поведіння (Бантишев, Шамара, 2014).

Чуваков О. А. розглядає злочини проти національної безпеки як суспільно небезпечні діяння (дії або бездіяльність), які вчиняються умисно і посягають на «зовнішню» та «внутрішню» безпеку України (Чуваков, 2017).

Протидія таким злочинам сьогодні є важливою умовою захисту та забезпечення національної безпеки, суспільного порядку та загалом функціонування держави з власною незалежністю та суверенітетом. Тому контроль і захист цієї галузі є значущим для будь-якої держави. Але також варто зауважити, що національна безпека набагато ймовірніше буде перебувати під загрозою в тому випадку, якщо держава є стороною воєнного конфлікту та на її території відбуваються бойові дії. Це призводить до того, що опонент намагатиметься дестабілізувати внутрішню ситуацію в країні та, зі свого боку, залучати до цього її громадян. Вони можуть погоджуватися через власні політичні чи соціальні переконання, матеріальний стимул або ж під тиском погроз.

Звичайно, протидія злочинам проти національної безпеки має системний підхід та передбачає діяльність всіх правоохоронних органів, разом із прокуратурою. У Законі України «Про прокуратуру» відсутні норми, які б прямо регламентували її діяльність у сфері протидії злочинам як проти національної безпеки, так і в інших галузях, проте Конституцією України, зокрема одним із положень статті 17 визначено, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом (Конституція, 1996). А статтею 1 Закону України «Про прокуратуру» вказується, що прокуратурою здійснюються встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави (Закон, 2014).

З повномасштабним вторгненням росії на територію України питання національної безпеки, звичайно, стало більш актуальним і потребувало прискіпливої уваги з боку правоохоронних органів. На нашу думку, однією з особливостей групи злочинів проти основ національної безпеки є обмежений перелік способів, які доступні в рамках здійснення протидії їх вчиненню. Це можна пояснити тим, що суб'єкт, який має намір вчинити такий злочин, уже певною мірою налаштований проти збереження незалежності та суверенітету України, а отже, розуміє наслідки своїх діянь незалежно від того, який вони матимуть масштаб. Тому прокуратура в цьому випадку має обмежену кількість інструментів впливу, які б могли ефективно знижувати показники здійснення злочинів проти основ національної безпеки.

У рамках здійснюваної прокуратурою діяльності найбільш ефективним способом є участь і ведення кримінальних проваджень від їх початку до етапу виконання судових рішень. Представництво інтересів держави в цьому випадку є важливим з огляду на демонстрацію потенційним суб'єктам вчинення таких злочинів призначення реального покарання, яке відповідає тяжкості вчиненого діяння, що матиме для них негативні наслідки в майбутньому. Крім того, таким чином прокуратура показує об'єднаність інтересів правоохоронних органів з метою захисту національної безпеки України та подальшого її забезпечення.

Захист інтересів держави у кримінальних провадженнях за фактом інкримінування обвинуваченим злочинів проти основ національної безпеки потребує проведення якісної роботи з формування чіткої та змістовної доказової бази, аналіз показань свідків, виконання всіх покладених завдань на прокурора як представника держави. Такі дії провадяться у співробітництві з органами Національної поліції України, Службою безпеки України тощо, що дає змогу отримувати якомога більше потрібної інформації для формування обвинувального акту.

Одним із прикладів відкриття кримінального провадження та приведення його до винесення вироку є інкримінування засудженому державної зради згідно з ч. 2 ст. 111 Кримінального кодексу України. Відповідно до вироку засуджений мав злочинний умисел, який був спрямований на надання допомоги представникам російської федерації у проведенні підривної діяльності проти України, що, на його думку, могло б забезпечити останньому безпечні та комфортні умови проживання у випадку окупації території України, а також отримання від представників держави-агресора матеріальної винагороди за вчинення ним протиправних дій. Тож, діючи умисно, усвідомлюючи протиправність своїх дій та їх наслідки, з метою завдання шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній безпеці України, неодноразово передавав представнику збройних сил російської федерації інформацію щодо переміщення військової техніки Збройних Сил України, інших військових формувань та її кількості в межах ближніх адміністративно-територіальних одиниць (вирок). У цьому випадку особа мала особистий інтерес у завданні шкоди національній безпеці та територіальній цілісності України, залучивши до таких дій і свого знайомого (Вирок, 2022).

Роль прокуратури у таких випадках має на меті надати суду до розгляду достатню доказову базу, яка б вказувала на реальне вчинення обвинуваченим такого злочину та підстави застосування до нього санкції, яка передбачена відповідною нормою Кримінального кодексу України. Від того, наскільки ефективною була робота прокуратури разом з іншими правоохоронними органами в межах досудового розслідування, залежить те, яке покарання буде призначене судом і наскільки справедливим воно буде стосовно вчинюваних ним дій.

Якщо брати до уваги статистичні дані, то за 2022 рік на території України загалом було відкрито 16 941 кримінальне провадження за фактом вчинення злочинів проти основ національної безпеки, серед яких: державна зрада (ст. 111) – 2046 кримінальних проваджень, з яких 309 передано до суду; дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109) – 135 кримінальних проваджень, з яких 44 передано до суду; колабораційна діяльність (ст. 111-1) – 4053 кримінальні провадження, з яких 620 передано до суду; посягання на територіальну цілісність (ст. 110) – 10 587 кримінальних проваджень, з яких 95 передано до суду; шпигунство (ст. 114) – 44 кримінальні провадження, з яких 2 передано до суду; посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112) – 2 кримінальні провадження, з яких 1 передано до суду (ГО «ЖАР», 2023). Така статистика хоч і показує прогрес у притягненні винних осіб до відповідальності, проте не виправдовує доволі низькі темпи доведення справ до суду, що також зменшує показники винесення вироків щодо осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки.

При цьому загальна кількість засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України за 2022 рік становить 427 осіб: 18 осіб за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, 89 осіб – посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, 7 осіб – фінансування дій, вчинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, 111 осіб – державна зрада, 176 осіб – колабораційна діяльність, 2 особи – перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, 24 особи – несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння, боєприпасів в Україну, рух, переміщення або розміщення ЗСУ чи інших утворених відповідно до ЗУ військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (Верховний Суд, 2023).

Функції прокуратури в цьому випадку мають велике значення як на етапі вручення підозри, так і під час передачі справи до суду, оскільки мають гарантувати непохитність намірів щодо призначення заслуженого покарання щодо особи, яка поставила під загрозу національну безпеку держави. Тому її участь, на наш погляд, має виключний характер та є обов'язковим у контексті виконання покладених на неї завдань та обов'язків як перед державою, так і перед населенням. Звичайно, якщо брати кількісні показники щодо територіальності вчинення злочинів, то можна прослідкувати тенденції більшої кількості вчинюваних злочинів на територіях, які були окуповані або де зараз ведуться активні бойові дії. Прокуратура також вказує на таке явище, оскільки певні території тривалий час перебували під впливом інформаційної та силової пропаганди, що значно впливало на настрої серед населення. Тому вищі показники засвідчення злочинів проти основ національної безпеки реєструються в східних областях України, зокрема Харківській, Донецькій і Луганській областях.

До прикладу, знов-таки, можна проаналізувати статистичні дані стосовно кількості облікованих злочинів проти основ національної безпеки України. Харківською обласною прокуратурою у серпні обліковується 829 проваджень, Донецькою обласною прокуратурою – 602 провадження, тоді як Волинською обласною прокуратурою – 29 проваджень (Харківська обласна прокуратура, Донецька обласна прокуратура, Волинська обласна прокуратура, 2023).

Протидія злочинам проти основ національної безпеки з боку прокуратури багато в чому має більш показовий характер, особливо в межах інформаційної кампанії стосовно «відновлення справедливості» на тих територіях, які перебували чи перебувають в окупації та піддаються інформаційному чи іншому впливу з боку агресора. У цьому випадку важливим є доведення кримінальних проваджень до стадії винесення вироку зі справедливим покаранням, що є сигналом для потенційних суб'єктів про невідворотність понесення покарання. Це в будь-якому випадку впливатиме на ухвалення ними рішень щодо вчинення діянь, які несуть загрозу Україні та її населенню.

Висновки. Злочини проти основ національної безпеки на цьому етапі існування нашої держави є небезпечним явищем, яке вагомо впливає на її незалежність, суверенітет і територіальну цілісність. Здійснення дій, які призводять до ефективної протидії таким злочинам, частково покладається і на органи прокуратури. Найбільш дієвим інструментом є та залишається представлення нею інтересів держави та суспільства в межах кримінального провадження стосовно обвинувачених за злочини, склад яких посягає на основи національної безпеки України. Питання ефективності такої діяльності в межах аналізу статистичних даних показує, що наразі темпи є невисокими, якщо брати до уваги кількість відкритих кримінальних проваджень, кількість таких, що передані до суду, та кількість, які з них були доведені до етапу винесення вироку. Тому важливим наразі є концентрація на формуванні певних алгоритмів у роботі прокуратури, які б позитивно впливали на перебіг кримінальних проваджень та отримання обвинуваченими покарань, які будуть пропорційні вчинюваним протиправним діянням.

Yanishavska K., Bondarenko O. THE PROSECUTOR'S OFFICE AS A SUBJECT OF COMBATING CRIMES AGAINST THE BASICS OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the role of the prosecutor's office in countering crimes against the foundations of Ukraine's national security. In addition, there are characterized the relevant group of crimes, carried out the analysis of legislation and scientific developments, which characterize the relevant concepts of "national security" and "crimes against national security", their nature and role in the modern conditions of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. There are also considered the main tools that are available to the prosecutor's office in the framework of activities to counter the relevant category of crimes and protect the interests of the state, their importance and relevance in modern realities. Participation in criminal proceedings at all stages in cooperation with other law enforcement agencies is currently the most affordable way to involve the prosecutor's office. At the same time, the question arises in a way how important is the effectiveness of the activities carried out within the framework of each of the stages of criminal proceedings, starting from their opening to its subsequent execution. Also there is an example of such a crime. It indicates that such crimes are mostly committed with direct intent. In order to understand how urgent an issue of the appropriate counteraction to crimes against the foundations of national security is, there are analysed statistical data regarding the total number of open proceedings, the number of those brought to court, and the number in which the courts issued a verdict. The dependence of the number of committed crimes on the geographic location of the region was also revealed: the closer to the territory where hostilities are being waged or which were under occupation, the greater the number of open proceedings is.

Key words: national security, prosecutor's office, opposition, criminal proceedings, punishment.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 11 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.09.2023).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 16.09.2023).
3. Бантишев О., Шамара О. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми класифікації) : монографія. 3-тє вид., перероб. та доп. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
4. Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика : дис. ... док. юрид. наук: спец. 12.00.08. Одеса, 2017. 468 с.
5. Конституція України : редакція від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 01 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
6. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII : станом на 9 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
7. Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 04.11.2022 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107354997> (дата звернення: 21.09.2023).
8. Перейшли на бік ворога: скільки злочинів проти основ національної безпеки було у 2022?. ГО «Жіночий Антикорупційний Рух». URL: <https://zhar.org.ua/perejshly-na-bik-voroga-skilky-zlochyniv-proty-osnov-natsionalnoyi-bezpeky-bulo-u-2022/> (дата звернення: 23.09.2023).
9. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf (дата звернення: 23.09.2023).
10. Документи з питань статистики. Харківська обласна прокуратура. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=115343&libid= (дата звернення: 24.09.2023).
11. Про кримінальні правопорушення. Донецька обласна прокуратура. URL: https://don.gp.gov.ua/ua/statdon.html?dir_id=115412&libid= (дата звернення: 24.09.2023).
12. Статистичні звіти за серпень 2023 року. Волинська обласна прокуратура. URL: https://vol.gp.gov.ua/ua/statvol.html?_m=publications&_t=rec&id=341721 (дата звернення: 24.09.2023).

References:

1. Kriminalnij kodeks Ukrayini [The Criminal Code of Ukraine] : Zakon Ukrayini vid 05 kvitetnya 2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
2. Pro nacionalnu bezpeku Ukrayini [On the national security of Ukraine] : Zakon Ukrayini vid 21 chervnya 018 r. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2469-19?lang=uk#Text> [in Ukrainian].
3. Bantyshev, O., & Shamara, O. (2014). Kriminalna vidpovidalnist za zlochiny proti osnov nacionalnoyi bezpeki Ukrayini (problemi klasifikaciyi) [Criminal responsibility for crimes against the foundations of national security of Ukraine (problems of classification)]. (3-tye vid. pererob. ta dop). TOV "Virtualna realnist". 240 s. [in Ukrainian].
4. Chuvakov, O. A. (2017). Kriminalno-pravova protidiya zlochinam proti osnov nacionalnoyi bezpeki Ukrayini: Teoriya i praktika [Criminal and legal counteraction to crimes against the basics of the National Security of Ukraine: theory and practice]. [Dis. d-ra yurid. nauk, Institut derzhavi i prava im. V. M. Koreckogo NAN Ukrayini]. Repozitarij Odeskogo nacionalnogo universitetu imeni I.I.Mechnikova. 468 s. [in Ukrainian].
5. Konstituciya Ukrayini [The Constitution of Ukraine] : Zakon Ukrayini vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].
6. Pro prokuraturu [About the Prosecutor's Office] : Zakon Ukrayini vid 14 zhovtnia 2014 r. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> [in Ukrainian].
7. Yedinij derzhavnij reyestr sudovih rishen [Unified state register of court decisions]. Virok Shostkinskogo miskrajonnogo sudu Sumskoyi oblasti vid 04 lystopada 2022 r. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107354997> [in Ukrainian].
8. GO "Zhinochij Antikorupcijnij Ruh" [NGO "Women's Anti-Corruption Movement"]. Perejshli na bik voroga: Skilki zlochiniv proti osnov nacionalnoyi bezpeki bulo u 2022? : web-site. URL: <https://zhar.org.ua/perejshly-na-bik-voroga-skilky-zlochyniv-proty-osnov-natsionalnoyi-bezpeky-bulo-u-2022/> [in Ukrainian].
9. Verhovnij Sud Ukrayini [The Supreme Court of Ukraine]. Stan zdijsnennya pravosuddya u kriminalnih provadzhennyah ta spravah pro administrativni pravoporushennya sudami zagalnoyi yurisdikcii u 2022 roci : web-site. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf [in Ukrainian].
10. Harkivska oblasna prokuratura [Kharkiv Regional Prosecutor's Office]. Dokumenti z pitan statistiki : web-site. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=115343&libid= [in Ukrainian].
11. Donecka oblasna prokuratura [Donetsk regional prosecutor's Office]. Pro kriminalni pravoporushennya : web-site. URL: https://don.gp.gov.ua/ua/statdon.html?dir_id=115412&libid= [in Ukrainian].
12. Volinska oblasna prokuratura [Volyn regional prosecutor's Office]. Statistichni zviti za serpen 2023 roku : web-site. URL: https://vol.gp.gov.ua/ua/statvol.html?_m=publications&t=rec&id=341721 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.09.2023

Стаття рекомендована до друку 02.11.2023

Збірник наукових праць

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

**ПОЛІТОЛОГІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПРАВО**

**№ 3 (59)
2023**

Коректура • *В.О. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *Ю.В. Ковальчук*

Підписано до друку 07.11.2023. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно друк. арк. 6,51. Тираж 150. Замовлення № 1223/816.

Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022